

A HITÉLET NÉPI HAGYOMÁNYAI

A szegedi hitélet számos paraszti, népi jellegzetességet őriz. Egészében beletartozik népéletünknek abba a részébe, melyet a művelt köztudat újabban *népi katolicizmus* néven emleget, és amelynek helybeli nagy hírmondói Kálmány Lajos, illetőleg Móra Ferenc és Juhász Gyula.

Szeged ama katolikus etnikai tájcsoportjaink (palócság, csiki székelység, Somogy egyes tájai) közé tartozik, amelyek egyrészt a hitújítás, másfelől a hódoltság, nyomukban a paphiány következtében középkorias hitüket, szakrális megszokásikat megőrző népszigetekké váltak, ahol a Tridentinum szigorú, szabványosító rendelkezéseit, így a római liturgia előírásait csak évszázados késéssel lehetett végrehajtani.

Kialakult tehát e tájakon — főleg a plebejusi franciskánizmus ösztönzésére — a szakrális népi önellátás, benne az orális, vagyis nemzedékről-nemzedékre öröklődő élőszavas hagyományozás készsége, a középkori, de most már elnépiesedett liturgia tisztelete. Megőrzésében énekesasszonyok, halottsiratók, búcsúvezetők, koldusok jeleskedtek, de később az írás-olvasás lassú terjedésével a szakrális ponyvairodalom is kiveszi belőle a maga nem csekély részét.

Ez a „népi” vallásosság egészen századunkig erősebbnek, megtartóbbnak bizonyult az elvi következetességgel terjesztett tridentinus követelményeknél. Az egyházi tekintély és népi hagyomány elfért egymás mellett, de egyébe csak ritka kevesekben ötvöződött a hitnek, kultusznak, emberi magatartásnak az a népi és templomi kettőssége, amelynek összehangolására papi pasztorációs gyakorlatunk általában nem törekedett. Ha óhatatlanul találkozott vele, akkor nem tudott mit kezdeni, sokszor elítélte. A jelenség a hivatott tudományszakokat, így sokáig a néprajzot sem érdekelte különösebben. Nem csoda tehát, ha erről a gyermeknek tetsző, gazdag egyszerűségű, ihletett világképről már csak töredékek: családban öröklődő archaikus imádságok, népdalként bújdosó gregorián dallamok, templomi famennyezetek, naív ábrázolások, a szentelményekkel oltalmazott élet és munka tisztelete, az ünnepek haldokló népi liturgiája adnak hírt.

*

A következőkben rendre bemutatjuk templomaink, kapornáink társadalomtörténeti és néprajzi vonatkozásait.

Szólunk a papság, alsóvárosi barátok, paplakodalom (primicia), mise- és szentégek, harang, keresztállítás, paraliturgia, angyal- és ördög-hit sajátos helyi hagyományairól, hiedelemvilágáról. Rámutatunk a hagyomány közvetítőire: szentemberek, énekesasszonyok, koldusok világára, az archaikus imádságrendre, kisebb közösségekre, társulatokra.

Hosszabban szólunk a szegedi táj szakrális népéletének reprezentatív megnyilatkozásáról, az alsóvárosi havibúcsúról, továbbá a radnai búcsújárásról. Röviden utalunk Szentkút (Petőfiszállás), Vodica (Máriakönyve), Hajós, Töröktopolya, továbbá Újkígyós, Toronya, Pálinkáserdő apokrif, egyházilag el nem ismert kultushelyeire.

SZAKRÁLIS IGÉNYEK

Templom

A *templom*, ünnepélyesen *Isten háza* a vallási kultusz színhelye. Dedikációjában, azaz védőszentjének, titulusának megválasztásában legtöbbször sajátos helyi, társadalmi és gazdasági körülményekkel is összefüggő szakrális igények, koráramlatok is tükröződnek.

A szegedi templomok közül legrégebb volt a palánki, belvárosi *Szent Dömötör-plébániatemplom*, amely talán még a bizánci kereszténység térítő tevékenységéről tanúskodik.¹ Századunk első negyedében bontották le, emlékéit a koragótikus toronymaradvány őrzi. Helyére került a még szóbakерülő Fogadalmi Templom.

Dömötör a keleti egyház leghíresebb katonaszentje, akitől a hívek elsősorban városuk, szülőföldjük oltalmazását remélték. Hazánkban, így Szegeden is egyúttal a juhászok ősi védőszentje volt. Szegedi búcsúnapját (okt. 26.), pásztoraink egykori hódolatát a jeles napoknál tárgyaljuk.

Cs. Sebestyén Károly kutatásai szerint a felsővárosi *Szent György-plébánia-templomot* a XII. században építették. Átvészelte a török hódoltságot. Templom jellege a XVIII. század végén szűnt meg, a szomszédos templom minoritáinak nem volt érdekük fenntartása. Elenyészett a környező cinterem (temető) is. Utána iskola, sőt rövid ideig színház lett. Felsőváros vízipuskáit és a derest is ott tartották a bejáratában. Utolsó tornyos maradványait századunk legelején bontották le, a Szent György téri iskola épült a helyére. Felsővárosi öregek máig emlegetik, hogy ők még a *tornyososkolába* jártak.

A templom egykori Mária-szobrát Körösi Ferenc felsővárosi polgár mentette meg a pusztulástól. Mondája az alsóvárosi kegykép legendájának változata, illetőleg alkalmazása: ezt is a vízből halászták volna ki. Körösitől Somogyi Julianna örökölte, aki mennyasszonyi ruhájából varratott Máriának köntöst. Később több rokon család birtokába jutott. A hagyomány szerint valamennyien hosszú életet éltek. Századunk elején a múzeumba került.²

A középkori templom alapítása a szegedi vár építésével függhetett össze, hiszen Szent György a vitézek, katonák, várnépek védőszentje volt. Lovának kantárdísze miatt a szegedi szíjjártók ősidőktől fogva patrónusként tisztelték.

A szomszédban virágzott a bencések *Szent Miklós*-apátsága, amely egyetlen adatunk bizonyosága szerint 1125-ben még állott, de a tatárjárás után aligha született újjá. Miklós püspök a vízenjárók és kalmárok nagyhírű patrónusa volt. Évszázados szegedi tiszteletét a XVIII. században Nepomuki Szent Jánosé váltotta föl.

A bencések után 1318—1529 között dominikánusok következtek. A hódoltság alatt a templom ismét romokban hevert. A XVIII. században minoriták építették

¹ Építéstörténeti bemutatás Cs. Sebestyén K., Szeged középkori templomai. Szeged 1938 Gazdasági és társadalmi jelentőségükről: Szeged reneszánsz kori műveltsége 7, 8, 21-63.

² *Tömörkény I.*, Mária-legendák Szegeden. Ért. 1909, 160.

újjá. A Tanács szigorúan kikötötte (1744), hogy az ősi Miklós-titulust meg kell őrizni és az új templomot a romokra kell építeni. Mindvégig, egészen a hagyományos tiszai élet elmúlásáig a szegedi vízenjárók, halászok temploma volt.

A román kori Szent Péter-egyházra épített alsóvárosi *Havi Boldogasszony* búcsújáró templomra csak utalunk, mert a *havibúcsú* hagyományvilágánál bőségesen szólunk róla.

A franciskánusok mariánus rendtartományához tartozó várbeli *Szent Erzsébet*-templom a kőmaradványokból következtetve gótikus stílusban épült. Itt hallgatta az 1433-ban átutazó *Bertrandon de la Brocquière* burgundi lovag az istentiszteletet, amely szerinte kicsit magyaros volt. Ez a megjegyzés Karácsonyi János szerint magyar népekekre utal, amelyeket a hívek énekeltek. Itt azonban föltétlenül sokkal többről és lényegesebből: a XV. századi laikus mozgalom szegedi nyomairól, talán már az obszervancia, vagyis a szigorú rendtartású ferencesesség ihletéséről, a magyar nyelv liturgikus alkalmazásáról van szó.³

Biztosra vehetjük, hogy itt őrizték azt a szentvér-ereklyét, amelyről igen röviden Laskai Osvát emlékezik meg.⁴

A templom körül folyt le az 1444. évi szegedi országgyűlés. Ulászló király augusztus 1-én, Vasas Szent Péter ünnepén a török követséget itt az egyház cintermében, templomkertjében az országgyűlés színe előtt hallgatta meg. Mint ismeretes, a tárgyalások 10 évi fegyverszünet megkötésével végződtek. A törökök váratlanul azt kívánták, hogy a magyarok a szentvérré esküdve fogadják az egyezés megtartását. Ezt a miénk megtagadták és a király esküje az evangéliumra történt.

A templom a török időkben meszet volt, a XVIII. században bontották le.

Több egyházi épületünket, emlékünket jámbor elhatározás, fogadalom hozta létre.

Ilyen volt a középkori *Gyümölcsoltó Boldogasszony*-kápolna, a szegedi származású Baratin Lukács zágrábi püspök alapítása (1501),⁵ amely átvészelte a török hódoltságot. A XVIII. század derekán bontották le.

Fogadalomból épült a pestisjárványok emlékeként a palánki *Rozália*-⁶ és a róla később elnevezett városrészben a *Rókus-kápolna*, amelyekről több vonatkozásban is megemlékezünk. Rókusról azonban itt még külön is kell szólnunk.

A régi rókusi pestiskápolna helyén épült templom századunk elején lebontották és a mai neogótikus egyházat emelték a helyére.⁷ A múltra csak a bejárat fölött elhelyezett, Rókust és Vasas Szent Pétert ábrázoló emlékmű emlékeztet. Az első világháború után elenyészett a Péter ünnepére (aug. 1.) fogadott búcsú, amelyet az egész város egyszerű népe mindig számontartott. A jeles napoknál erről is bővebben szoltunk.

1954 augusztusában egy szokatlan természeti jelenség megmozgatta a lakosságot. A templom kertjében álló, Zsolnay-műhelyből származó Mária-szoborra (1909) akasztott és már szinte porrá száradt úrnapi virágkoszorú egyik ága kizöldelt és

³ Szeged reneszánsz kori műveltsége 25.

⁴ *Quarto hoc idem probemus exemplis innumeris, sic ad orationem beati Gregorii pape panis fuit mutatus in carnem. Et nunc temporibus nostris in plerisque ecclesiis ostenditur hostia cum stillis sanguinis: sicut in abbazia Bathe et civitate Cassoviensi, similiter in civitate Zeghedieni.* Gemma Fiedi. Hagenau 1507. Sermo LXI. Magyarul: boldog Gergely pápa imádságára a kenyér testté változott. A mi korunkban is több templomban is mutogatnak vérző ostyát. Így a bátai apátságban, Kassa és Szeged városában.

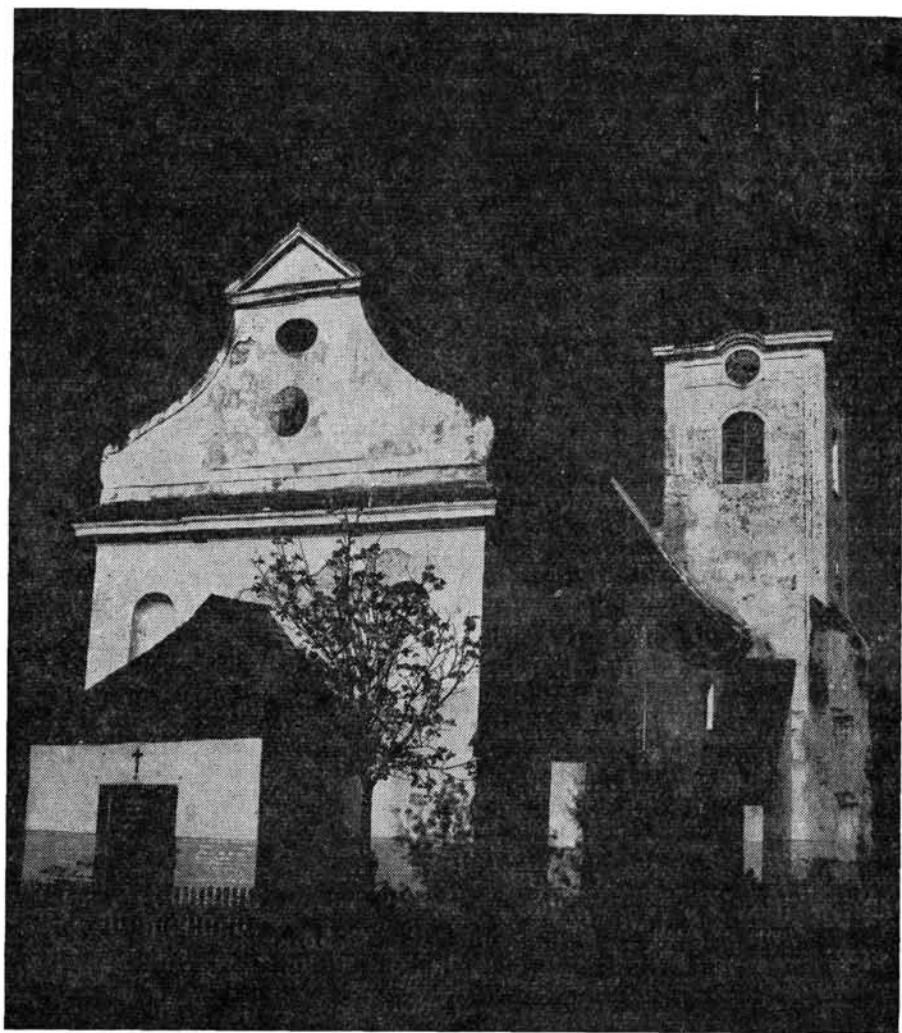
⁵ Alapítólevele Reizner IV, 90. Baratinról Szeged reneszánsz kori műveltsége 80. A XVIII. század első felében itt volt a Szent György napján megválasztott új magisztrátus eskütétele. Kovács 84.

⁶ Jellegzetes fodormenta-szenteléséről más összefüggésben szólunk.

⁷ *Jászai G.*, A Szeged-rókusi rk. plébánia. 1905.

bimbózni kezdett. Egyszerűbb emberek csodát emlegettek, a papság azonban bölcs intelemmel közbelépett és a koszorút eltávolította a szoborról. Virágok azonban azóta sem hiányoznak róla.

A XVIII. századi pestisjárványok idején a halottak különös pártfogója, *Kármelhegyi Boldogasszony* tiszteletére emelt és az árvíz után újjáépített tápai temető-kápolnának⁸ a maga idejében a még említendő *Tápai Pista*, igazi nevén Miklós István (†1895) volt a lelke, aki haláláig ott remetéskedett mellette. A barokk időkből tudunk arról, hogy sok hazai falu, város a határában levő fogadalmi kápolnánál remetét tartott és látott el. Számára szegényes, de gondtalan életet biztosított, hogy a nép testi-lelki boldogulásáért, betegség és járvány eltávolztatásáért imádkozzék,

A tápai templom a bővítés (1940) előtt (*Dugonics Ferenc fölvétele*)

⁸ A kápolna megérdemelné a népi műemléki védelmet.

penitenciát vállaljon. Miklós István színes paraszti személyiségében volt ebből a hajdani vezeklő, népéért helytálló vallásos típusból is.

A kápolna a falu hajdani vallásos világképét főleg ereklyetiszteletében és búcsújáró készségében, tehát két középkorias vonásban tárja elénk. Szakrális emléktárgyaink jórészt Tápai Pista szentföldi (1865) és római, itáliai (1888) zarándokútján gyűjtötte össze, jól ismervén a népi vallásosságnak az érzékelhető kultuszhoz való hajlandóságát a jámbor érintés (sacralis contactus) folytán történő emberi megkönynyebbülés és lelki feltöltődés igényét. Tudjuk, hogy az ereklyegyűjtés a középkorban királyi, főúri passzió volt, mert mágikus erőt tulajdonítottak neki.

A szentföldi „ereklyék” egy embermagasságú, üveggel borított kereszt belső vájataiba vannak beleillesztve: *Kármelus hegyéről való csigák. Betlehemi búza karácsony másnapján. Jézus tömlőcéből való kő. Krisztus sírjáról való virág. Karmelus hegyéről való kő, hol Illés próféta lakott. Olajfák hegyéről való koszorú, hol Jézus mennybement. Olajfába helyezettett kő, melyről Krisztus teste a keresztről levéttett. A getszemáni kertből való olajfa és virág. Lázár sírjából való kő. Ampli (?) mártír fejéből való ereklye. Onnan való kő, hol Szent Ilona Krisztus keresztjét megtalálta. A kereszt közepén Krisztusfej körül tövisből font korona, mely Krisztus sírján megszenteltetett. A Szentsír templomból való szentelt gyertya. A jeruzsálemi pálmafa kereszt és levelei. Krisztus születése helyéről való mag. A getszemáni kertből való virág.* [Valamennyi Miklós István kézírásával, majd ez a szöveg következik]: *tiszteletben tartatnak ezen szent ereklyék, melyek Krisztus Urunk koporsóján megszenteltettek. Kik ezen ereklyéket olvasni óhajtják, gondoljanak azon szent helyekre és Krisztus Urunk szenvedésére. Melyeket én magammal hoztam a Szentföldről, úgy mint Miklós István Antal harmadrendű 1865. évben áprilisban Tápéra. Egy Miatyánkot, egy Üdvözlőtet a purgatóriumban szenvedő lelkekért mondanak el a hívek, kik ezt óhajtják.*

* A római, itáliai ereklyék: *Szent Klára koporsójából való fa. Szent Ignác koporsójából való kő. Betlehemi jászóltól való kő (S. Maria Maggiore! B. S.). Veneziából való kő, Szent Márk koporsójától. Szent Agnes sírjából való kő. Szent Fülöp és Jakab sírjából való kő. Constantinus császár templomából való kő. Szent Ágoston templomából való kő és kép, mely könnyezett és sírt. Szent Péter sírjától való virág. Szent Pál oszlopából való fa, melyhez ki volt láncolva.*

A kápolna oltárképe a híres passzau *Mariahilf*-kegykép hazánkban is igen elterjedt családjához tartozik, keretbe foglalt gazdag ezüst fogadalmi tárgyakkal, olvasókkal, apró keresztekkel. A falon *Máriaradna*, *Turbék*, *Tersatto* kegyképeinek másai, továbbá Szent Antal-kép, amelyet kis emblémákban csodatettei koszorúznak. Több remekbe faragott parasztkorok faszobor, amelyet a jozefinista pasztoráció nyilvánvalóan a templomból tessékelt ki számos ájtatossággal egyetemben, amelyeknek laikus utóéletét itt a kápolnában Tápai Pista, később pedig az asszony nép, utolsónak Kószó Örsébet, édesapja keresztneve után Palika Örzse (1894—1966) őrizgette. Az idő azonban már alighanem eljárt fölötte.

*

A hazai barokk városképnek jellegzetes eleme a *köröszút*, Krisztus kínszenvedésének 14 jelenetével (stáció), majd ezeknek ünnepélyes lezárásául a *Kálvária*, amely rendszeren külön kápolna is egyúttal. Városunkban a legelsőt a mostani Bólyai utca táján emelték, ahol a XVIII. század derekán még szőlők voltak. Hamarosan kikerült azonban a hajdani palánki temető tájára, a mai Úttörő, régebben Kálvária térre.

A kolera idején — mint máshol már említettük — járványkórháznak rendezték be.⁹ Az árvíz döntötte romba. Az újjáépítés idején közadakozások maradványaiból festői barokk kápolna került a helyére, amelyet 1965 körül lebontottak. Parasztkorok berendezése sajnos eléggé szétszóródott.¹⁰

⁹ *Oltványi P.*, A szegedi plébánia 156.

¹⁰ Az újabb, árvíz után épített, művészi igényű kápolnát 1965 táján lebontották. Oltára a barynai Máriakéménd búcsújáró templomába, parasztkorok fészülete pedig helyi magángyűjteménybe került.

Még a századforduló táján is Szeged egyszerűbb népe városrészenként fölváltva, kereszttal felvonulva, a gyereknép zászlócskákat lobogtatva virrasztott és ájtatoskodott benne a nagypéntekre, nagyszombatra és húsvétvasárnapra virradó éjszakákon. Harmadnap hajnalban énekelve járták be a Várost. Mindez nyilvánvalóan még középkori hagyomány és pedig a határjárás helyi fejleménye volt.

A kápolnában a Víz előtt nagybőjti időben hetenként kétszer is, nyilván szerdán és pénteken misét szolgáltak, esténként pedig a hívek gyűltek ájtatosságra össze. Sajnos egyéb néprajzi sajátosságokból egynél többet már nem sikerült megörökítenünk. A kálváriajárás alkalmával a stációk tövében szedett füvet betegségről tartották fogatosnak: a szobát szokták vele megfüstölni, hogy a keresztfán felmagasztalt Jézus könyörüljön a betegekben és hártsa el az ártalmakat a ház lakóiról.¹¹

A XVIII. század német polgári bevándorlói a passauai *Mariahilf* kegyképben tisztelt Szűzanya oltalmába ajánlották magukat. A kultusz sajátosságaival, hazai virágzásával itt nem foglalkozhatunk, egy készülő munkánkban talán sor kerül rá.

Elég legyen itt annyi, hogy a palánki Segítő Boldogasszony (Maria Hülf Cappel) kápolnát a mai Hősök Kapuja táján ismeretlen körülmények között állították, de még ebben a században elenyészett. Emlékezetét a *Segítő Boldogasszony* út, az árvíz után röviden *Boldogasszony* sugárút (ma Április 4 útja), szomszédságában pedig egy Segítő Boldogasszony-patika őrizte meg. Oltárképe a Dömötör-templomba került, majd ennek lebontása után sokáig hányódva-vetődve magángyűjteményben mégis megmaradt. Jellemző, hogy a képtípus régi palánki magyar polgárcsaládokban is öröklődött. A vajdó asszony nép ágya fölé akasztották, hogy szülését e lelki ráhatással megkönnyítsék.¹²

*

A török pusztítás után a szegedi homokvilágban csak a XVIII. század második felében került a pusztán sor a piaristák zákányi tanyáján a *Szent Vendel*-kápolna építésére, amely azonban hamarosan tönkrement. Figyelemre méltó a titulus, amely a merinó juhok meghonosodásával függ össze. A szegedi Vendel-kultuszról a jeles napoknál bővebben is szólunk.

Szintén Zákányban épült 1842-ben Lengyel Jozefa alsóvárosi tanítónő költségén nyilván fogadalomból *Szenháromság* tiszteletére a családról elnevezett *Lengyel-kápolna* az alföldi tanyavilágnak alighanem legelső temploma. Erről más vonatkozásban már szó esett.

Az ástothalmi *Tálasné-kápolnát* Szabó József fazekas (tálas) özvegye, Rieger Klára emeltette *Jézus Szent Szíve* tiszteletére (1898).¹³

A mende-monda szerint fogadalomból, illetőleg engesztelésből épült volna, mert a köztiszteletben álló szegedi polgárcsaládnak egyik tagja állítólag Rózsa Sándor orgazdája volt. Ez természetesen csak mondai hitelességre tarthat számot!

A máshol méltatott Tüdő Vince domaszéki kápolnáját a hatóság bontotta le.

A nagyvíz után, 1880-ban a Város tanácsa és népe megfogadta, hogy életben maradásáért való hálából a *Magyarok Nagyasszonya* tiszteletére templomot emel. A *Fogadalmi Templom* építése évtizedekig késett, mert nem tudtak a helyében megégyezni.¹⁴ A *rekonstrukció* a Városháza mögött hatalmas teret hagyott erre a célra. Ez volt a napjainkban már beépített Püspöktér, erre emlékeztet a mai Püspök utca is.

¹¹ SzN. 1886, 93. sz.

¹² *Jeddi Emil* baráti közlése.

¹³ Az alsótanyai asszony pap. SzV. 1912, 69. sz. A riport nyilván újságírói fantázia szüleménye. Tudomásunk szerint a népi emlékezet nem ismeri.

¹⁴ Szeged városa 132, 166; *Varga J.*, Adatok a Fogadalmi Templom építéstörténetéhez MFMÉ 1972/73, 7.

Gondoltak arra is, hogy a Dugonics térre, a Kárász utca déli tengelyébe építik. A Boldogasszony sugárút és a Szentháromság utca északi összeszőgellése, a mai Hősök kapuja tájéka is szóba került.

A modern város szégyelleni kezdte az ódon Palánkot. Lázár György polgármester a Dömötör-templom lebontása mellett kardoskodott. Barátai, hívei, hivatalnokai természetesen egyetértettek vele. Varga Ferenc helytörténetíró, palánki plébános (†1907) azonban nyíltan hangoztatta, hogy éltevel is ellenáll ennek a szándéknak: az első csákányütés, amelyet a templom falába vágtak, őt fogja halálra sujtani. Mellette állott Pálfy Ferenc polgármester is (†1905). Haláluk után az érzéketlen új plébános idejében már nem volt akadálya a bontásnak. Az egyszerűbb nép Isten büntetését látta Lázár megbénulásában, Jászai plébános hirtelen halálában és a Fogadalmi Templom Egyesületet közvetlenül irányító Ivánkovits Sándor városi főszámvevő öngyilkosságában.

A pusztulás fájdmát kétségtelenül enyhíti a Dömötör-torony kibontása, amelynek megmaradásáért a hivatali és egyházi hatóságok véleményével szemben Móra Ferencnek és furcsa módon a baloldali közvéleménynek kellett kemény harcot vívnia.¹⁵

A Fogadalmi Templom 1914—1930 között épült föl. A főoltár mögött körívben haladó kő domborművek az árvíz egyes mozzanatait örökítik meg. A szentély egyik stallumán ezt a bibliai szöveget olvashatjuk: RENATA AQUA ET SPIRITU SANCTO vagyis: újjászületett a vízből és a Szentlélekből.

A templom egyúttal püspöki székesegyház (dóm) is. Terén vannak a *Szegedi Ünnepi Játékok*.¹⁶

Az újszegedi, Árpádházi Szent Erzsébet tiszteletére szentelt templom nevét az magyarázza, hogy az árvíz után az újszegedi ligetet a királynéről hivatalosan Erzsébet-ligetnek nevezték el. Ez azonban, sem pedig Újszegednek hasonló eredetű Erzsébetváros neve soha nem került bele a népi nyelvhasználatba. Erzsébet királyné tragikus halálát a kegyelet részben a máig megjelölt ligetbeli emlékfák ültetésével, részben — mint a monarchia több városában — templom építésével iparkodott emlékeztetessé tenni. Amikor tehát az újszegedi templom titulusának megválasztására sor került, a királyné keresztnéve nyomán a mi Szent Erzsébetünk lett a védőszent. Ezt az újszegedi virágkertészek a rózsacsoda miatt is találónak, magukénak érezték, amiről a templomba hordott rengeteg virág is tanúskodik évközben, de főleg a búcsú napján.

Az újabb évtizedekben épült móravárosi (Szentkereszt főmagasztalása), Petőfi-telepi (Jézus Szent Szíve) és tarjáni (Szent Gellért első csanádi püspök) templomok a helyi néphagyományba nem épültek bele.

Szeged szabad királyi város egészen 1945-ig kegyura volt a *tápai, kisteleki* (István) *mórahalmi* (László), *balástyai* (Antal), *szatymazi* (István), *röszkei* (Antal), *ásotthalmi* (Jézus szíve), *domaszéki* (István), *zákányszéki* (Szentháromság), átmenetileg a *szőregi* (Katalin) templomnak is. A védőszentek megválasztását leginkább a nemzeti érzés magyarázza, különös helyi kapcsolatok nincsenek. Kivétel Tápénak középkori és Szentmihályteleknek új Mihály arkangyal- és Röszkének Szent Antal-titulusa. Mihálynál régi patrónus föltámasztásáról van szó, Antalt pedig azért választották mert a szegedi nagytáj paprikatermelő népe őt tekinti védőszentjének.

Magához a templomhoz számos, részben közismert szegedi szólás fűződik. Aki elszegényedett és koldusként a templom elé kellett állania, hogy alamizsnáért könyö-

¹⁵ Rerrich B., A szegedi templomtér. Budapest 1932. Benne Móra F., Templomtéri víziók.

¹⁶ A kiterjedt irodalomból Lugosi D., A szegedi szabadtéri játékok története. 1931-1937. Budapest. 1938.

rögjön: *templom alá jutott*. Rokon vele: *ögyünk, szépek Palánkba a nagy házak, templom alatt a kúdúsok*, azaz vígadjunk, ne törődjünk a holnappal. Ha mindenünket el is pazaroljuk, koldulásból is megélhetünk. A békesség kedvéért megteszem ezt vagy azt csak azért, *hogy a faluba maradjon a templom*. Tréfásan komoly figyelmeztetés, ha valaki nem kellő illendőséggel öltözve jelenik meg, vagy nem megfelelően viselkedik valahol: *csiba, ki a templombul, ha nincs olvasód*. Más változat szerint: *ki kutya az anyaszentegyházbu*. Tápén így is: *ki kutya az anyaszentegyház pallásárú*. Élő tápai szó hagyomány szerint egyik régi szigorú plébános, a szegedi származású Szilber Gyula (†1905) e szavakkal utasította ki a kóruson rendetlenkedő legényeket a templomból: Aki vasárnap kocsmában tölti az időt, *abba a templomba jár, ahun üveggel harangoznak*. Tréfás megjegyzés, ha két jóbarát ritkán találkozik egymással: *én nem járok a templomba, té móg nem jársz a kocsmába*. Van nagy nevetség, ha éppen templomjáró mondja borivónak, vagy fordítva. Vállalkozásainkban ne legyünk kicsinyesek: *ha akar, lögyön templom, minek az a kápolna*.

Kálmány néhány régi babonás hagyományt is följegyzett, amely a templommal kapcsolatos. Mi ilyeneket már nem hallottunk. Hajdani szöregiek szerint, akinek a dereka fáj, az menjen el három hajnalban a templomhoz, ott imádkozzék, majd dörzsölje a derekát a templom négy sarkához, mondván: *akkó fájjon az én derékam, mikó újra idedörzsölöm*.¹⁷

Harang, harangozás

A sokszor személynek érzett, szentekről elnevezett, föl is szentelt *harang*¹⁸ a közismert középkori szólás szerint hívja az élőket, siratja a holtakat, megtöri a villámokat. A deákban első személyben: *vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*. A *harangszó* népünk idősebb nemzedékeinél nagy tiszteletben részesül, mert gonoszúzó hatalmat tulajdonítanak neki.

Ha az alsóvárosiak akár gyalog, akár kocsin akarnak hajlékukból kimenni, de közben megszólal a hajnali harangszó: megállanak és megvárják a végét még akkor is, ha már kinyitották volna a kaput a fogat előtt. Hasonlóképpen ha harangoznak, amikor a tápai vendég távozni készül, addig nem hagyja el a házat, amíg a harang el nem némul.

Nagyszombat hagyományvilágánál bővebben is szólunk arról, hogy amikor a harangok visszajönnek Rómából, azaz ismét megszólalva hirdetik a feltámadás örömet, akkor a gyerekek is éktelen kolomprázásba, zajtűzésbe fognak, hogy ezzel a férgeket, kártévköket elűzzék a háztól. Ha az egér, svábbogár nagyon elszaporodott a faluban, akkor a régi tápaiak egymásután három újholdvasárnap, amikor misére harangoztak, a férgekre parancsoltak, hogy távozzanak.

A pusztító égháború, jégeső eloszlátására, messzire úzására valamikor bent a Városban is meghúzták a harangokat. Amint mondogatták: *vihar elé harangoztak*. A harangozó 1723-ban szövegezett hatósági esküjében ünnepélyesen kötelezte magát, hogy „háborgó fölők alkalmatosságával” mindig harangoz.

¹⁷ Kálmány III, 159.

¹⁸ A harang hazai művelődéstörténeti és néprajzi vonatkozásaihoz máig alapvető: Kovács M., A harang. Budapest 1919. Újabb áttekintés Patay P., Régi harangok. Budapest. 1977. Vö.: Franz, A., Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. II. Freiburg 1909, 40. skk. Mintaszerű monográfia bő séges német nyelvű összefoglalással Bringéus, N.-A., Klockringinnsgeden i Sverige. Lund 1958. Európai összefüggéseket is érint. A mi hazai hagyományainkat — elsősorban a magyar kutatás mulasztásából — nem is említi. A tanyai viharharangok hagyományvilágának feltárásán egykori tanítványunk, Varga Ferenc domaszéki római katolikus lelkész buzgólkodott.

Viharharang (Domaszék, Grynaeus Tamás fölvétele)

A harangozás rendje, a *viharharang imádsága* Makra Ferenc zákányszéki földműves, búcsúvezető elmondásában, Grynaeus Tamás és Varga Ferenc szíves készségegel átengedett közös gyűjtése nyomán:

Uram Jézus segíj mög Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében Majd a fölleg felé fordulva, *amen* nélkül Miatyánk, Urangyala. Ha hosszú ideig kell harangozni: a Szentháromság olvasója is. Általában azonban az Urangyala után ez végzendő:

Ó Szent János, Szent Péter, Szent Pál apostolok, Illés próféta, Szent Mihály főangyal! Lögyetök az Úr Jézus Krisztus előtt kegyes közbenjárónk és szószólónk, hogy a mostan támadt égiháborúnak méltóztasson az Úr Jézus Krisztus parancsolni, hogy mögcsöndesödjék és elszejjelödjék.

Ó Szentlélek Urísten, ki pünkösöd napján a nagy zúgással, tüzes lánggal szálltál alá, sém házban, sém erdőben, sém mezőben kárt nem tevél, kérlek téged, tartsd mög a tē istenségödnek jósága által a mi házainkat, mi magunkat, jószágainkat, gabonájainkat, szölleinket, kertjeinket, mindönnemű vetéseinket, hogy a káros zápor, küesötül, tüzeső, mennyköütéstül és háborgó förgetegnek vesződelmitül szabadon, csöndes békességben szüntelenű mögmaradhassunk.

Oszlassa el az Atyaisten, + oszlassa el a Fiúisten + oszlassa el a Szentlélek Urísten + Ezután kerekíti a föllegeket ezt mondván:

Környéközzön mög az Atyaisten, környéközzön mög a Fiúisten, környéközzön mög a Szentlélek Urísten

Innen kezdve gyorsabban, szinte hadarva kell mondani: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, *sëmmi. Múlassa el az Úr Jézus Krisztus ezön ártalmas felhőket, nekünk nē árthassanak. A mi Urunk Jézus Krisztus által* (amen nélkül!). Ha nem akar csöndesedni, akkor az egészet előlről kell ismételni.

A hagyomány a tanyai szőlőhegyekben, tanyaportákon, tanyai iskolák udvarán álló harangok megszólaltatásában manapság is töretlenül tartja magát. A tanyai harangokat felajánljuk, a főntartó család, szőlőhegy után meg is nevezik: *Ámbitus-harang* (Domaszék, állította az Ámbitus-Kovács család), *Tüdőharang* (a szentember Tüdő Vince kápolnája előtt állott, ma már nincs meg), *Nagy mátyáshögyi harang*. Egyik domaszéki harangláb csúcsán jellemzően a Sárkányölő Szent György vasból kovácsolt alakja látható. A harangok mellett ott áll a *harangbódé*. Alóla húzzák szakadó eső idején a harangot, amelynek szerte a katolikus Európában, már a középkorban hatolmas viharúzó erőt tulajdonítottak.

A harangoknak századunk első felében miséjük is volt, de ennek nem mindig rendelték meghatározott napot. Nyáridőben évente egyszer valamelyik alsóvárosi barát, később tanyai pap misézett mellette, amelyen természetesen a környék tanyai népe ünneplőben vett részt. Utána vendégség következett, amelyet a gazda, vagyis a harangoszlop földjének tulajdonosa adott a szomszédok, meghívottak számára. Ezen régebben a *toronyalji* urak, vagyis a Város vezetői is sokszor megjelentek.

Volt olyan viharúzó tanyai harang is, amelyet a *gazdaság* néven emlegetett hegyközség gondozott. A közösségből kikerülő, fölként gondviselője a *harangatyja*, megszólaltatója pedig a hegy csősze, vagy valami szegényember, akinek szolgálata fejében joga van évente egyszer, leginkább ősszel *kolëdálni*, vagyis a környék tanyáin gyűjteni. Főleg búzát, pénzt szoktak neki adni. Olykor azonban valamelyik családtag, iskolánál a tanító harangoz. Tiszteességükért ajándék jár, de ez nem kötelező.

Öreg tanyaiak még századunk elején is sokan hazaköltöztek, *begyűttek a Városra*. A harangszó kedvéért leginkább az alsóvárosi templom közelében vásároltak házat. „Ahol — írja¹⁹ szépen Tömörkény — nincsen lárma és csilingelés. Ahol még, ha nem is ismerik egymást, köszönnek egymásnak a járókelők. Ahol a torony hangjai beszélnek hozzájuk: most keljetek, most egyetek, most feküdjetek. Mélyen zúgva bűgják: holnap ünnepre készüljete. Vékonyan csengik: szálljatok magatokba, készüljete az elmúlásra, mert íme most is egy, aki megérett arra, távozik a nyugalomnak csöndes éjjelébe, közanyánk ölébe...”

A templomi harangok megszólalnak Úrangyalára, vagyis figyelmeztetnek az Úrangyala-imádság elvégzésére éspedig Szent Györgytől Szent Mihály napjáig hajnali 4, délben, este 8, Szent Mihálytól Szent Györgyig hajnali 5, délben és este 7 óraker. Tápén szombat estig Úrangyalára az *öregharangot* húzzák meg. Harangozni szoktak az elmúlt évtizedekig a misék előtt félórával, negyedórával, majd beharangoztak a mise kezdetén. Harangoztak mise alatt *szentségre*, vagyis Úrfelmutatásra. Ilyenkor régebben a buzgóbb tápaiak, — ha nem lehettek ott a misén — a templom felé fordulva letérdeltek.

Az egykori kecskeméti néphagyomány úgy tartotta,²⁰ hogy a hírös városban még csak békével tűrik a harangok nagycsütörtöki római útját, mert a református atyafiaké mégis itthon marad. Szegeden már nemegyszer gyűjtottak föl valami kisebb putrit, hogy meglássák, haza tudnak-e harangjaik hamarjában jönni, amikor otthon baj van, esetleg tűzvész támad vagy meghal valaki. Ennek a hiedelemnek a szegedi hagyományvilágban nem találtunk nyomára.

¹⁹ Barlanglakók 373.

²⁰ *Hornyik*-Album. Kecskemét 1894, 73.

A városházán nagy helyi események emlékeztére harangoztak. Így a töröktől való felszabadulás emlékére elrendelték, hogy hajnali 3 órakor mindenkor megszólaljon a harang.

A hagyomány úgy tudja, hogy a török elleni döntő támadás az alsóvárosi barátok harangjának ebben az időben történt jeladására kezdődött. A tanács 1818-ban elrendeli: *a városházánál levő új harang iránt oly rendeltetések tételnek, hogy az minden nap délben 12 órára, délután 3 órára, este takarodóra 9 órára és hajnalban 3 órára meghúzatasson a Szent Háromságnak és Szent Flóriánnak tiszteletére, hogy e város az éhségtől, döghaláltól, háborúi viszontagságoktól és tüztől megoltalmazasson.*²¹ A városházi harangozásnak ez a rendje századunk negyvenes éveinek végén enyészett el. Jellemző módon a törzsökös szegediek a városházi harangszóra is megemelték kalapjukat.

A városháza harangjának árvízi mondájáról Ferenc Józsefnél, mint a hagyomány mondanálójánál emlékezünk meg.

Átokházi hagyomány szerint a vadvizek alatt olykor megszólalt egy elsüllyedt templom harangja.²²

Nagy ünnepélyességgel búcsúztatták, megsiratták az első világháború idején ágyúöntés céljából elrekrivált harangokat. „A harangok utaztak — örökíti meg²³ Tömörkény — a harangok elmentek, más tornyok harangjaival együtt. Ezúttal nem képletesen, mint mikor a nagyhéten Rómába szállnak, s helyettük fakalapáccsal verik a gyerekek a fatáblát. Most ágyúnak mennek el a harangok, s nem Rómába, hanem, úgy lehet, Róma ellen. És amelyik nem fért ki a toronyablakon, azt fönt a toronyban verték széjjel darabokra. A haldokló harangok jalkiáltása volt hát az a toronybeli láрма.

Nem volt hirdetve a távozásuk, mégis, a templomok lábánál a népek nagy tömege gyűlt egybe, nézni az ágyúöntőbe való végleges elutazásukat. Azaz, hogy nem is végleges. Visszajöhetnek még újra harangnak. Negyvenkilencben, a szenttamási tábor megostromlása után, Damjanich az ottani harangokból verette azokat az igen ritka szenttamási katonai érdemkereszteket. Tudtommal csak egy valódi példány maradt meg belőle, az itt van a városi múzeumban, a többit a magyar zászló lehajlása után megint csak harangnak öntötték, s felakasztották a rókusi templom tornyába. Gondolom, elment most ez a harang is, hogy a reze, ezúttal már negyedszer, változtatson formát.

Úgy kísérték ki a harangokat a népek a vasútra, mint a menetszázadokat szokás. Mintha emberek volnának ezek a rézdarabok, amelyek eddig beszélni tudtak, és a tornyokból szóltak az emberekhez, most pedig elnémultak egy darabig, hogy azután a szavuk mennydörgéssé változzon.”

A templomi harangozással több szólás összefügg. Délben harangoznak: *levesre harangoznak, húzzák a levesmarsot*. Esti harangszó előtt a ravatalon fekvő halott tisztességére harangoznak: *nyugalomra harangoznak* (Tápé). A kocsmás ember *abba a templomba jár, ahun üveggé harangoznak*. Aki fontoskodva mond el valami jelentéktelen hírt, ismert dolgot, a tápaiak ezzel hűtik le: *nagy csuda, mégsé harangoznak*. Szegeden is járja: *szögény a klastrom, maga harangoz a pap*. Ami soha nem térül meg: *majd mögfizeti a nagyharang*. A tápaiak gyerek előtt ezzel intenek óvatos beszédre *szól a harang*. Tordán *bilicsöt húznak, bilicsre harangoznak* annyit jelent, hogy a Bilics-familia ajándékozta haranggal Űrangyalára harangoznak.

Találós kérdések így írják körül a harangot: *parton ülő Pétörkének kinn a lődörögője*. Más: *olyan bocskorom van, ha égyget lépök vele, az egész város möghallí*.

A tréfas városi, polgárius hagyományhoz tartozik, hogy a szegedi szobrok közül Széchenyi és Deák keresztet vet, Vásárhelyi Pál megemeli a kalapját, az ellenzéki Kossuth viszont csak azért is a fejére csapja, Rákóczi lova pedig fölnyerít és várja az abrakot, *ha* meghallja a déli harangszót. A tápai Szent János szoborról mondják, *ha* karácsonykor az éjfélí misére hívogató harangszót meghallja, lemegy a Tiszára inni. Utána az egész esztendőre ismét elfoglalja a helyét.²⁴

Az idősebb embernél a harangszó hallatára olykor még ma is megemeli a kalapját. „A Városon — írja²⁵ századunk elején a tanyaiak tisztelettudó viselkedésével ösz-

²¹ Reizner I, 166.

²² A kraszníki csata 151.

²³ A kraszníki csata 265.

²⁴ Életrekelt szobrok. Ethn. 1928, 188.

²⁵ Főretetg János mint közérő 216.

szövetve Tömörkény — az emberek minden alkalommal kiszedik a fejükből a kalapot, ellenben ha Isten tiszteletére délben zúgásnak, kongásnak indulnak a harangok, akkor a kalapok e fejeken maradnak, mintha oda volnának kötözve. Kitudhatatlan nép a városi nép és valóban nem lehet megmondani, hogy miért is laknak ilyen helyeken emberek. Vajon emberek-e ezek?”

Tréfás harangutánzókat népünk is emleget. Ferenczi János följegyzése szerint a gazdagnak az öregharang így szól: *mente, dolmány*, a szegénynek csak a kisharang húzza: *ringy-rongy*. A tápai harang szegényhalottnak ezt kongja: *ringye-rongya, gazdagnak: bunda-bunda*. Csókán a nagyharang szava: *úrnak-úrnak*. A kis csöngettyűé: *szögénnek-szögénnek*. Nagymásodiké: *décbunda*. Mindé a nagyharang kivételével: *ringy-rongy*. A szőregi kisharang: *cékla, karaláb! cékla, karaláb!* a középsőé: *jó nóta, papnak vót! jó nóta, papnak vót!* Nagyharang: *harangozó is részt vött benne, kántor is! harangozó is részt vött benne, kántor is!*²⁶

E tréfás hangutánzókból is kitűnik a halott tisztességéért és nyugalmaért való harangozás kultikus jelentősége, amelynek eredeti célja nyilvánvalóan a gonoszok elriasztása. A gonoszoké, akik a lelket a jámbor hit szerint maguknak akarják megszerezni és kárhozatra juttatni.

Tápén *hírharang* néven emlegetik azt a harangszót, amellyel bejelentik, hogy a faluban meghalt valaki. Felnőtt férfit három, asszonynépet két, gyermekhalottat pedig egy csendítés illet. Ez a bejelentés a csengő hangú *lélökváltásgharang*, majd az összes többi harang, tehát *minnyájának* megkondításával történik.

Öngyilkosnak régebben nem harangoztak. A tanyai harangot régebben újra fölszenteltették, ha gondatlanságból öngyilkosnak, vízbefűltnak harangoztak vele.

Annak a harangszónak, amely a tápai halottat, illetőleg temetési menetet a háztól a temetőig kíséri: *késérőharang* a neve.

Déli vagy esti harangszó után a ravatalon fekvő módosabb alsóvárosi halott tisztességére rendelt hosszabb harangozás volt az *égyórá*s.

A harang „a kis halottakkal könnyebben bánik el — elmélkedik Tömörkény —, ellenben az öreg halottat hosszan és szomorúan siratja. Az onnan van, mert az öreg halottak lelkének hosszabb ajánlás szükségeltetik. De meg oda tekintély szempontjából is a hosszú harangszó kell. Ha Kutyurkák kis fia meghalt, elég annyit kiáltozni szét a háztetők fölött: Kutyurka Gáspár, Kutyurka Gáspár, Kutyurka Gáspár. Ellenben meghal, teszem azt öreg Bíró András (úgy is eleget élt már), akkor másképp szól a harang, a lélekcsöngettyűvel egyetemben: Öreg Bíró András uram möghalt. Adj Neki Uram Isten Örök Nyugodalmat. A nagy betűk itt azt mutatják, mikor kettőztet a harangozó a kötéllel.”

Manapság már nagyjából eltűnt a halottért való harangozásnak hagyományos, gazdag rendje. Még mindig megszólal azonban a *lélökharang*, vagyis az a temetői kisharang, amelyet a halott lelkének üdvösségéért csöndítenek a búcsúztatás és elhantolás között.

Az idősebb nép a harang részeinek, kellékeinek is mágikus-szakrális erőt tulajdonít. A tápaiak szerint nyavalyatörős betegre a nagyharang kötelének kócát kell rákötni. A tápai hagyomány arról is tud, hogy a jószágot rontás ellen úgy kellett megvédeni, hogy a kötőfékjébe a harangkötélből fontak néhány szálat.

Ha a kofa vagy kereskedő a nagyharang köteléből vagy akasztott ember ruhájából vág és árusító helyén rejti el, Debreczeni János gyűjtése szerint, minden portékáját áron fölül is el tudja adni.

A szegedi nagytáj új települései a közösségi élet jelképének és oltalmának érezték a harangot. Templomépítésről — a gyökérverés gondjai miatt — egy ideig még nem

²⁶ *Kálmány* III, 97, 291.

lehetett szó, de keresztet, harangot mihamarabb állítottak. Ismereteink szerint olykor már magukkal is hozták új lakóhelyükre.

Amikor *Szaján* népe a szabadságharc idején hazamenekült Szegedre, harangjait a temetőben ünnepélyesen elföldelte, még keresztet is állított följük. Amikor földült falujába visszatért, első dolga volt a harangok kihantolása és megszólaltatása.

Kömpöc tanyaközség első lakosai (1852) szétvert sövényházi, anyási dohánykertészek voltak. Harangjukat először belevetették a kútba, hogy ne jusson idegenek kezére, majd pedig éjszakának évadján kihúzzák, és titokban elhozták új lakóhelyükre.

Harkakötönyben, a halasi pusztára szakadt alsótanyai népnek is nagyon hiányzott a harang. Először iskolát építettek (1925), hogy olykor mise is lehessen benne. Utána mindjárt harangra gondoltak, hogy hívogasson a misére, megszólaljon Úrangyalára, továbbá tűzvész és viharok idején, de jelentse azt is, ha meghalt valaki.

A hajnalban, délben, este történő harangszó az időt is jelezte a hajdani egyszerű emberek számára: mikor keljenek, egyenek, imádkozzanak, mikor lássák el a jószágot. Életük odakint nem az órához, hanem a napjához, harangszóhoz igazodott.

A harkakötönyiek a költségeket úgy adták össze, a haranglábat egyik ember faragta ki. Maga a harangszentelés misével és közös, nagy áldomással járt.

Útszéli kereszték

Ősi hagyomány országszerte utak mentén, de főleg útkeresztveződéseknél a *körösz* állítás.

A szegedi tanyavilágban is sok keresztel találkozunk, amelyet valamelyik pusztára települt ős hálából állíttatott, hogy munkájával a futóhomokon meg tudta vetni a lábát és élhetése lett. Gondozásáról, állítójáról ma sem feledkeznek meg, s a kereszték sokszor tájékozódásra, dűlőrészek szabatosabb megnevezésére is szolgálnak. Így a feketeszéli *Bábakörösz*, *Pappistakörösz*, a nagyszéksői *Börscökkörösz*, a híres javastól emelt bojárhalmi *Tüdőkörösz*, a győriszéki *Géraörzsekörösz*. A Juhász Gyulát megihlető, (:A tápai Krisztus) faluszéli *Hódélonkakörösz* Hódi Ilonkától, a Maty parti *Vadlibakörösz*, egy Vadliba csúfnéven emlegetett gazdától állított kereszt, a szőregi *Szépjézsuskakörösz* és még számos más.

Úgy gondoljuk, hogy ez a keresztállító szokás valamiképpen a középkori nemzeti templomoknak, monostoroknak népi sarjadéka: a család földjén emelkednek, oltalmazó célszabak, felajánló jellegük tehát nyilvánvaló. Legtöbbször éppen az útfordulóra, útkeresztvezésre állítják őket, ami természetesen nem véletlen. Ebben a gonoszúzó szándék elhalványult képzelet is lappang, hiszen a néphit szerint a rosszak, bűbajosok éppen itt, a keresztúton leskelődnek különös éberséggel az emberek megrontására.

„A tanyák világában — írja²⁷ Tömörkény — emlékek nem igen szoktak lenni, azt csak az Isten tiszteletére emelik kereszt formájában. Nem valami sűrűen, mert nem is igen tehetik. Drága dolog az, mert kőből kell építeni, és a kövek igen messze vannak. A mester is drága, akit hozatni kell, hogy a köveket rendesre kifaragja, egybe szerkessze és szép betűkből rávése a nevét annak, aki állíttatta. Alkalmas és erős kerítés kell köréje, hogy ne dörgölődjön hozzá a barom, és holdvilágtalan sötét éjszakákon neki ne menjen kerékaggal az arra haladó kocsi.

A régiebb, egyszerűbb észjárású öregek nem így gondolkoztak. Fából állíttattak keresztet az utakra. Bizonyára úgy szolgált az eszük, hogy nem nézi azt az Isten, hogy kőből van-e a kereszt vagy fából, hanem tekinti a jó akaratot. Ebben van is valami, igazság szerint ennek így is kellene igaznak lenni, de a földi életben másként formálódna ki az ügyek, mint a gondolatokban, mert a fakereszt kidől, ha elkorhad az alja, és csúnya az nagyon, ha ott az útszélen hever. Vagy ha nem

²⁷ Gerendás szobákból 4.

A tápai Krisztus

(Előtérben a Szerző egyik tápai adatközlőjével; Moldován Domokos fölvétele)

dől is ki mindjárt, de félre billen. Más esetben egy karja letörik. A rászögezett vékony, bádogból való Jézusalakot letöri valamely szögéről a szélvihar, akkor az a baj. Ha vasbádogból való, akkor megrozsdásodik, és úgy pusztul el, mert hiába szögeznek az eső ellen deszkát fölébe, az is csak elpusztul, mert a deszka nem maradandó. Vagyis, hogy nem jól van ez így sehol sem, mert bosszantó az, ha csúfság válik a tiszteletadásból. Vagy kőkereszt kell oda, vagy semmi...”

A tanyai kereszt fölszentelése ünnepélyesen a helyszínen bemutatott misével és prédikációval, utána pedig vendégséggel történt. Régebben a keresztállítás évfordulóját is egyes családok hasonlóan meg szokták ülni.

„És azon túl — írja²⁸ más helyen Tömörkény — mindenek, kik arra járnának, kalapot emelnek ott, az asszonyok, leányok keresztet vetnek magukra és az oszlop árnyékába jár fohászkodni a szenvedő. Azontúl a tájéknak elvesz a régi neve, nem neveztetik többé Szillaposnak, hanem annak a helynek, ahol Mihály Mihályék keresztje áll.”

Kutasi Ödön tanyai tanító arról értesít²⁹ bennünket, hogy az új keresztnek keresztapát, keresztanyát is szoktak választani. A királyhalmi, most ásothalmi *Irodasoron* Farkas Imre és felesége, Csóti Gyapjas Julianna keresztet állított (1910). Kereszt-szülei Volford István és Vőneki Veronika. A tudósítás sajnos, nem szól a kötelességeikről.

A kőkereszt és a köréje kerített kis virágoskert ősi hagyomány, népi szokásjog értelmében az egyházzal, azonban telekkönyvi átírássra, egyéb írásbeli megegyezésre nem szokott sor kerülni. Ezt a tisztesség is tiltja. A kereszt gondozása a családot, jelesül az eladólányt illeti. A kertben virágot ültet, továbbá minden nyári szombaton és jeles ünnepeken csokrot köt, és a feszület lábához helyezi. Mindenszentekkor gyertyát szoktak rajta gyújtani a család elhalt tagjainak emlékezetére. Egyes családok nagy ünnepeken sem feledkeznek meg a gyertyagyújtásról.

²⁸ Jegenyék alatt 162.

²⁹ *Kutasi Ö.*, Keresztszentelés a tanyán. SzN. 1910, 131. sz.

PAP, BARÁT

A *pap* mint a miseáldozat bemutatója, a közösség szószólója, régebben szinte mágikus tiszteletben részesült. Úgy tartották, hogy éjjeli misén fölismeri a boszorkányokat, szertartásaival a gonoszokat hátrálásra tudja kényszeríteni. Gyerekek, felnépek találkozás közben megcsókolták a cingulusát, illetőleg kordájának bojtját, és áldását kérték. Meséinkben sokszor pap segít a tanácstalan embereken, így a beszélő koponya máshol már idézett történetében.

Egyik múlt század derekán gyűjtött rövid mesénkben³⁰ a papnak *ördögfogó agár* a neve: Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy fiatal király, ki midőn vadászott az erdőben, egy szarvasra bukkant; a szarvast üzve, házra talált. Itt egy ideig hallgatódzott, azután benyitván, egy föld alatt levő üregbe jutott, ahonnan nézte, miként kínozzák az Ördögök az otlévő lelkeket.

Midőn az Ördögök meglátták, nekimentek, de a király ezt mondta:

— Isten segíts meg!

Ekkor az Ördögök arra kérték, hogy haza menve, senkinek föl ne fődözze a pokol hollétét.

— Jó, — felelt a király — ha egy zsák aranyat adtok, meg hazavisztek, akkor megteszem.

Ekkor egy Ördög a királyt egy zsák arannyal a hátára vette s hazavitte.

Midőn a király háza előtt voltak, a király agarai elébe futottak.

— Mik ezek? — kérde az Ördög.

— Ezek az én Ördögfogó agaraim! — mondá a király, mire az Ördög ijedten hajítá le válláról a királyt és a zsákot, azután futott, míg a pokolba nem ért, s ott elbeszélte, hogy vannak a földön Ördögfogó agarak; ezóta az Ördögök a papokat s egyéb Isten szolgáit *Ördögfogó* agaraknak nevezik.

Az elnevezés még a középkori szimbólikus szemléletben gyökerezik, és forrása nyilván valami szószékről hallott példa, exemplum. A papi buzgóság, különösen a dominikánusoké — nemhiába *Domini canes* néven is emlegették őket — úgy jutott szemléletes kifejezésre, hogy a kutya nyulat, azaz lelket üldöz. Alatta rendszerint ez a magyarázó felírás: *non sibi, sed Domino*, vagyis nem magának, hanem urának.

Nagy tisztességnek érezték, ha valaki papfiat nevelt. Úgy tartották, hogy annak az asszonynak, aki az elkoppantott gyertyát lánggra tudja fújni: papfia lesz.³¹ Házszen-teléskor a papot a szőregiek leülésre készítették. Utána a gazdasszony ült a helyére, hogy hitük szerint sok csirkéje legyen.³² Szájában az esküvő után előbb a menyaszszony, majd a vőlegény násznépe a pap udvarában táncolni szokott egyet, miközben a vőfély a papot felköszöntötte.³³

Alsóvárosi hiedelem szerint a papnak, ha már a halálos beteget életben nem tudta ellátni, és a Szentséget vissza kellett vinnie, azon a napon böjtölnie kellett. Szintén alsóvárosiaktól hallottuk, hogy a bűnös pap még be nem megy misézni, hétszer föl-

³⁰ *Ipolyi A.*, Népmesegyűjteménye 502.

³¹ *Kovács* 375.

³² Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya 27.

³³ *Kálmány II*, 212.

ajánlja szeretőjét az ördögnek. Tápaiak a káromkodó gyereket így ijesztgetik: *megállj, évágja a pap a nyelvemet!*

A pap személyéhez fűződő szólásokban sok a humor, illetőleg társadalmi kritika. A kapzsi ember: *telhetetlen, mint a papok zsákja*. Aki szeret uraskodni: *uradzik, mint a pap kutyája*. Fölületesen takarít: *csak ott söpröget, ahon a papok táncolnak*. Tréfás átkozódás: *fene a papodat, kár volt megkeresztelnie*. Játékos fenyegetőzés: *papod, kántorod nē lögyön!* Egyedül Isten a jó: *jobb az Isten száz papnál*.³⁴

Szintén Dugonicsnál: *Beszél a barát, alamizsna a vége*.³⁵ Másként: *barát zsák, kántor torok nehezen telik*.³⁶ Aki elfogad valamit, de nem kérdezi meg, hogy mivel tartozik érte: *barátgarassal fizet*.³⁷ Ismeri — nyilvánvalóan szegedi éveiből — Mikszáth is.³⁸

Aki nagyon tele van valami mondanivalóval és folyton arról beszél: *tele van, mint kántor allelujával*.

A barát, vagyis franciskánus, régi szegediek ajkán *franciskányos* szerzetes, különös tiszteletben állott hívő népünk körében. Ennek nyilván nem csak az az oka, hogy sorsában a hódoltság alatt is megosztzott és nem csupán lelki malasztal vígasztalta, hanem orvos híján két évszázadon át gyógyította. Mellette állott a délvidéki, temesközi, majd homoki kirajzásokban. Hajdani népünk bőven élt a barátok exorcizmusával, különleges áldásaival is.

Rendi hovatarozása szerint a szegedi nép is az idők folyamán különbséget tett a szigorú regulájú *cseribarát*, *cseri falábúbarát*, *szürkebarát*, és az enyhébbé váló *feketebarát*, továbbá a legújabbban a *vörösbarát*, végül a felsővárosi *mënorita* között. Aki nem vállalta a regula 1900 táján elrendelt szigorítását, az ő szemében *ëmaradt barát* lett. A fölszentelt szerzetes a *mësemondó barát*, *barátpap*, a laikus testvér pedig hajdani szegediek ajkán *parasztbarát*. A *klastrom*, *barátklastrom*, öregek ajkán *kommen*, azaz konvent feje régen a *pagazda*, *gárgyán*, újabban *házfönök*, *főúr*.

A kegyesrendi paptanároknak népünk ajkán *pihárista*, *pilárista* volt a nevük.

Az alsóvárosi *barátokhoz*, *kolostorhoz*, templomhoz fűződő mondákat, legendákat, hiedelemvilágot más összefüggésben mutatjuk be.

Tápai tréfás találókérdés: *mi a különbség a barát mög a hurka közt?* A hurkát a két végén, a barátot meg a derekán át kötik meg.

A fapapucsban járó barát körülírása: *fán jár, nem madár, kötél van a dërekán*.

Kálmánynak köszönjük egy ritka érdekességű, egyházi gyökéretű találókérdés³⁹ följegyzését: *az az embör, ami nem embör, bemönt abba a kertbe, ami nem kert. Úgy mögütötte azt a madarat, ami nem madár, egy küvel, ami nem kü, hogy mingyá lëesött a fárul. Az a fa, ami nem fa*. Megfejtése: pap, temető, bőregér, kőkereszt darabja, keresztfa. Katona Lajos ehhez ezt a XVI. századbéli kéziratost latin bejegyzést közölte⁴⁰ a *Gesta Romanorum* 1494. évi, az esztergomi főegyházmege könyvtárában őrzött példányából: *homo non homo, videns non videns, percussit, lapide non lapide, avem non avem, super arbore non arbore*.

A *paplakodalom*, *paplagzi* az újmisést pap ünnepélyes bevonulása a templomba, a *primicia* és utána vendégség.

Egy múlt századi szegedi újsághír szerint⁴¹ az újmisést processzió szokott menni

³⁴ Példabeszédek és jeles mondások II, 28, 33.

³⁵ Példabeszédek II, 8.

³⁶ Példabeszédek II, 108.

³⁷ Példabeszédek I, 126.

³⁸ Szent Péter esernyője. Budapest 1910, 17.

³⁹ Kálmány I, 163.

⁴⁰ Katona L., Homo non homo. Ethn. 1900, 190.

⁴¹ SzH. 1867, 67. sz. Vö. még SzH. 1882, 10. sz.

a templomból a zöldággal díszített szülői házhoz. Itt kézvezetője fölszólította, hogy el lévén jegyezze az Anyaszentegyháznak, Üdvöztönk intésére válják meg atyái házá-tól és siessen új hajlékába. Előbb azonban csókolja meg szülei kezét, és köszönje meg a nevelésüket. Ezután a koszorúslányok felvirágozták, majd az egész násznép a temp-lomba kísérté. A primicia, vagyis újmise után a szülői háznál, sokszor lakodalmi sátor alatt díszbéd következett, majd muzsikaszó mellett a fiatalság táncrea is pördült.

Egy alsóvárosi paplakodalom, Kéri István Xavér (1902—1979) franciskánus újmiséje századunk húszas éveiben így folyt le:

Egy tavaszi vasárnap reggel fél 9 óraker a templomból eljöttek érte rendtársai, és világi papok, továbbá zászló alatt jámbor társulatok, népkörök. Felvirágozott kapu várta őket. A tartomány-főnök üdvözölte az örömanytát és Istennek szentelt gyermekét, majd mindenki könyörgött és imád-kozott.

A szülői házban öltöztették misemondó ruhába, amelyet a koszorúslányok még gyöngy- virággal, fehér szalaggal is földíszítettek. Hasonlóan két segédkező rendtársát is.

Az alsóvárosi templom szentélyének egyik oldalán örökzöldből formált kereszt, a másikon pedig szintén örökzöldből szív. A kereszt alatt az újmiséés völegény, a szív alatt pedig az örömanya. Az örömapa a háborúban maradt.

Újmise, illetőleg áldásosztás után következett felvirágozott sátor alatt a *paplakodalom* 250 terítéssel. Az érkező menetet a sátor előtt egy *bérmatestvér*, gyerekkori pajtás fogadta, aki két szalaggal átkötött babékoszorút nyújtott át: *életed legszebb napjára Kéri Xavér*

Az újmiséés ült a főhelyen. Ebéd végén a papság eltávozott, de az ünnepele ott maradt.

Most jöttek csak a muzsikások. A vendégek táncrea pördültek. Éjfélkor az egész násznép zeneszóval kísérté a közeli kolostorba, felvirágozott cellájába az újmiséést.

Kedden az örömanya harminchat szegényt hívott meg vendégségbe, akik imádkoztak az új- misésért.

Csütörtökön felvirágozott kocsi vitte ki Xavér atyát Szentmihálytelekre, nagyanyjához. Az ő házából mentek át körmenetben a kápolnául szolgáló iskolához, a nagy sokaság miatt azonban az áldozat földíszített *misésátor* alatt történt. Utána a táborig oltárt elvitték, és a sátor alatt cimbalom szavára itt is megkezdődött a tánc.

Úgy intézték, hogy az újmiséés először egy elhagyatott, *istenneves* szegényt temes- sen. Xavért a sírásó fogadta. Az összesereglett koldusokat az örömanya torozáské- pen szintén megvendégelte.

Régebben a Város tanult fiai közül sokan mentek papi pályára. A szegénysorsúak szentelésük előtt jómódú és jámbor asszonyt választottak ki maguknak *körösztanya* gyanánt az idősebb rokonok vagy ismerősök közül. Olykor ezek maguk is ajánlkoztak különösen, ha nem volt gyermekük. Az ilyen asszonyok aztán gondoskodtak a föl- szentelendő pap szükségleteiről (ruha, fehérnemű, bútor, kehely), továbbá a lakodal- máról — a *paplakodalom*, *paplagzi* költségeiről — is.

A *papkörösztanya* és férje, a *papkörösztapa* újmise alatt a pap szüleivel együtt a szentélyben foglalt helyet. Az első áldásban is együtt részesültek a vérszerint való szü- lőkkel. Ezentúl a pap mindig keresztanyjának, keresztapjának tisztelte őket, ők meg keresztfiuknak hívták. Miséiben, imádságaiban holtuk után is megemlékezett róluk. Az ilyen keresztzülöket *oltárkörösztanya*, *oltárkörösztapa*, ritkábban *oltáranya*, *oltár- apa* néven is emlegették, a papnak pedig *oltárkörösztfij*, ritkábban *oltárfij* neve is jár- ta.⁴²

A szokásnak árva gyermekeknél különösen nagy volt a jelentősége. A tisztés ha- gyomány századunk első évtizedeiben még virágozott, de olykor napjainkban is elő- fordul.

A múlt században még az ezüst- és aranymisés papok is választottak a jubileum emlékezetére keresztapát, esetleg keresztanyát maguknak.⁴³

⁴² A papkeresztzülökről röviden néprajzi vonatkozások nélkül szól a fölsóvárosi minorita Gáll *Bernardinus*, Búza Kalászok IV, Szeged 1818, 220.

⁴³ Tóth János aranymiséjéről SzN. 1878, 49. sz. Vö. *Baráczius J.*, Szentbeszéd Debreczeni János egri apát-kanonok úr aranymiséjére. Szeged 1908. A főpapot elkísérté az egri főegyházmege több

Az újmisék ünnepi költségeit a XVIII. században még a Város fődözte.⁴⁴ Nyilván, azzal a meggondolással, hogy ez a közösségre áldást, szerencsét hoz.

A *ministráns*, tápaiasan *minister* a misemondó papnak segédkező fiúgyermek. Öltözékének hajdani neve *klerika*. 1758. *Négy klerika két posztóból közönséges*. Teme-tés alkalmával régebben neki is járt egy fehér kendő.

Mise, Oltáriszentség

A miseáldozat, röviden *szentmise*, *mise*, egyházi tanítás szerint az Utolsó Vacsora, illetőleg a Kálvária áldozatának vérontás nélkül való megismétlése, amelyen a pap az előírt szertartási rend szerint a kenyeret és bort Krisztus testévé és vérévé változtatja és ebben a híveket is részesíti.

Öregek még a századfordulón is ismertek egy nyilván még a mise végén, de már kántor közre-működése nélkül, továbbá már kisebb közösségekben háziájtatosságokon énekelt allgorikus mise-magyarázatot, amelynek a Pray-kódex tanúsága szerint, már középkori egyházi előzményei is vannak. Ez a *Krisztus zsoltára*, *vagyis vérben mondott szentmise*:

Már beteljesedett halljátok jó lelkek,
Kik elaludtatok most fölserkenjetek.
A szentáldozatnak, sőt egész misének
Vége van, mindnyájan már hazamehettek.

A szent öltözetbe én akkor öltöttem,
Midőn a fölszentelt sekrestyébe mentem:
A Szűznek méhébe, hogy testbe öltözzem,
Ruháimról embernek lenni ismertettem.

A szent Introitust én akkor mondtam,
Hogy emberi hangon első szót szólottam.
Ez világra jövén keservesen sírtam,
És, hogy ember vagyok ezzel megmutattam.

A Kirieeleisont ártatlanok mondták,
A Glóriát angyalok találták,
Midőn születettni Isten Fiát látták,
Imádás kedvéért az eget elhagyták.

A Szentleckét mondta János útmutatónk,
Magamtól mondatott az Evangéliom,
Mert én azért jöttem, az volt minden célom,
Hogy hirdettség a szent evangéliom.

A Kredót a nép mondta, Sanktust a gyermekek,
Virágvasárnapján, midőn bevezettek
A városban, rövid énekkel tiszteltek.
Benediktus: áldott vendégnek neveztek.

A Konsakrációt csütörtök estére,
Tanítványaim között magam vittem végre,
Midőn a kenyeret valóságos testre,
A bort változtattam valóságos vérre.

szegedi születésű papja is: Baráczius szendrői esperes, Sándor Imre kisújszállási lelkész, Pálffy János aszalai és Kiss János kőteleki plébános. Debreczeni ez alkalommal több alapítványt tett: 10 ezer koronát négy törekvő szegedi iparos, 10 ezer koronát a piarista gimnázium egy-egy növendéke, 5 ezer koronát az alsóvárosi apácaiskola számára. Később még festői tiszteletdíj 20 ezer koronát az építendő Fogadalmi Templom Benczúr Gyulától megfestendő főoltárképére.

⁴⁴ *Reizner* III, 132.

Az Úrfelmutatást a vitézek tették,
Midőn szellememet ég felé emelték.
A felállt kereszten a rézkígyót nézték,
Ámbár nézésüknek hasznát nem vehették.

Mementót hasznosan a lator mondotta.
Okos volt, mert holtig a hasznot hajtotta.
Élőkért, holtakért szavát nem nyugtatta,
De mivel, hogy nem volt pap, ő azt nem tudta.

Pater nostert magam két ízben mondottam,
Atyámnak lelkeket midőn ajánlottam,
Ellenségeimért midőn imádkoztam,
Minden engedelmet részükre koldultam.

Agnus Deit mondták, kik a kereszt mellett
Által menvén, buzgón verték a mellüket,
Mivel, hogy én bennem láttak istenséget,
Látván, szánták-bánták bűneiket.

Menjetez, készen van a véres áldozat,
Vér, költött vér nélkül szabadulástokat
Nem eszközölhettem, vérrel záratokat
Feltörtem, megnyertem szabad utatokat.

Egyébként Alsóvárosban mise végén a *feketebarátok* idejében még ez az ének hangzott el:

Áldj mög minket Atyaisten,
Áldj mög minket Fiúisten,
Áldj mög minket Szentlélek Isten,
Háromságban egy szent Isten.

Hasonló énekes könyörgés:

Áldj mög minket Jézus
Kik itt egybegyűltünk,
Szent áldásban, kérünk, légyön részünk.
Ne hagyj minket, híveidet
Szentség nekű világú kimúltni.

Öreg tápaiaktól hallottuk, hogy „ördögösre” azaz epileptikusra mise végén a pap *rárázta*, nyilván fölé tartotta a levetett miseruhát, majd áldást is adott a betegre. Ez a hozzátartozók kérésére történt.

A misének névpunktól is megkülönböztetett, megnevezett fajtái: *háromnapos* (missa sollemnis), *énekös* (missa cantata), *csöndes*, Tápén *seppögös* (missa recitata), *nagy-* (plébániai mise), *orgonás* (az orgona is szól rajta), *harangos* (ünnepélyes, harangzúgással kísért gyászmise, Tápé), *koporsós* (olyan gyászmise, amikor a templom hajójában jelképes fekete koporsó, *tumba* is föl van állítva. A mise végén ennél végzi el a pap az *absolutio* (azaz föloldozás szertartását), *első* (kora reggeli mise), *dédák* (az a csöndes mise, amelyen iskolába járó diákok együttesen szoktak résztvenni), *szagos* (a legkésőbbi, vasárnap déli mise, amelyre kiöltözött, jószagú fiatal fehérmépek nagy számmal jöttek. Tréf.), *tábori mise* (kint a szabadban, rögtönzött oltárnál végzett mise). Meghatározott naphoz, ünnephez vannak kötve: az *éféli mise*, másként *éfélei mise*, majd hajnalban a *pásztorok miséje*. *Csonkamise* a nagypénteki mise, *hajnali mise* adventi hétköznapokon. A céhvilág, céhek miséi az évnegyedenként bemutatott *kántormise*, másként *offertóriumos mise*,⁴⁵ amelyen a céhek ünnepélyesen, zászlaik alatt vettek részt. Külön volt a céhpatrónus tiszteletére bemutatott *patrónusmise*,⁴⁶ megnevezve is: *flóriánmise* (fazekasoké), *urbánmise* (kádároké).⁴⁷

⁴⁵ A Szürszabó céh irataiból. 1828: „*Offertoriumos mise számára 1 font gyertyáért 2 forint 30 krajczár.*”

⁴⁶ Uo. 1832: „*Egy Patrónus Miséért 7 forint, ministereknek és orgonanyomóknak 48 krajczár.*”

⁴⁷ Céhirataikból.

Alsóvároson a vasárnapi korai *elsőmise* általában az öregeké, továbbá a gazd-asszonyoké, az ünnepélyes prédikációs *nagymise*, hajdani nevén *öregmise* Alsóvároson a gazdáké, legényeké és eladólányoké volt. Misék végén még századunk elején is egy hatósági szolga, esetleg rendőr már várakozott, hogy a kijövő hívek előtt *kidobolja*, vagyis dobszó jelzésével kihirdesse a közérdekű hatósági rendeleteket.

Még elbeszélgettek, majd a férfiak betértek valahova, közeli bormérésbe egy ital borra, vagy jóidőben beballagtak a városháza elé, hogy más városrészek embereivel is elbeszélgessenek ügyeikről, bajaikról, munkagondjaikról. Ennek ősi hagyománya volt, amint a már megmagyarázott szegedi szólásból is tudjuk: *mindön újság mögteröm a Szentháromság tüvibe*. A legények és lányok — ha teheték — szintén fölsétáltak a korzóra. Déli harangszóra azonban mindenkinek otthon kellett lennie. Voltak alsóvárosi kocsmárosok, akik egyenesen fölszólították az elszórakozott vendéget a hazatérésre, hogy a hozzátartozók ne várjanak hiába, ne legyen családi békétlenség. Inkább jöjjenek később, délután vissza.

Valamikor számos alsóvárosi család akadt, ahol délben leborítva találta tányérját a megterített asztalon az a családtag, aki a vasárnapi misét elmulasztotta. Ha a család akadályozva volt a misehallgatásban, legalább egy tagja mégis résztvett rajta. Az öregeket sokszor azért is megbecsülték, hogy a templomot nem mulasztván el, az egész családjáért helytállottak és boldogulásáért imádkoztak. Idős tanyaiak, leginkább a mindennapos misehallgatásért költöztek *haza*, vagyis az alsóvárosi templom közelébe.

Hazatérve a miséről, régebben így köszöntek be: *misehallgatásunkba részesödjék az is, aki nem vót ott*.

A *mise* a szegedi szóláskincsbe is belekerült. Kovács János örökölte meg e tréfás szóbeszédeket: *kismise, nagymise, lögyön vége egyszerre*, másként *mise, mise, vecsörnye, lögyön vége egyszerre*.⁴⁸

Az *áldozás* a szentostya, másként Oltáriszentség befogadása rendesen a mise keretében. A vételét megelőző szentségi böjt öregek körében az újabb pápai enyhítések ellenére is a régi: éjféltől áldozásig ételtől-italtól szigorúan tartózkodnak.

Idősebb tanyaiak miséről hazajövet egy falat kenyeret esznek, egy korty bort isznak, és csak utána fognak a rendes evéshez. Ez még talán a hódoltság kényszerű lemondásaival összefüggő hagyomány, ugyanis Csólyospálosra települt népüktől hallottuk, hogy régebben egyes jámborabb tanyaiak újhold vasárnapján kora reggel kimentek az eperfa alá. Itt imádkoztak, majd egy karéj kenyeret és egy ital bort vettek áhitatosan magukhoz. Mise, áldozat híján így emlékeztek az Utolsó Vacsorára, illetőleg a mise titkára.

A tápai anya áldozásról hazajövet kisgyermekeinek szájába szokott lehelni, Kálmány szerint csak arcukra lehel.

A boszorkánypörök irataiból kitűnik, hogy sokan áldoztak abban az időben az Egyház tanításaitól és fegyelmétől eltérve szentségtörő módon, sőt a szentostyát babonás célokra is fölhasználák. Így Kökényné azt vallotta,⁴⁹ hogy „vagy négy esztendeig sem gyónt, az szentséget pedig kiköpte mikor felvette az keszkenyöbe. Mert soha nem mehetett alá, mióta abban az életben, a boszorkányságban vagyok.” Azt is vallotta, hogy „valaki emberben kárt tett, senki le nem ül az utcában, és a szentséget sem nyelheti el.”

Dancsó Jánosné, Hisen Borbála⁵⁰ azt vallotta, hogy „mikor gyónt (és áldozott) az szentséget kivette a szájából és az egyház tövében az földbe ásta, mert nem is ment volna alá. Egyszer pedig az Krisztus testét kivette, és az Vak Lajosné leánya — megholt volt — szájába tette és fölelevenedett. Csorba Rósa, Sánta Palkóné jelen volt, de nem tudták, mit tött a szájába. Az apáthi plébánustól

⁴⁸ Kovács 476.

⁴⁹ Reizner IV, 388.

⁵⁰ Reizner IV, 384.

Csomorkányi Imrétül hallotta, hogyha halva lenne a gyermek, úgy cselekedjék. Még akkor nem volt e féleben. Szent Antal napján, Szent Dömötör oltára háta mögött az Tisza felé, a karó tövében egy papíroskában tette az földre, de eddig is kisöprötték.”

Tóth Erzsébet azt mondotta,⁵¹ hogy „a szentséget sohasem nyelte el, hanem kivitte és elvette imide, amoda. A papnak gyónásban meg nem vallotta, hogy boszorkány.”

Kálmány közléséből ismerünk⁵² egy Borbély Mihály ajkáról lejegyzett eucharisztikus mondat:

Vót egy embör, aki nagyon pogány hitön élt, a felesége pedig nagyon istenfélő asszony vót. Mindön nap eljárogatott a templomba imádkozni és mikor az az üdö vót (húsvét táján), mög is gyönt.

Az ura kérdözte tüle: mé jár ú a templomba?

Én nem tudom azt máskép kimagyarázni, minthogy az embör Istennek mén szögálni.

Mit ad a pap neköd, amé elmégy a templomba?

Nem tudom én kendnek azt mögmutatni. Nem olyan, hogy azt hazahozzuk.

No, ha még éccör émégy a templomba, amit kapsz a paptú, azt hazahozzad.

Az asszony, mivel nagyon félt az urátul, éccör csakugyan, mikor émönt gyónni, az ostyát hazavitte az urának. Az ura aszonta neki: no, hát majd möglátom én, evvel mögüdvözül-é az embör.

Kimönt az erdőbe, kivitte magával, főkötötte egy ágra. Elmönt ötven lépésre, rálútt, de a golyó az ú két szömit lútte ki. Üsmerösök vezették haza.

Othon könyörgött a feleséginek, hogy bocsásson mög neki. Most mán éhiszi, hogy mé járt a templomba, ú sē lösz pogány. Éggyütt jártak a templomba, a felesége vezette. Az embör aztán szentéletű lött, mögnyerte a két szöme világot.

Gyónás

A *gyónás*, régebben *gyovónás*, (confessió), vagyis a papnál végzett bűnvallomás az egyház parancsa szerint húsvét táján kötelező.

A gyóntatószéket, apácai öregek ajkán *gyovóntatószéköt* a XVI. században *konfesszorszék* néven emlegették. Így találjuk Fraxinus Gáspár gyónásról szóló anekdótájában, amelyet máshol mutatunk be. A gyóntató papnak itt *gyóntó* a neve.

Jellegetes régi példabeszéd: *minthogy betegös papot imádjak, inkább gyónatlan halok mög*, azaz nem rimánkodom sokáig senkinek. A *kigyónik* jelentése: szakít valami bűnnel, káros szokással. 1734. *Kötekedvén Károlyi Péával, hogy boszorkány volna. Mondván Károlyi Péla: ha az voltam is, kigyóntam én már abbul.*⁵³ Néha ma is használatos: nagynehezen kigyónt az ura a részöögösködésbül. A *gyóntat* viszont 'faggat' jelentésben is használatos: nagyon gyóntatott a bíró: hogy vót, mint vót. Ez a jelentésárnyalat magyarázza a Szegeden írt Lányi-kódex *Kepegyóntó Szent Péter*, azaz Vasas Szent Péter ünnepének nevét is. Ilyenkor, augusztus elején vették számba tizedszedés céljából a hívek kepebe rakott gabonáját.

A boszorkánypörökben olvassuk, hogy a bűbajosok csak képmutatásból gyóntak. 1728. *Az ura és az ördög azt javaslották neki, hogy az volna az igaz hit és igen jó élet. És azt is meghagyták neki, hogy ne gyónjon. Ő mindazonáltal háromszor is gyónván, a pap elúzta előle* (az ördögöt).⁵⁴

A gyónás végén paptól kijelölt engesztelő elégtételnek, rendszerint elvégzendő imádságnak *penetencia* az archaikus népi neve.

Öregektől sokszor hallottuk, hogy az emberek valamikor kimentek a csillagos ég alá, és ott egy fának gyónták meg a bűneiket. Ez a hagyomány nyilván a török hódoltóság paphiányával is kapcsolatos.

⁵¹ Reizner IV, 406.

⁵² Hagyományok II, 153.

⁵³ Reizner IV, 500.

⁵⁴ Reizner IV, 384.

Még a század elején is szokásban volt, hogy a család húsvéti gyónásra készülődő tagjai megkövették egymást: így a szülők fölszerűlt gyermekeiket, öregek a fiatalokat is. Olykor azokat is fölkeresték, akiket érzésük szerint megbántottak. Tápén gyónás előtt a fiatal szokta idősebb családtagoktól kérni a bocsánatot.

Angyal — ördög

Népünk a paraliturgikussá, népszerűvé vált szentelményeknek vagyis megszentelt, természetfölötti hatásokat közlő jeleknek, tárgyakkak, így a szenteltvíznek, virágvasárnapi barkának, úrnapi virágnak, boldogasszonyi fűnek is elsősorban ördögűző erőt tulajdonítottak. Ezekről az esztendő hagyományvilágánál szólunk bővebben.

A fehérszínűnek nem illik fütyülni, mert régi klárafalviak szerint az ördögöt hívja.⁵⁵ Akik pappal álmodik, annak az ördöggel van baja, tehát oltalomra szorul.⁵⁶

A tánc az ördög szerzeménye. Szegedi Lőrincnél olvassuk: *nem különben látja az táncot, mintha ezer ördög ülne az torkán*. A szőregi, tápai lányok *misére való ruhában* még a századfordulón sem mehettek tánchelyre.

Az élet küzdelmeiben, az ördög incselkedéseivel szemben az *angyalok, őrzőangyalok* is segítségére vannak a hívő embernek.

Angyal szól abból, aki eltalálja és megmondja, hogy tanácsstalanságban mi a tenivaló, helyes megoldás. Ha zajos társaságban pillanatnyi csönd támad, megszólal valaki: *angyal szállt a fejünk fölött*.

Az őrangyal vigyáz az alvó gyermekre. Amikor mosolyog, akkor az őrangyalával játszik. Ott virraszt az alvó ember ágya fölött.

Sok változatban ismeretes népünk körében is az angyalokhoz intézett archaikus esti imádság:

Én lefekszök én ágyamba,
Testi-lelki koporsómba.
Mellém töszöm karomat,
Misemondó két gyertyámat.
Őrizd angyal a lelkömet:

Egyik őrzi éfélig,
Másik őrzi röggelig,
Harmadik utolsó órámig. Amen.⁵⁷

Ha Szőregen valakinek a jobb füle csöndül, ezt kell mondania: *édös őrzőangyalom, maradj a bal vállamon!* Így eltávolítja az őrzőangyal a szerencsétlenséget.⁵⁸ A tápaiak ilyenkor viszont ezt mondogatják: *uram Jézus, segíts mög, távoztasd el a gonoszt tüllem!* Az angyal is figyelmezteti az embert, hogy legyen résen.

Öregek hite szerint kenyérsütéskor az angyalok is ott vannak a kéményen. A kenyér béle és felső héja közötti üreg az *angyalfekvés*, tápaiasan *angyalhely*. E hiedelmek eucharisztikus ösztönzése valószínű. Mindezekről más összefüggésben is megemlékezünk.

Az adventi és karácsonyesti kántálásnak *angyali vigasság* neve is járta. Öreg szőregiek ajkán az éjfél mise után fogyasztott kocsonyának *angyali kocsonya* a neve.

Kálmány kéziratoss gyűjtésében olvassuk, hogy a halott őrangyala egészen elföldeiség a koporsó tetején ül. A halottat Mihály arkangyal kéri ki, ő a vőfély.

⁵⁵ Boldogasszony 30.

⁵⁶ EA. 2801. *Kálmány*.

⁵⁷ Az alsóvárosi születésű *Ádók Istvánné Csonka Viktória* földéaki asszony ajkáról.

⁵⁸ EA. 2854. *Kálmány*.

Az angyalok, főleg Mihály a szegedi táj kozmogónikus mondáiban is föltűnnek. Erről máshol szólunk bővebben.

Szegedi néphit szerint a kísértetek kevély angyalokból váltak.

Az ördögöt, sátánt az öregek részben a vallás tanítása, részben a néphagyomány alapján létezőnek tekintik. Tartogatnak, bár nem félnek tőle. A hozzáfűződő szólásokból is kitűnik, hogy az ördög a bajnak, viszálynak, pörpatvarnak okozója az emberek között. Ezért mondják, hogy a rossz ember *ördögnek adta a lelkét*. Másként: *annak már ördögé a lelke*. A komisz, összeférhetetlen emberben *hét ördög lakik*.

A boszorkánypörökben bőven olvasunk az ördöggel való szövetségről, a hit megtagadásáról.

Kökényné vallja, hogy az *ördöggel vagyon szövetsége és cimborálása az gonosz lelkekkel, ördögökkel*. Megfogadta, hogy a szent keresztségről lemond. Meghagyták neki, hogy ne győnjön. Ő mégis háromszor győnt, de a pap elkergette.⁵⁹

Hisen Borbála vallomása szerint az ördögnek tett eskü így hangzott: *Atya, de nem atya. Fiú, de nem fiú. Atya de nem atya. Isten téged úgy segítjen, de nem isten. Megtagadod az Istent, teljes Szentháromságot, Boldogságos Szűzet angyalokkal, mártirokkal. Azután bakot, azaz bakkecske képében megjelenő ördögöt kerültek*.⁶⁰

Rózsa Dániel is *megtagadta az Istent, a szenteket is, hátrahagyta a szegényeket, Boldogasszonyt is megtagadta*.⁶¹ Felesége, Széll Zsuzsanna is hasonlóan cselekedett. *Az imádságot visszamondta, amint az ördög parancsolta nekik mondani*.⁶²

Megtagadta az Istent Borbola Ferenc, Csikós Jánosné, Szanda Katalin is. Ez utóbbinak a Miatyánkot kellett visszafelé elmondania.⁶³

A halálos ítélet szavai: *mivel ezen jelen álló gonosztevő személyek és boszorkányok az mindenható teremtő Istent, Boldogságos Szűz Máriát, Istennek minden szenteit megtagadván, s az szent keresztségről lemondottak, leesküdvén az keresztény hitről, Istennek szent parancsolatját és anyaszentegyháznak szentségeit félre tévén és letapodván, az pokolbéli sátánnal örökös hűségre és szolgálatajára szövetkezvén, nekik örökös hűségre és szolgálatra adni magukat, hogy soha az Krisztus urunktól rendeltetett igaz hitre visszatérni, sem az isteni parancsolatit tovább meg nem tartani, hanem örökké nekik engedelmeskedni... nem félemlettek. Azért is élő törvények szerint más gonoszoknak rettenő és félemlő példájukra, az igazaknak tovább való megmaradásukra elevenen tűzre sententiáztattak. Tűzre, tűzre*.⁶⁴

A Faust-motívum, vagyis az ördöggel kötött szerződés tűnik föl a szegedi *Feketeház* mondájában. Itt írta be egy könyvbe két úr a múlt század hatvanas éveiben azoknak a nevét, akik az új hitre tértek, vagyis nazarénusok lettek. Aki áttért, 5 forintot kapott. Két alsóvárosi ember is odament. Az ajtóban vitatkoztak, ki lépjen be előbb. Az egyik mégis benyitott. Az ujját meg kellett vágnia és a kicsorduló vérral kellett a nevét aláírnia. A másik a kulcslyukon leste, hogy mi történik odabent. Láttá azt is, hogy az öt forintot az egyik úr egy nagy fekete kutya szájából vette ki, amely az asztal alatt feküdt. Még azt is látta, hogy a társa egyik lábával Jézus, a másikkal pedig Mária képét taposta. Erre ő nem ment be. A történetet a szőregiek is emlegették, szerintük egy Börcsök nevezetű ember írta alá.⁶⁵

Ha elveszett valami, az apácaiak szerint *az ördög ül rajta*. Ilyenkor a felsővárosi gyerekek hajdanában ezt kiabálták: *add elő ördög! Sē nē ögyél, sē nē igyál, még elő nem adod!*⁶⁶

Az ördög mindig résen áll az emberek megrontására, de az égi oltalom ellenében

⁵⁹ Reizner IV, 381.

⁶⁰ Reizner IV, 393.

⁶¹ Reizner IV, 407.

⁶² Reizner IV, 413.

⁶³ Reizner IV, 439.

⁶⁴ Reizner IV, 448.

⁶⁵ EA. 2801/254. Kálmány.

⁶⁶ Kálmány I, 76.

nincs hatalma. Ez a tanulsága Borbély Mihály történetének is,⁶⁷ amelynek szintén templomi példázat a forrása:

Mönt Krisztus Urunk Szent Pétörrel az országúton. Éccő láti ám Pétör, hogy hajti az agár a nyulat, de nem bíri elérni. Nézd Uram, Teremtóm, mingyá eléri mán! Dehogy éri Pétör! Az a nyúl lélök. Bünös vót, mikó möghalt. Az agár mög az ördög, de nem bíri éfogni.

Mikó mán jó mögzavarásza, szétveti Krisztus urunk a lábát, a nyúl mingyá odamönt a lába közé, így osztán mögmentődött.

Az ördög és az ökörbőr történetéről a mesehagyományoknál emlékezünk meg.

⁶⁷ EA. 2861/254. *Kálmány*.

KATEKIZMUS, IMÁDSÁG

Nyilvánvalóan még a középkor szegedi világa, szakrális kultúrája tükröződik azokban az utolsó pillanatokban föltárt, tápai néphagyományban megőrzött gregorián dallamokban is, amelyek még a magyarországi liturgia *Tridentinum* előtti sajátosságait tükrözi. Ismeretes, hogy a tridenti zsinat erősen, következetesen centralizáló szelleme nem tűrte, felszámolta a liturgia helyi fejleményeit, országoként és tájanként virágzó jellegzetességeit és az új *Rituale Romanum* használatát tette szigorúan kötelezővé. Így azután az előírt liturgikus gyakorlat elől a régi sokszor parasztsorban volt kénytelen bujdosni. Számos elnépiesedett mozzanatát a szakrális népelet karolta föl, illetőleg őrizte meg. Erre sok példát lehetne felsorolni, bár a jelenség még tüzetes és rendszeres vizsgálatra szorul.

Más összefüggésben is rámutatunk, hogy a tápai húsvéti népének- és szokáshagyományban a liturgia paschalis, azaz ünnepi istenszolgálat számos középkori eleme hanyatló erővel ugyan, de megérte korunkat. Olyan elemek ezek, amelyeket a régi templomi kultusból a jozefinista racionalizmus, olykor kényelmesség, a XX. században pedig a kispolgári szellemű pasztoráció egyenesen pusztulásra ítélt.

A keresztény oktatásnak, a hitigazságok számokhoz kapcsolásának, asszociálásának elnépiesedett, családban öröklődő megnyilatkozása a *katekizmusi ének*.⁶⁸ Szegedi Farkas Antal mórhalmi gazdálkodó ajkáról lejegyzett változatában angyal oktatja imígyen a gyermeket:

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda az eggy? Eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a kettő? Kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a három? Három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a négy? Négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda az öt? Öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a hat? Hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a hét? Hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a nyóc? Nyóc a nyóc boldogság, hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, eggy az eggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

⁶⁸ A katekizmusi ének műfajának összefoglaló áttekintése Scheiber S., Mikszáth Kálmán és a keleti folklóre. Budapest, 1949, 7-16.

LELKI TEJ,

az az:

A' Római, és Magyar Nemzeti
Katekizmusból ki szedett

KERESZTÉNYI TUDOMÁNY,

melly

A' Tej nélkül szükölködő Kisdedeknek lel-
ki táplálásokra Kérdésekbe, és Feleletek-
be foglaltatott.

*Mint Kisdedeknek a' Krisztusban tejet adtam
innotok, nem vastag eledelt. 1. ad Cor. 3.*

*Fiam, ifiúságodtól fogva vedd bé a' tudományt,
mint a' ki szánt, és vét, úgy járully ahoz;
és várjad az ő jó gyümölsét.
Eccl. 6.*

S z e g e d e n,

Nyomt. GRÜNN ORBÁN' betűivel.

1 8 1 0.

Katekizmus (A Szerző birtokában)

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a kilenc? Kilenc a kilenc angyali kar, nyóc a nyóc boldogság, hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, éggy az éggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, micsoda a tíz? Tíz a tízparancsolat, kilenc a kilenc angyali kar, nyóc a nyóc boldogság, hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, éggy az éggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, mi a tizenéggy? Tizenéggy a tizeneggyezör szűz, tíz a tízparancsolat, kilenc a kilenc angyali kar, nyóc a nyóc boldogság, hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, éggy az éggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Mondd mög neköm őrangyalkám, mi a tizenkettő? Tizenkettő a tizenkét apostol, tizenéggy a tizeneggyezör szűz, tíz a tízparancsolat, kilenc a kilenc angyali kar, nyóc a nyóc boldogság, hét a hét szentség, hat a hat küvödör, öt az öt érzékönység, négy a négy evangélista, három három pátriárka, kettő Mózes kútáblája, éggy az éggy Isten, aki lakozik magos mönnyekben.

Rokon vele a barokk eredetű ponyvából ismert *órainádság*,⁶⁹ mely még a közel-múltban is főleg betegeknek, magányos öregeknek kedvelt énekelt ájtatossága volt:

Egy az óra, egy az Isten az égben,
Aki lakik fönn a magas egekben;
Egekben, mennyekben, lakozzon mi szívünkben.

Két órakor hiszünk hit, reménységben,
Bűnös lelkünk és a gyarló testünkben;
Örülünk, örvendünk, testünknek ne kedvezzünk.

Három óra éppen annak a jele,
Hogy egy Isten vagyon három személyben:
Atya, Fiú, Szentlélek, téged szeretlek.

A négy óra éppen annak a jele,
Hogy Máriát négy angyal vitte a mennybe;
Örültek, örvendtek, midőn mennyekbe értek.

Az öt óra éppen annak a jele,
Hogy milyen volt Jézus Krisztus öt sebe:
Kikelttek, vértettek piros rózsákká lettek.

A hat órát éppen arra gondoljuk,
Hat órakor támadt fel a Jézusunk;
Megnyílt koporsója, midőn feltámadta.

A hét óra Jézus Krisztus hét szava,
Mit szívéből szent Atyának bocsájta;
Keresztről, szívéből, kínszenvedéséből.

A nyolc óra a nyolc boldogság célja,
Hogy érjünk föl nyolc égen mennyországba:
Nyolc ég nyolc ajtaja legyenek kinyitva.

Kilenc óra angyalok kilenc kara,
Kilenc órakor volt Jézus halála;
Kilencet elverte, életét bevégezte.

Tíz óra Isten tíz parancsolatja,
Mózes könyve és táblája mutatja:
Tíz római számban mind föl vagyon írva.

⁶⁹ A legszebb és legújabb énekek Szűz Máriához. Szeged é. n. Engel Adolf (Burger). Szent Albert imádsága és éneke. Alkalmazva minden szent helyre zarándoklók számára. Budapest 1884. Rózsa Kálmán és neje. A „Nyújtsd ki mennyből” dallamára.

A tizenegy óra annak a jele,
Munkások vitettek ki a szőlőbe,
Ki volt a szőlő ura? Maga az Isten Fia.

Most már itt jön a szép tizenkét óra,
Jézus Krisztus tizenkét tanítványa:
Végvacsorájával, a húsvéti báránnyal.

Ebből áll a tizenkét óra jele,
Mikor mennyit vert Jézus a szívünkbe
Gondoljunk azokra, minden órapontra.

Akármikor ütne a mi végóránk,
Ezt kiáltja szívünk, lelkünk és a szánk:
Mária, Mária, vigy föl mennyországba.

Ez legyen szónk, szánkknak utolsó vége:
Dicsértessék Jézus Krisztus szent neve.
Egekben, mennyekben, mindörökké. Amen.

Felajánlás formájában prózai szövegezésben:

A 12 órai imádság,⁷⁰
melyben a keresztény ember magát Istennek és
kiválasztott patrónusainak kegyes gondviselésébe
ajánlja és általok segítséget kér a pentienciára.

Óh én Jézusom! az első órában ajánlom magamat Jézus, Mária, Szent Józsefnek, hogy szívem bűntől megtisztulva, holtig neked szolgáljon.

Óh én Jézusom! a második órában ajánlom magamat az én őrző szent angyalomnak, hogy szent tanításait jobb fülemben híven őrizzem.

Óh én Jézusom! a harmadik órában ajánlom magamat a teljes Szentháromságnak, hogy csodálatos drága titkait erősen higyjem.

Óh én Jézusom! negyedik órában ajánlom magamat a négy evangelistáknak, hogy a négy utolsó dologról szüntelen emlékezzem, mert bizonytalannal meghalok és ítéletre kell mennem; ha megjavulok bizonyosan üdvözülök, egy halálos vétekel úgy elkárhozok mint ezerral.

Óh én Jézusom! az ötödik órában ajánlom magamat a mi urunk, Jézus Krisztus öt mélységes szent sebeibe, hogy ellenségeim fegyvere meg ne találjon.

Óh én Jézusom! a hatodik órában ajánlom magamat szerafikus szent Ferencnek, hogy akik gyalázatomra törekszenek, mint lelki barátimért imádkozhassam.

Óh én Jézusom! ajánlom magamat a hetedik órában a Boldogságos Szűznek hét fájdalmába, hogy gyötrelmes fájdalmi örömet okozzanak bánatom napjaiban; ha búbanatban vagyok akkor tudom, Jézus közel van hozzám, és kiségit bajaimból.

Óh én Jézusom! a nyolcadik órában ajánlom magamat páduai Szent Antalnak, hogy az elvesztett ártatlanságomat szent Antal könyörgése által visszanyerjem.

Óh én Jézusom! a kilencedik órában ajánlom magamat a kilenc angyali karoknak, hogy az én temetésemre és minden ember, de legjobban az elhagyott szegények temetésére megjelenjenek a kilenc angyali seregek.

Óh én Jézusom! a tizedik órában ajánlom magamat a tízezer mártíroknak, hogy a tízparancsolatot híven megtartsam, mert ha csak egyet megvetek is, nem üdvözülhetek.

Óh én Jézusom! a tizenegyedik órában ajánlom magamat a tizenegyezer szűznek, Szent Orsolya szűzzel együtt, hogy tizenegyezer lélek szabaduljon ki a keserves purgatóriumból.

Óh én Jézusom! a tizenkettedik órában ajánlom magamat a tizenkét apostolnak, hogy szent tanításait híven kövessem, az új testamentumban, hogy igazán higyjem, hogy valóban Jézus Krisztus szentséges szent szájából tanulták és a mártírkoronát az által nyerték meg, amelyet mi is megnyerhetünk, ha akarjuk.

Ajánlom magamat Jézus szentséges szent szívébe, az én őrző szent angyalom, választott szent patrónusaim, dicsőséges Szent Anna, Szent Joachim, Szent Terézia, Szent Otília, szeméink orvosa, Szent Rozália, ki a döghalál ellen orvosság, Szent Zsuzsánna ördög ellen erős bajnok, Szent Margit,

⁷⁰ Balástyai kéziratos paraszti másolatból.

bünösökért esedező Szent Pál remete, bűnnek meggyőzője Szeráfikus Szent Ferenc, Szent Bertalan, akinek nevezésétől is meggyógyulnak a betegek, kérlek alázatosan, édes választott patrónusaim, érettem Isten előtt esedeztetek.

(Itt mindenki a maga választott szentjeit nevezze meg és kérje, hogy érette esedezzenek.)

Polner Zoltán gyűjtéséből⁷¹ ismeretes egy teljesen elnépiesedett, tömörebb, élőszavas változata, amelybe más közismert szövegelemek is beleépültek:

Uram Jézusom Krisztusom,
Most Hozzád folyamodok nagy Isten,
Halhatatlan Isten,
Szent Isten...
Éhun gyün a Jézus,
Lelkömlátó Jézus,
Lelköm mögtisztító Jézus,
Békesség, szállásadó Jézus...
Égy órákó ajánlom magamat Józsefnek, Máriának.
Két órákó ajánlom magamat én mögőrző angyalomnak.
Három órákó ajánlom magamat a Szentháromságnak.
Négy órákó ajánlom magamat a négy evangélistáknak.
Öt órákó ajánlom magamat a Krisztus Jézus öt mélységős szent sebebe.
Hat órákó ajánlom magamat Szeráfikus Szent Ferencnek.
Hét órákó ajánlom magamat a Boldogságos Szűz Máriának hét fájdalmába.
Nyóc órákó ajánlom magamat a Pádúai Szent Antalnak.
Kilenc órákó ajánlom magamat a kilenc kar angyaloknak.
Tíz órákó ajánlom magamat a tízezör mártélok közé.
Tizenégy órákó ajánlom magamat Szűz Szent Orsolának tizenégyezör szűz közé.
Tizenkét órákó ajánlom magamat a tizenkét szent apostolnak...
Eleven ostya Ūristen,
Néköd ajánlom lelköm,
Fekete földnek testöm.
Tűled várom örök éltem
Édős Jézusom. Amen.

Kálmány szegedi úttörése⁷², majd a magunk kísérlete⁷³ után csak napjainkban fordult elsősorban Erdélyi Zsuzsanna,⁷⁴ a szegedi tájon pedig Polner Zoltán⁷⁵ céltudatos gyűjtőmunkájának, dokumentációjának eredményeként a kutatás figyelme ama különös, nem szigorúan egyházas imádságok felé, amelyeket az írástudatlan nép élőszavas hívő hagyománya leginkább a családi életen belül őrzött meg. Az eredetileg nyilván épebb szövegek az évszázadok során, hosszú nemzedékek hagyományozódásában a népköltészet lélektani törvényszerűségei szerint megkoptak, olykor homályossá, szaggatott előadásukban balladaszerűvé, tartalmukban pedig lírai ihletettséggűvé váltak. Leginkább Jézus kínszenvedéséről, Mária keserűségéről, a Grálszerűen felfogott Oltáriszentség misztériumáról szólnak. A megszokott: dicsőítő vagy könyörgő értelemben nem is tekinthető imádságnak, inkább felsorolásnak, földkezésnek, szinte ígésnek, a Fiú szenvedésében való azonosulás és osztozás szenvedélyes készségének, a szorongó emberi egzisztencia megnyugtatójának. Alaphangjuk, vezérmotívumuk tehát Krisztus embersége, földi élete, vérének hullása, illetőleg mindezeknek hangoztatott „drága ára” és foganatossága a hívő ember megnyugtatójára, aki a földi lét

⁷¹ Polner gyűjtéséből ismeretes élőszavas változat. Elmondta a törökbecsei születésű, de Szegeden élő Török Istvánné Vörös Katalin (1899), aki harangozó édesapjától tanulta.

⁷² Kálmány II

⁷³ Népünk imádságai. Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 1937.

⁷⁴ Erdélyi Zs., Hegyet hágek, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok. Budapest 1976. Úttörő munka nagy értékű bevezetéssel és jegyzetekkel.

⁷⁵ Polner Z., Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged 1976. Tájunkra nézve úttörő munka,

nyomasztó paraszti elhagyatottságában, másfelől a hódoltság viharaiiban, illetőleg a feudális kiszolgáltatottság rettegései között keres vigasztaló erőt.

Nehéz volna korukról, jámborságtörténeti sorsukról, alakulásukról folyamatosan beszélni, a kutatásnak itt még ugyancsak akad munkája. Ne keressünk azonban bennük pogánykori hagyatékot, bár ösztönzésükben van valami a primitív ember evokatív készségéből. Úgy véljük, hogy tematikájuk a középkor utolsó századainak, valami paraszti gótikának kövülete, tükröződése. Elsősorban franciskánus ihletettségükre utalunk. Az *obszervancia*, tehát a Poverellót különös hűséggel követő ferenceség humanizmusával, az emberré vált, meghurcolt, megfeszített Krisztus példájának felmutatásával, az azonosulás egzaltált igényével meghatározó hatással volt valóságos népeletünkre.⁷⁶

Számolnunk kell még bennük, illetőleg egy részükben, főleg a ráimádkozásokban a liturgikus áldások folklorizációjával is, amelynek a középkor televényében olyan szerteágazó hajtásai voltak. Tekintetbe kell vennünk — már csak az obszervanciával való időbeli közelség miatt is — azokat a párhuzamul kínálkozó bájoló imádságokat, amelyeket főleg Tardoskeddi Szerencse Benedekné ajkáról közölt Bornemisza Péter (1577). Ezek a ráimádkozások az ember szellemi nosztalgiáinak, de az egyéni tudatnak is a dogmatikus fölépítmény alatt meghúzódó „pogány” rétegeit, mágikus tartományait villantják meg előttünk. Meg kell vizsgálnunk: mi tartozik ezek mellett még az obszervancia itáliai sugallataihoz, így a *lauda* költői világához, továbbá annak az eretnek gyakorlatnak egykorú egyházas visszatükröződéséhez, amely anyanyelven foglalta versbe, esetleg ritmikus prózába a vallási tételeket, bibliai jeleneteket. Itt-ott mintha a balkáni kolindák hangja is fölcsendülne bennük. Mindezeket a jelentős kérdéseket még a jövő kutatásának kell tisztáznia.

Utalnunk kell a folklorizálódott, élőlészavas hagyománnyá vált — kódexeinkben egyébként hiába kerestt — Grál-legendára. Bizonyára nem véletlen, hogy e naív imádságainkban annyiszor emlegetett, angyaloktól fölszedett, Szegeden ereklyeként is tisztelt szentvér a késő középkor hazai művészetének is variációkban gazdag, gyakori ikonográfiai témája.

Ezekben az imádságokban a bensőséges, gyermetegül megőrzött, illetőleg gyermeteggé egyszerűsödött vallás nem tételekben, hanem költői képekben nyilatkozik meg. Nem elemez, nem részletez, hanem sommáz, és a megváltott embersors legvégső, szinte eszkatologikus követelményeit keresi. Talán nem véletlen, hogy még alsóvárosi gyermekkorunkban is különösen tisztelték azokat a koldusokat, akik a Miatyánk mellett efféle imádságokkal könyörögtek áldást a ház népére.

A következő kis szegedi antológia Kálmány Lajos, mi magunk és Polner Zoltán gyűjtéséből való.

ÉN KILÉPŐK ÉN HÁZAMBUL
Föltekintők magos mönnybe.
Ott látok egy kis kápolnát:
Kívül aranyos, belől irgalmas.
Abba vagyon Krisztus urunk,
Térgyig vérbe, könyékig könnybe.
Előtte áll két próféta.
Mönjetők el most próféták
A fekete föld színire.
Hirdessétök mindenkinek:
Ó Évának fiai,
Eztmög illik hallani,

Jézus előtt állani,
Térgyet, fejet hajtani...
Kaifásnak udvarába
Küoszlophon kötöttették,
Vasustorral ostorozták
Tüvisökkel koronázták.
Óljed óljed az embört!
Én nem ölöm:
Ítélem.
Éhun gyünnek angyalok,
A mönnyei szép ászlók,

⁷⁶ Szeged reneszánsz kori műveltsége 31-33.

Kik poklokat főtörték,
A szent vérit fősződtek.
Ötezör mondom,
Hatezör, mondom,
Hétezör, mondom,

Bizonyomra mondom:
Hogy aki ezt napjába
Háromszor elmondja
Vélem gyün az
Örök dicsőségbe.⁷⁷

Domaszéki változata:

ÉN KIMÖNÉK ÉN AJTÓMON,
Föltekinték magos mönnybe,
Ott látok egy kalastromot.
Abban vagyon hét szent oltár,
Hetedikön Szent Pétör szent misét mondja.
Ott hallgatja Boldogságos Szűzanyánk,
Mária,
Szent térgyin térgyepöl,
Szent könyekin könyeköl,
Szent könyvibü szent zsoldtárát olvassa.
Még akkó mögfogták, boldog Bötlehömbe jára(!).
Én vagyok a keserves gyerököd.
Mönj el szerettöm Szent János,
Hirdesd ezt az imádságot.
Aki eztet este-röggel tiszta szívbül emondja,
Nem vetöm sē pokolra, sē porgatérom tüzibe.
Bevitetöm szentökkel szent országomba,
Örök dicsőségömbe.⁷⁸

JÉGÖN MÉN EGY MADÁR de nem madár,
Szárnyas kisangyalka.
Szárnya alatt szent ótár,
Szent ótárba igaz hit,
Igaz hitbe Boldogasszony.
Kitekint a napkeletre.
Ott látott egy aranyos házat,
Kívül aranyos, belől irgalmas.
Abba jártam térgyig vérbe,
Könyékig könnybe.
Aki ezt este, röggel emondja:
Hét halálos büntül mögmenekszik.⁷⁹

KIMÖNVÉN SZÉP JÉZUS
Paradicsomkertbe.
Hogy háromat lépvén
Möglátják a zsidók.
Utána futának
Botokkal, lándzsákkal
Kergették, bevítették
Pilátus házába,
A nagy törvényházba.
Ottan azután nagy
Kinokkal kínozták,
Szentségös szent kezit
Vasszöggel luggatták,
Szentségös szent fejit
Tüvissel koronázták.
Möglátja Szűzanyja:
Ó, fiam, szent fiam,
Szentségös szent fiam!

Szentségös szent lábod
Vasszöggel lukajtják,
Szentségös szent kezed
Vasszöggel lukajtják,
Szentségös szent fejed
Tüvissel koronázzák.
Ó, Szűzanyám, dajkám!
Nem ögyebeké;
A szövényöké, a boldogoké.
Aki ezt emondja,
Háromszor napjába:
Nem hagyom
Purgatériumba,
Hanem beviszöm
Atyámnak házába,
Vélem uralkodik
A paradicsomba.⁸⁰

⁷⁷ *Kálmány* III, 299. Szőregen kéregető szegedi koldus ajkáról.

⁷⁸ Szekeres Imréné Kiss Etelka 80 éves parasztasszony (1961.)

⁷⁹ Kántor Istvánné Kéri Julis (1861—1930) alsóvárosi asszony ajkáról. A kezdő szó eredetileg „égön” volt.

⁸⁰ *Kálmány* III, 144. Ószentiván.

KERTJE, KERTJE
 Paradicsom kertje
 Négy szögletbe négy angyal,
 Közepibe szent oltár,
 Szent oltárba Benedök,
 Benedökbe mennyrőzsa.
 Kelj fő szép Szűz Mária:
 Jézust mögfogták,
 Körösztre feszítették,
 Három szöggel mögszögezték,
 Három helyre elvitették.
 Három helyrű három csöpp vér kicsöppenvén,
 Angyalok által fölszödetvén,
 Arany tányérbe tötetvén,
 Isten elé vitetvén.
 Jöjj el hozzám Szent Illés próféta,
 Hozd el azt a szent kenetöt,
 Mellyel a mi Urunkat,
 Jézus Krisztust mögkenetölték.
 Kend mög az én házam négy szögletit,
 Szívemnek a környékít.⁸¹

AJÁNLOM EZT
 az égy Miatyánkot
 A Krisztus Jézusnak szüvié
 A szüve rejtökié,
 Högyös tör szüve átaljárásáé,
 Bününk bocsánatáé.
 Szerethesselek tégöd,
 Dicsóíthesselek,
 Áldhassalak,
 Imádhassalak.
 Ó, Jézus, Mária, József,
 Joákim és Szent Anna,
 Jöjjetek segítségömré,
 Fogadjatok atyafiságtok közé.
 Mennyben kakasok szólának,
 Máriát kiáltának.
 Kelj fő, Mária, kelj fő,
 Mer mögfogták szent fiadat.
 Körösztfára feszítették,
 Három szöggé föszögezték.

Valahány csöpp vére écsöppent,
 Az angyalok föszödték,
 Szent kehölybe rejtötték,
 Szűz Mária elébe vitték.
 Szűz Mária azt mondja:
 Aki eztet este-röggé emondja,
 Hét halálos büntü mögmenekszik.
 Ágyamba lépök,
 Istent említök.
 Isten ada neköm
 Három örzö angyalt.
 Ki háza, ki háza?
 Szent Benedök háza.
 Kú küszöbje, vas ajtaja,
 Tömény az ablaka.
 Jézus, Mária, Szent József,
 Neve lögyön rajta.⁸²

ÉN LEFEKSZÖK ÉN ÁGYAMBA
 Úgy mint testi koporsómba.
 Kerülj, köröszt,
 Örizz, angyal,
 Sörkents föl, szép Jézus!
 Uram, Isten.
 Vess körösztöt
 Fejem alá
 Öt ujjaddal,
 Öt mélységös
 Sebeiddel,
 Ezör angyaloddal.⁸³

Kálmány Magyarszentmártonban jegyzett föl egy *sátánüzö* imádságot:

HAJNAL, HAJNAL
 Szép piros Hajnal,
 kiben Márja elnyugszik,

⁸¹ Elmondta Juhász Istvánné Gera Anna, Sándorfalva (1954).

⁸² Deszk. *Polner* 154. A mórahalmai születésű Kispéter Ferencné Nacsa Rozália ajkáról.

⁸³ *Kálmány* III, 148.

Világ tüle kezdetik,
 Pokol tüle töretik.
 Ablakomon Mária,
 Ajtómon szent neve.
 Gyűj be Szent Pétör, Szent Pál!
 Házamba van az oltár.
 Szent ótáron szent abrosz,
 Az alatt van
 Három őrzőangyal.
 Egyik őriz, másik vigyáz,
 Harmadik éjjeli álmomba
 Fősörkent.
 Mönj el Sátán, mönj el,
 Mert fejem van neköm:
 Fejem a názareti Jézus,
 Aki mögfelel az én
 Szögény bünös lelkömért.
 Amen.⁸⁴

Hubert György felsővárosi tímármester számadáskönyvében (1835)⁸⁵ olyan imádságot olvashatunk, amely már a szakrális mágia körébe tartozik: Istent mintegy kényszeríti, hogy az ördögöt szorítsa rá az elveszett holmi, illetőleg tolvaj előteremtésére:

Én édes Istenem, légy irgalmas és kegyelmes nékem, szegény bünösnek. Halld meg te nagy yha talmú Isten, amit Te nekem (itt a tárgyat, jószágot megnevezi) a te jóvoltodból adtál, amelyet tőlem az tolvaj ellopott. Én akarom, hogy azon tolvaj az enyémet visszahozza és nekem tulajdon kezembe visszaadja.

Én esküdtetlek Tégedet a te hatalmasságodnak minden ereje által, hogy parancsold az ördögnek, hogy nekem azon tolvajt, az ördög álnoksága által azon jószágodhoz hozza vissza, térítse elő. Azt az jószágomat pedig minden sérelem nélkül.

Én esküdtetem az ördögöt az Isten minden ereje és hatalmassága által, hogy az az tolvaj oly igazán hozzám jöjjön köteleesen, valamint igaz, hogy te szent keresztfán meghaltál. Melyhez segít-meg az Isten minden szentje az Atya + és Fiának és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Ismét három Miatyánk, három Üdvözet, háromszor napfölkelt előtt.

Írtam Hubert György 1835 Esztendő Mártzius.

A nyavalyatöröst a régi hiedelem szerint az ördög vagy a boszorkány csigázza. Ezért a tápaiak szerint ez a betegség *nem Isten nyavalyája*.

Már idéztünk egy ördögre papancsoló, mágikus jellegű imádságot lopott jószág, tulajdon visszaszerzésére. Szintén Hubert György kézírásában maradt ránk *egy imádság, mely által a tolvajt meg lehet állítani*:

Óh én édes Jézusom, botsásd meg nékem az én vétkeimet, hogy én Tégedet ezen hathatós igék által készeríteni akarlak, hogy az én ellopott jószágom: NN, amelyet ezen tolvaj éntőlem ellopott, visszatérjen hozzám. Valamint igaz, hogy Te Isten vagy és az jót megjutalmazod és az gonoszt megbünteted, valamint igaz, hogy az keresztfán miérettünk meghaltál, valamint hogy Te Betlehemben rongyos istállóban e világra születél, valamint igaz, hogy Te Szűzmáriának, a Te anyádnak emlőjét szoptad, oly igazán ez az tolvaj ellopott jószágommal álljon meg és az helyről se mozduljon meg, még én ötet meg nem fogom és meg nem kötözöm. Melyhez segítsen meg az Atyaisten és Fiúisten és Szentlélek Úristen Amen.

Ezután mondj el 3 Miatyánkot, 3 Üdvözetet háromszor. Ez imádság után nyomba találja az tolvajt.

Egy szőregi *Tolvajmögállító* Kálmány följegyzésében:

Hajnali szép Szűz Mária
 Arany mezőbe,
 Arany székibe,

⁸⁴ EA. 2809. Kálmány

⁸⁵ Mészáros Lajos ny. pénzügyigazgató tulajdonában, az ő szívességéből.

Arany haja ki van eresztve:
Uraknak,
Tolvajoknak
Kezüik mögkötésire!⁸⁶

Mikor valamit ellopnak, és a határból még nem vitték ki, foganatos dolog elmondani.

Nem volt ismeretlen a középkori eredetű, ponyván közvetített, kincskereső *Kristóf-imádság* sem. Dugonics egyik példabeszéde így jellemzi a gazdag embert: *sokszor elmondotta a Kristóf imádságát.*⁸⁷

⁸⁶ EA. 2810.

⁸⁷ Nagy D., A kincskereső Kristóf imádsága egy újabb varázskönyvünkben. *Index Ethnographicus* 1960, 95. A Majlátfalváról származó kéziratot a Somogyi Könyvtár őrzi.

SZENTEMBEREK, KOLDUSOK

A szegedi táj három híres, távolabbi vidékeken sem ismeretlen, szinte klasszikus szentembere *Böhö Ferenc*, *Tápai Pista*, *Tüdő Vince*, akik a franciskánus *nuova pazzia* paraszti megtestesülésének, kései magyar hírmondójának tűnnek előttünk. Életalkításukban, viselt dolgaikban különös egyvelegben jelentkezik a sámán-hagyomány és keresztény színeződésű démonológia, továbbá a középkori legendavilág és barokk népkönyvek ihletése. A vallásos átélés még sokat megőrzött bennük a mágia archaikusabb világképéből is.

Böhö Ferenc igazi nevét nem ismerjük. Mint Sebők Zsigmond írja,⁸⁸ jeruzsálemi királynak nevezte magát. Folyton jövendőlgette a világ pusztulását, amit közeli időkre közölt vele Gábor arkangyal. Esztendőn át egyebet sem tesz, mint folyton a tanyai keresztetekhez járt, és ott imádkozik. Sorra járja a mintegy tíz mérföldes kálváriát, ami rendszeren egy hétig tart. Mikor elvégezte, újra elől kezd... Éjjel, nappal, zimankóban, hév nyárban mindig kálváriát jár és süvegét még a legcsikorgóbb hidegben sem teszi a fejére. Ott lóg használatlanul a hátán.

Ha olyan helyre téved, ahol a nép összecsoportosul, prédikálni kezd neki. E beszédeiben egy saját külön tíz parancsolatot köt a nép szívére: ne pipálj, hajadat ne nyírasd, subickos csizmában ne járj, tükörbe ne nézz, vasalt ruhát ne hordj, bajuszodat ne pödörd, selyemszoknyát föl ne húzz, vasútra ne ülj, möringos asszonyt ne tarts.

Akik ehhez nem tartják magukat, a halál *beszüretöli* őket a pokolba.

*

Tápe szülöttje *Miklós István* (1838—1895), másképpen *Tápai Pista*, névmágiás szorongásból *Fütyü Pista*, *Temetői Embör*, aki a múlt század utolsó évtizedeiben messze földön ismert szentember volt. Az elmondandókat a tápai nép előadásából merítjük, amely már természetesen hajlik a mondaiás színezésre, egyúttal azonban jellemző módon világítja meg e szentembereknek a kortárs népközösségben és az utódok emlékezetében elfoglalt helyét.

Tápai Pista árva gyerek volt, korán béresnek kellett állania. Fiatalkorában összeférhetetlen, káromkodós, tolvaj természetéről volt híres. Egy este éppen tarhonyát főzött, amikor egy öreg ember jelent meg előtte, aki arra kérte, hogy ne káromkodjék többet. Pista durva szitkokkal felelt a tisztas öreg kérésére. Az aggastyán, aki a helyi legenda szerint nem volt más, mint Isten angyala, másnap is megjelent. Most is arra kérte, hogy imádkozzék, sőt a szolgálattal is hagyjon föl. Adott neki egy könyvet is. Ez volt a *matika*, amelyből mindenféle dolgokat elő tudott olvasni. A segítségével ott termett, ahol akart. Ezzel utazta be a messi szenthelyeket: Rómát, Lorettót, Jeruzsálemet. Mint mondják, Turinban Kossuthnál is megfordult.

Pista megfogadta a tanácsot, bár még imádkozni sem tudott. Egy elhagyott pincében húzta meg magát, ahol Szent Antal megtanította imádkozni, sőt a matikából írni-olvasni is. Később egy hétig *elrejtőzött*, vagyis önkívületi állapotba esett. Közben a gonosz is többször megkísérettette, de Istvánon már nem tudott hatalmat venni. Életét ezentúl az imádságnak, zárandóságnak, munkának

⁸⁸ *Sebők Zs.*, A jeruzsálemi király. SzN. 1885, 150. sz.

Tápai Pista kápolnája

szentelte. Szeretett feszületet, szent szobrokat faragni, olvasót készíteni, házakat kifesteni. Ha úgy jött a sora, még babáskodott is. Munka közben mindig derűs volt, szent énekeket énekelt. Említettük, hogy a madarak szavát is értette. Alsóvároson belépett Szent Ferenc harmadik rendjébe, ettől kezdve barátságában járt. A temetőkápolna mellett húzódott meg. A jelesebb napokon ő végezte a kápolnában a litániát, az ő vezetésével imádkozták az olvasót. Először tanított is, vagyis intelmeket rögtönzött. Jámborságának hamarosan híre futamodott. Különösen betegek keresték föl nagyszámban.

Hallottunk egy alsóvárosi sántának született lányt emlegetni, akinek *sántaságát elimádkozta*. A balgataq teremtésnek első útja nem a templomba, hanem a tánchelyre vezetett, erre ismét megsántult.

Amikor Tápai Pista gyógyulásért imádkozott, jobb kezét a betegre, a balt pedig a maga fejére tette. Csodálatos gyógyításainak emlékezete a faluban most is él. A fiatalabb nemzedékek már táltosként is emlegetik.

Viselt dolgait, amint ezek Tápé mondavilágában élnek, a maguk egészében hozszadalmos volna itt elmondani. Egyik szellemi utódának Palika, igazi nevén Kószó Őrzsének (1894—1966) folyamatos előadásából mégis kiragadunk néhány jellegzetes részletet. Mintha a népmese és a középkori *vita*, vagyis szentek épületes szándékkal elmondott élete és legendája (*vita Sanctorum*) elevenednének meg bennük:

Annyira mönt a hatalma — mesélte szinte révületben Őrzsé néni — mint a foggal születött tátosnak. Olyan vót, hogy föl is lebbent. Ezt kilesték. Egy alkalmmal hatan vótak, beszélgettek. Ű vót a hetedik. Egyször aszongya nekik: halljátok-é, most mán né társalogjunk tovább. Mönjetök haza mert énneköm röggelre Rómába kő lönnöm. Úgy hitták: öreg Meszes, Meszes Pistának az apja, az is ott vót a társaságba. Nagyon kíváncsi embör vót. Hátramaradt, lühúzódott a bokorba, hogy mög-lesse Pista bácsit. Ez tudta ám, hogy lesik, dehát nem szólt oda nekik. Ez vót aztán a bizonyítéka, hogy mökkora tudománya vót, mer az Isten hát úgy áldotta mög.

Kigyüitt, bezárta a kápolnát. Az udvaron éccő csak meglebbent. Egy felhő ereszködött lē, mán vitte is. Ezt az öreg Meszes látta: egy kis bokorfelhő ereszködött lē, aztán vitte. Röggelre mán Rómába vót.

Nahát ott a kápolnába az a sok emléktárgy, azok a cédulák, mind ű hozta űket. Hozta a micso-dátú, a pápátú azt a sok írást. Rajta vót a pöcséte, hogy mikó nyomta rá, mög mindön. Ez bizonyítja, hogy ű csakugyan Rómában járt. Ezé mög azé.

Emlékezetes volt a *péliföldszentkereszt*i búcsújárása is. Amint Őrzsé néni mesélte, Pista bácsi hat vagy hét barátjával télidőben zarándokolt ide, Esztergom közelébe. Abban az időben még nem volt vonatjárás. Hazajövet a nagy hófúvásban eltévedtek, csak Pista bácsinak nagy érdeme mentette meg az embereket a pusztulástól.

Nohát aztán möntek — emlékezett Őrzsé néni — möntek. Egyször csak harangszót hallottak, mintha valami kápolnába harangoztak volna. Fényösség vezette oda űket. Bemöntek, éneköltek, mint a búcsúsok szokták. Úgy látták hat szál gyertya is ég az oltáron.

Odabent mög is melegödtek, hisz nagyon átfáztak. Vót ott egy embör. Aszonta, hogy ű a segröstyés. Kérték engedje mög, hogy ott a kápolnába mögaludjanak. Mög is engedte. Rengeteg báránybürt hozott alájuk, rájuk mög olyan vadbüroket. Elaludtak.

Mikó vérradni kezdött, Pista bácsi fölkel, hogy az ű hajnali imaóráját évégezze. A többieket is aztán szépen fölköltötte. Az előtött gyertyák maguktú gyulladtak mög az oltáron.

Lassan kivilágosodott. A segröstyésnek mögköszönték a jóságát. Ez mögmagyarázta nekik, hogy möre mönjenek. Csak most vötték észre, hogy a segröstyésnek farka van. Elindultak.

Mán jól elhaladtak, amikor az egyik kíváncsi embör, alighanem az öreg Meszes, visszanézött. Visszanézött de a kápolna mán összeomlott, farkasok játszottak a helyin. Hát farkas vót a segröstyés is. Pista bácsi olyan csudát tött, hogy egy farkasverömbé vezette űket, de az ű érdemié kápolna lött befüle. Ott háltak, ott imádkoztak, az a farkasembör segített rajtuk.

Na aztán szöröncsésen hazaértek. Pista bácsi tudta, hogy az öreg Meszes visszanézött. Csóválta a fejít: hát minek is nézté vissza!

Tápai Pista viselt dolgairól még több vonatkozásban szölünk.⁸⁹

*

⁸⁹ Fölég a radnai búcsújárásnál.

Az alsóvárosi eredetű, de a domaszéki Bojárhalomra szakadt *Engi*, ragadványnevén *Tüdő* család sarjadéka; neve a kettő egyesítésével *Engi Tüdő Vince* (1864—1922) a szegedi nagytájnak híres szentembere. Életét újszerűen értelmezve Grynaeus Tamás örökítette meg máshol is már idézett kiváló tanulmányában.⁹⁰

Orvosi *tudománya* és vallásos intelmei miatt az egyszerűbb szegedi: tanyai, városi nép mellett a távolabbi környék bunyevácai, németjei, sőt szerbjei is fölkeresték. Főleg Mária-ünnepeken egész kocsitábor állott tanyája körül. A vidéki nép a szomszédos tanyákban kapott szállást. Tanulatlan, szegénysorsú parasztember volt. 4 láncnyi, főleg gyümölcsösből és szőlőből álló tanyabirtokán gazdálkodott. Sokszor kellett fogadnia napszámosokat, mert a földmunkára alig jutott ideje. Nem aggódott a holnap miatt. Istenben bízik — mondogatta —, és csak annyit dolgozik, amennyi a megélhetéséhez éppen szükséges. Valami belső megragadottsággal egyrészt örökölte a hódoltsági licenciátus hagyományt: imádkozó és oktató készséget, az alsóvárosi templom lelkiiskoláját, másfelől azt a középkorias szemléletet, hogy a betegség bűnnek következménye, a gonosznak műve és imádság, böjt, kemény önmegtágadás, penitencia az egyetlen orvossága. Erről más helyen, az egészség-betegség szegedi hagyományait bemutatva már megemlékeztünk. Itt apokaliptikus, Utolsó Itéletől ihletett világgépéről szólunk, amely többé-kevésbé korának parasztnépére is még jellemző volt.

E, már népünk világában is anakronisztikus hitlélménynek legjellegzetesebb vonása az engesztelés, amely a fogadalom, bűcsújárás, önmegtágadás szenvedélyes készségében, továbbá az emberi *szó* archaikus felfogásába, az imádság, ráimádkozás közvetlen foganatosságába, az eskü félelmetes érvényességébe vetett hitben nyilvánul meg. Nem véletlen, hogy éppen a tőle szerkesztett és ponyvai nyomtatványlapon kiadott, más összefüggésben már idézett *igeimádság* is ezt a szakrális szómágiát tükrözi.

Vallásához, egyházi előírásokhoz, szentelményekhez kételkedés nélkül ragaszkodik és tanyai körülményeihez képest meg is tartja. Egyes egyházi személyekről lehetett nagyon lesújtó véleménye, de a papi karizma, így a kiszolgáltatott szentségek abszolút értéke és érvényessége felől sohasem volt kétsége.

Engi Tüdő Vince tanyáján híveinek segítségével kis kápolnát épített. Ide gyülekezett közös ájtatosság végzésére a környék asszonynepe, de számos *embör*, azaz férfi is volt közöttük. Előtte tisztelői útszéli keresztet is emeltek,⁹¹ ahol a Vince bácsitól penitenciába adott imádságokat végezték. A ha-

⁹⁰ Sokrétű jellemzése *Grynaeus T.*, *Engi Tüdő Vince — A legenda és a valóság*. MFMÉ. 1972/73, 155.

⁹¹ A hagyomány szerint megtiltotta, hogy keresztjét bárki is elmozdítsa a helyéről. Meg is átkozta volna, aki erre vetemedik. Egy darabja mégis 1965 tavaszán a tanya padlásáról e sorok írójának gyűjteményébe került. Erről egy tápai öregasszony, Domonkos Viktória tudomást szerzett. A dologban még az év őszén fölkeresett bennünket. Grynaeusnak szó szerint elmondottuk, hogy ekkor mi történt:

„1965 szeptember első szerdáján egy reggel éles, idegetes csöngetés riasztott meg. Két ünneplősen öltözött tápai parasztasszony állott az ajtóban. Az idősebb vagyis Domonkos Viktória ellenséges hangon szólt rám: Én vagyok-e az a Bálint Sándor? Mondtam neki, hogy idáig még én voltam.

— Akkó magánál van a Tüdő Vince köröszkje?

— Egy része csakugyan nálam van.

— Magával az ördög incselkedik, majd a pokolba jut.

— No — mondom — addig is kerüljenek beljebb, mondják meg, hogy is gondolják.

„Viktor néni ez után, mintha a másvilág követasszonya lett volna, nagyon szigorú hangon előadta, hogy ő gyerekkorában sokszor kikísérte beteg édesapját Tüdő Vincéhez, aki olyan imádságokat szabott nekik, amelyeket az ő keresztje előtt kellett elvégezni. Többször is hallotta tőle, hogy áldott az a kereszt. Elkérhözik, aki pusztító szándékkal hozmányúl és elvesz belőle. Meg is átkozta, aki a keresztnek bármit is árt.

Az öregasszony nagyon ünnepélyesen figyelmeztetett, vigyázzak, nehogy Tüdő Vince átka meg-

gyományra igen jellemző, hogy halála után még jó ötven évvel is tartottak a helyén *imaórá*t, de év-közben mostanság is akadnak messzebről való magányos emberek, akik a kereszt helyén imádkoznak. Szótlanul jönnek, szótlanul távoznak.

Tüdő Vince a hagyomány szerint kápolnáját több ízben is térden csúszva háromszor megkerülte, hogy állítása szerint az íncselkedő gonosz lelkeket ezzel a szertartással távoltartsa. A *kilencedők*, azaz kilenc napon át végzendő ájtatosságok közül különösen kedvelte a Szent Anna-, Szent Ferenc-, és lourdesi kilencedet. A lorettói litánia elmondására főleg *újságszombaton*, vagyis a holdújuláshoz legközelebb eső szombaton került sor. Délután kezdték, de belenyúlt az éjszakába is. Hajnalban a népet elbocsátotta, lelkére kötvén a vasárnapi misehallgatást, olykor még a papnál, esetleg személyes ellenségénél végzendő gyónást, áldozást is.

Sokszor fordultak hozzá, hogy halottjaik túlvilági sorsáról tudakozódjanak. Emlegetik, hogy a kéredezett halottakról álmodott, álmában beszélt velük. Megálmodta, hogy hol vannak. Fehér koszorút kellett a halott számára kötni, elvinni Tüdő Vincéhez. Kilenc nap múlva a fehér koszorúból beszélt, elmondván a halott túlvilági sorsát. Egy emlékező szerint a koszorúra rá is imádkozott. Az utókor Tüdő Vincét táltos tulajdonságokkal is felruházta, aki a halott lelkéért a gonoszokkal is kész volt megharcolni.

Akadtak Szeremlére szakadt alsótanyaiak, akik még félszázaddal halála után is több éven át látni vélték a vodicei búcsún.⁹²

*

A koldus, szegedi ajkakon *kúdus*, névmágiás szorongásból *kúduska*, népünk öregjeinek tudatában, az evangélium tanítása nyomán Krisztus barátja, mása, másfelől azonban bűbajos tudomány hordozója is, akinek az alamizsnálkodással kedvében kell járni. Imádságát, könyörgését — mint látni fogjuk — különösen fogatosnak tartották.

A szegénygondozásnak első ismeretes szegedi, az európai vallásos, felebaráti gyakorlattal egyező intézménye a Szent Erzsébet tiszteletére szentelt kápolna és ház, amelyet Mízsér János építtetett újjá a rászorulóak számára (1434). A középkor végén beginaházak is voltak Szegeden a betegek, elesettek gondozására.⁹³

Zsigmond lengyel herceg följegyzéseiből tudjuk, hogy Szegednek a XVI. század legelején fürdője is volt. Nagyon valószínű, hogy ez valamelyik szegedi ispotályhoz tartozott, és más hazai városok példájára rituális hivatása (*balnea animarum*) is lehetett. Egyes végrendelkezők alapítványt tettek, hogy haláluk után vagy haláluk évfordulóján a város szegényei itt megfürdőjének, és utána torban megvendégléjék őket.

A szegedi premontrei apácák rendtartásából (1519), amelyet irodalomtörténetünk *Lányi-kódex* néven tart számon, kiderül, hogy a szegényeket is gondozták. A nagycsütörtöki oltármosással kapcsolatos kolostori hagyomány volt a szegények lábának megmosása is. *Az portás* — olvassuk — *annyé szegényt keressen, mennyé atyafiú* (= apáca) *vagyon. Mingyán begyűlvén és a szegényeket behíván tegyenek mandatumot* (= mossák meg a lábukat). *Bőjtben, másodszombaton minden atyafiú az ő szegényének vizet töltjön kezére és minden szegénynek egy-egy pénzt vagy fillért adjonak. Mikor nekik osztják, minden szegénynek meg kell békélni* (csókolni) *az kezét és az után valami ennivalót és innyavalót kell nekik adni. Az fejedelem* (= apátnő) *pedig magának anyye szegényt hívasson, mennyet akar.*⁹⁴

Adataink ezután egészen a XVIII. századig nincsenek. A boszorkánypörökben fölbukkan a *kúdusbíró* neve. 1728. *Nemrégén előhozakodtak a nagy szárűzságtul és Istennek nagy ostora vóna az .Mondá Kovács Pál, koldusok bírāja, hogy nem Istentől van ezen szárazság, hanem török országra adták el az esőt a boszorkányok.*⁹⁵ A koldus-

foganon rajtam. Egy kis magyarzkodás után a beszélgetés megenyhült. Búcsúszánál mindkét aszszony letérdelve, könnyhullatva csókolgatta, lelkendezve simogatta az emléket, amelyet ebben a pillanatban magam is szinte a Megváltó keresztjéből valónak éreztem."

⁹² Grynaeus 172.

⁹³ Szeged reneszánsz kori műveltsége 27.

⁹⁴ Nyelveléktár VII, 243.

⁹⁵ Reizner III, 197; IV, 375.

bíró a koldusok ügyeit intézte, rendet tartott közöttük. Joga volt az idegen kéregetőket a Városból kitűzetni.

Az újjászülető Szeged társadalma felkarolja a szegények gondozását. Középkori romjaiból föltámad az alsóvárosi ispotály,⁹⁶ a mai Borbás utca nyugati torkolatában. Lázár István végrendeletében (1740) búnei bocsánatára az ott élő koldusok számára egy ökröt hagyott. Losoncz Ferencné Ötvös Ilona végrendeletében (1741) így intézkedett: *Idevaló Ispitályra hagyom Száz Rhen. forintokat id est fl. 100. úgy ezen Summa elocáltassék és Interesse (kamata) minden esztendőben hat forint szegényeknek fizetessék, melyek tartoznak minden hólnap egy olvasót lelkemért elmondani.*

1753-ban városi szabályrendelet intézkedik a szegények ügyében. Eddig az ispotály lakói is kijártak a Városba koldulni. A hatóság csak azokat táplálta, akik teljesen leestek a lábukról. Mostantól kezdve az ispotály lakóinak szigorúan tilos volt a koldulás. Alapítványokból, büntetéspénzekből való részjuttatásból, esetleg a dézsmajövedelemből tartották el őket. Minden elismert koldus bádogtáblácskát kapott a Város címerével, amelyet koldulás alkalmával a ruháján tartozott viselni. Csak szombaton volt szabad kéregetni, mindenkinek abban a városrészben, melyet kijelöltek a számára. A renDELETEH csatolt névjegyzékből kitűnik, hogy ebben az időben Felsővároson 24, a Palánkban 11, Alsóvároson pedig 24 koldus volt.

A reformkor humánus szemléletét joggal botránkoztatta meg a koldulás ténye és a koldusok visszataszító állapota. Erről egy, a Pesti Hírlapban Osztróvszky József tollából megjelent nyílt levél is beszámol: „Megrázzák az ember szívét a sűrű néptömeg közt minden hatodik-hetedik lépésnél feltűnő, s nem ritkán undorító jelenetek. Midőn itt egy földön fetregő félmeztelen nyomorultnak jajgatásai, ott egy vagy néha két ép, a dologra termett ember által taligán vont bénának kiáltozásai, tovább egy szinte ép által vezetett vaknak rekedt éneklése sértik a fület, vagy a minden sarkon, útfélen kéregető koldusok, de többnyire csak kolduscondrákba öltözött dologkerülők és tekergők lármája és szemtelenségig menő tolakodása kínozza a jövő- s menőket. E kellemetlen jelenetek vásár idején túl is napirenden vannak... Hetenként szombaton szabad a koldulás.”

Osztróvszky buzgólkodására 1841-ben *szegényápoló egyesület* alakult,⁹⁷ amelynek tagjai önkéntes adományaikkal akarták a koldulást megszüntetni és a szegényeket istápolni. Lassanként azonban a hagyományos koldulás, vagyis az alamizsna fejében való imádkozás és eláldás lábrakapott, és csak a két világháború között enyészett el.

A koldulással egyidejűleg jelentkező *kéregetés* abban tért el az igazi koldulástól, hogy a kéregető nem imádkozik az alamizsnáért, csak kéri, és egyszerűen, eláldás és hálálkodás nélkül megköszöni.

A koldusnak kijárt az a tisztelet, amely koránál fogva megillette, tehát tegezte a magánál fiatalabb, esetleg tekintélyes paraszti adakozót, az pedig kendezte, magázta.

A koldulás történhetett házról-házra járva, templom és temető bejáratánál üldögélve, hetipiacos napokon, a Város szélén, az utak mentén is, ahol az otthonukba iparkodó tanyaiak, falusiak adományára váraoztak. Piacon a kofák és termelők között is kéregettek. A havibúcsúra messze vidékek koldushada szokott összeseregleni. Jóságvásárlásokon a koldusemberek ott settenkedtek az egyezkedő felek körül, mert a vételárból egy-két forint az ő markukat is ütötte, sőt az egyezséget megpecsételő áldomásívásban is résztvettek. Erről máshol már bővebben szóltunk.

*

A koldus személyéhez számos jellegzetes szólás fűződik. Közismert: *szégyöllős kúdnúnuk üresen marad a tarisznyája*. Kisebb jövedelem elmaradása még nem nagy baj: *egy ház nélkül a kúdús is mögél*. Már késő reggel van, ilyenkor a *jóravaló kúdús*

⁹⁶ Csajkás 159.

⁹⁷ Reizner, A régi Szeged I, 45. Osztróvszky József levele Pesti Hírlap 1841, 38. sz.

mán a harmadik faluba jár. Tréfás megelőzés, amikor magyarázni próbálnak valamit, amivel mi is tisztában vagyunk: *üsmerjük a falut, belejárunk kúdulni.* Átkozásban is, olykor tréfásan: *segítsön rá az Isten a kúdusbotra.* Dombiratosi átok: *a zsiros-bögre verje föl a mellye kanalát.* (mellcsontját). Mint mondják, a koldusok valamikor bögrét akasztottak a nyakukba. Ebbe vetett azután a gazdasszony egy-két kanál zsírt. A bögre menés közben odaütődött a koldus melléhez.⁹⁸

Aki anyagilag tönkremegy és mások irgalmára szorul: *templom alá jut, kúdusbotra jut.* A koldusnak botjára nemcsak öregsége, beteges állapota miatt volt szüksége, hanem a kutyák távoltartására is. Az ellopott koldusbotot galambjárónak kell fölhasználni, hogy az új galamb megszokják a háznál. Mások szerint azért kell elcsenni, hogy minden jószág otthonos legyen. Koldusbottal szokták megvergetni annak a kisgyerekek talpát, aki nehezen kezd járni. Ezt rendszeren maga a koldus végezte, aki ezért még külön alamizsnát is kapott.

A koldusnak a halott kultuszban való jelentős szerepéről, továbbá a *kúduscipó, kúduskalács, kúdústuborék* célzatairól a halálról szóló fejezetben emlékezünk meg bővebben.

A házról-házra való koldulás leginkább pénteki napokon, tanyán, olykor lovas-taligán közlekedve történt. Régebben tekerő, börduda hangja mellett a koldusemberek énekeltek is, főleg Jézus haláláról, a halottak szenvedéseiről. Egy tápai kéregető-ének:

Áldja meg az Isten
E háznak gazdáját,
Tartsa mög háznépét,
Gyermököt, jószágát.
Ki az özvegy árvát
Sajnálja és szánja,
Légyön annak mönnybe
Terített asztala.

Ó te háziasszony,
Sajnáld mög a szögényt!
Adj neki, ha löhet,
Csak egy falat segélyt.
Vissza adja neköd
Azt az egek Ura,
Hogyha bejutsz egyszer
Magos mennyországba.

Tartsa mög az Isten
Ezen házigazdát.
Adj neki bő termést,
Adj neki bő áldást.
Adj neki, ha löhet,
Mindönbül öleget.
Majd ad a szögénynek
Égy kis segődelmet.⁹⁹

Alamizsna gyanánt pénz, enivaló járt a koldusnak. Disznótor után az alsóvárosi gazdasszonyoktól bélszírt, az órjának a faroknál levő szalonnás részét, továbbá kóstolót kapott. Máshol is említettük, hogy valamikor a vízimadarak bővében egy-egy madár is jutott nekik.

Régebben szokásos volt a koldusnak átnyújtott alamizsnát előbb megcsókolni. Ritkán előfordult, hogy alamizsna nélkül küldték el, akkor ezt mondták neki: *Isten*

⁹⁸ Tóth Béla könyvtárigazgató baráti közlése.

⁹⁹ Polner 289, 144. sz. Molnár Ferencné, Révész Rozália (*1897) ajkáról.

hírivē járják kend! Rövidebben: *Isten hírivē*. Elvárták, hogy az alamizsna fejében a koldus imádkozzék, mert az így végzett Miatyánkot, Üdvözlégyet, továbbá a családért, jószágért, termésért való könyörgését különösen fogatosnak tartották. Betegért külön is szoktak vele imádkoztatni.

Hallottuk emlegetni, hogy Rúzsza Sándor külön koldust istápol, aki mindig érette imádkozott.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Susi Bindis volt a ragadványneve.

KÖZÖSSÉGEK

A népi vallásosságnak van valami középkorias és közösségi jellege. A társadalmi és szakmai társulatok, így a céhek is mennyei patrónust választottak maguknak, részben munkájuk megszentelésére, részben szakmájuk oltalmára. A védőszent képével díszített zászlaikat bent a templomban őrizték, alatta vettek részt az egyházi körmeneteken, céhfelvonulásokon. Sokszor emeltek külön oltárt, kápolnát, képmást a tiszteletére. Ünnepét nagy fénnel, a *patrónusmise* névvel illetett isteni szolgálattal ülték meg. A szent patrónus életében, esetleg vértanú halálában volt valami mozzanat, amely a mesterségre emlékeztetett. Ezekről más vonatkozásokban bővebben is szólunk. Itt csak egyszerűen felsoroljuk őket. A szegedi céhpatrónusok:

Asztalosok, ácsok: Szent József
Bognárok, kerékgyártók: Szent Leó
Borbélyok, felcserek: Szent Kozma és Damján
Cipészek: Szent Erhard
Csizmadiák: Szent István király
Fazekasok: Ádám-Éva, később Szent Flórián
Káddárok: Szent Orbán
Kalaposok: Szent Jakab apostol
Késesek: Szent Kilián
Kovácsok: Szent Lénárd
Kötélverők: Szent Pachomius
Lakatosok: Szent Péter
Magyarszabók: Szent Anna
Németszabók: Assisi Szent Ferenc
Mészárosok: Szent László, Szent Lukács
Szíjjártók: Szent György
Szűcsök: Szent Bertalan
Szűrszabók: István vértanú
Takácsok: Szent Szevérus
Timárok: Szent Lőrinc.¹⁰¹

Sajátos módon Szeged városában számos olyan iparág, foglalkozás virágzott amely nem tömörült céhekbe. Nem volt céhük — mint az ország más részein — a halászoknak, hajósoknak, hajóácsoknak, molnároknak, fuvarosoknak, faragóknak, így a zsindevágóknak, talicskakészítőknek, szappanfőzőknek, disznóvágóknak, birkavágóknak, másként cincároknak, természetesen a pásztoroknak és a földműves parasztoknak sem. Polgárjogukra, török időkben kemény körülmények között kialakult hagyományaikra hivatkozva ellenszegültek minden hatósági szervezésnek. A kor szellemében, továbbá a társadalmi reprezentáció és szakmai tisztesség érdekében mégis szükségesnek érezték, hogy laza, de céhszerű társulásban éljenek és legalább saját zászlajuk legyen.

¹⁰¹ Patronátusaikról az Ünnepi kalendárium megfelelő helyein.

Igy a felsővárosi halászok „sohasem voltak — írja¹⁰² Tömörkény — céhben. Céhládájuk nem volt, de zászlajuk volt, mert az alatt tartoztak együvé. Még ünneplő ruhájuk is formára volt csinálva: molnárszín posztó, meggyzsin bársonygallérral. Még templomi superlátjuk is volt, selyemsátor, amit templomjáráskor a felsővárosi minorita barát fölé tartottak.” A múzeumban őrzött zászló egyik oldalának közepén az angyalos magyar címer. Főírása: SZABAD KIRÁLYI SZEGED VÁROS HALÁSZ TESTÜLET ZÁSZLÓJA 1882. A másik oldalán csónakon evező halászok. Főírása: ISTEN ÁLD MEG A HALÁSZT 1882.

A hajósok is, főleg temetési tisztességükre gondolva, 1848-ban megalapították a Szegedi Önszegélyező Hajósegyletet, amelyet a városban *hajósegylet* néven emlegettek. Nemcsak Tisza után élő tagjai voltak, hanem más egyszerű, szegénysorsú emberek is. Ha egy tag elhalálozott, az élő tagok 20 krajcár hozzájárulást fizettek, viszont az elhalt tag hozzátartozói 60 forint temetési költséget kaptak. A temetésre fáklyások kíséretében kivitték az egyelet zászlaját is. A tagok zászló alatt résztvettek a felsővárosi egyházi körmeneteken is.

A múzeum a hajósok két lobogóját őrzi. A régebbi egyik oldalának felírása: HAJÓS TÁRSULAT 1876. ISTEN VELÜNK. Középen Nepomuki Szent János áll vízparton, vízimalommal. A másik oldalán: ISTEN VELÜNK 1876. Középen kép: tiszai bögőshajó. A másik zászló szövege: SZEGEDI ÖNSEGÉLYEZŐ HAJÓSEGYLET 1890. NEPOMUKI SZENT JÁNOS ŐRIZZ MINDEN VESZÉLYTŐL. A másik oldalán Jézus és tanítványai hajón, a háborgó tengeren. Főírása: KELJ FÖL URUNK, MERT NÉLKÜLED ELVESZÜNK. MIT FÉLTEK KICSINY HITŰEK? A kép sarkán Szeged címere.

Szabadipar volt a disznóvágóké is, mégis illendőnek tartották, hogy a céhek módjára Páduai Szent Antal patronusként tiszteljék, és ünnepét közös misével, vendégséggel megüljék. A védőszent-ről egyébként meg kell jegyeznünk, hogy a középkorban a sertéseket főleg orbánc ellen Remete Szent Antal oltalmazta. Patronátusát a névegyezés alapján később Pádua franciskánus szentje vette át. Ennek magyarázatára máshol, a jeles napoknál visszatérünk.

E rövidre fogott bevezetésből is kitűnik, hogy a céheken kívül dolgozó társadalom is szükségét érezte, hogy a szabadiparoknak részben közösségi jellege, részben megkülönböztető jele, jelvénye, ünnepe legyen. Ezért választottak ők is védőszentet, tiszteletére szenteltettek zászlót, hogy társadalmi összetartozásukat, továbbá a halálban való sorsközösségüket méltó kifejezésre juttassák. Külön kápolnájuk, hordozható patrónus-szobruk, társulati jelvényük nem volt. A kellő időben a céhek módjára ők is saját zászlójuk alatt vonultak föl a társulat élő és megholt tagjaiért mondott misére, utána szeretetlakomának tetsző közös vendégséget tartottak. Résztvettek az ünnepi körmeneteken, zászló alatt kísérték utolsó útjára az elhalálozott tagot, torát külön ők is megüjték. E társulatokból mégis mindenkor hiányzott a céhes fegyelem és ellenőrzés, nem volt kötelező a kölcsönös segítség, bár mindig jóindulattal voltak egymás iránt. Inkább a közös emberi sors, a munka és halál ünneplése, mint a gazdasági érdek fűzte össze őket.

Alsóvárosi vallási társulatainak is ez az önállóság volt a polgári vonása, sajátos szegedi jellemzője. Alapjában természetesen a templomi kultusz és kolostori kultúra archaikusabb világa is éltette, kiegészítette.

A kultuszközösségen kívüli, de szakrális igényű társulás első biztos alsóvárosi nyomai a török időkben bukkannak föl. Megalakult és II. József virágzott a *kordaviselők* (confraternitas cordigerorum) társulata (1653), amelynek tagjai a barátok módjára kordát, vagyis vezekelővet viseltek ruhájuk alatt és állapotbeli köteleességeik előírt kevés imádsággal való megszentelésére, tehát szinte a minimum vállalására, ugyanakkor bizonyos lelki önállóságra kötelezték magukat. A kordás mozgalomnak a hódoltság szörvényaiban, a licenciátusok, másként félpapok működésében volt megtartó jelentősége. Ez a szegedi klostrom esetében — Vásárhely és Makó reformátusságát nem számítva — Csongrád, Csanád nyugati, Torontál és Bácsbodrog északi vidékeinek társadalmi irányítását jelentette.

A XVIII. század elején, 1722 táján alapított alsóvárosi *Kisasszony Társulat* reguláit ismerjük,¹⁰³ de későbbi működéséről, hatásáról semmi hírünk nincsen. Nyilván ez volt a még említendő olvasótársulat őse.

A franciskánus *harmadrend* a XVIII. században virágzott, írásos főljegyzéseink nem maradtak róla. Később tengődött, csak a rendi reform (1897) nyomán született újjá. Alsóvároson 1914-1950 között működött. Tagjai elsősorban szegényebb parasztok, munkások, így varrónők, paprikahasítók, alkalmazottak, nyugdíjasok köréből kerültek ki. Egyszerű evangéliumi életmódra kötelezték magukat. A szekták terjedését feltartóztatták ugyan, de életeszmenyük a polgárosodó, gazdagodó városrész vallási konvenciójának már idegen volt.

¹⁰² Rónasági csodák 166.

¹⁰³ A szegedi Kisasszony Társulat. Délvidéki Szemle 1944.

A *Szent Antal Társulat* (Congregatio Thaumaturgi S. Antonii) 1673 után kezdett Alsóvároson működni. A középkorban Remete Szent Antal a mezőgazdaság nagy patrónusa, az anyarozs okozta orbánc (Szent Antal tüze), továbbá a jóságbetegségek mennyei orvosa. Kultuszának csökevényei hazánkban még itt-ott még ma is élnek, névazonossága miatt azonban egészen a páduai szentre ruházódtak át. Ebben természetesen nagy része volt a barátok lelkipásztori opportunizmusának. Ezt az átváltási folyamatot itt nincs módunkban részletezni.

Az agrár előzményű Antal-szimbólum ihleti az alsóvárosi gazdák patrónusválasztását is, mely különösen a paprikatermelés mind általánosabbá válásával ereszt egyre mélyebb gyökeret. Ő a paprika szegedi társadalmának védőszentje.

Kultusza azonban a XVIII. századtól kezdve Szent Józsefnek, a családfői és atyai méltóság, továbbá a jó halál barokk patrónusának tiszteletével is társul. Ettől kezdve Antal és József a legnépszerűbb alsóvárosi keresztnevekké is válnak egyúttal. A Szent Antal Társulat hasonló tiszteletadással ünnepli meg József napját is, amelyet egyúttal egyik tavaszkezdő terminusként is számontart.

A Szent Antal Társulat szabad, bizonyos tekintetben autonóm közösség, amelynek nincsen előírt, jóváhagyott szabályzata, ájtatossági rendje, nincsen külön lelki vezetője. A belépés teljesen önkéntes volt és társulatban már bentlévő rokonok, komák, szomszédok biztatására, illetőleg példájára történt. Egy-két tisztségviselője inkább csak primus inter pares, aki az elkerülhetetlen, legszűkebbre szorított adminisztrációt: tagdíjak kezelését látja el. Csak a szolga kapott évi összeget, régebben 50 koronát. Ennek fejében a tagdíjakat beszedte, a haláleseteket a tagoknak hírül adta és a fáklyásokat összehívta. Úgy emlékeznek, hogy amikor zászlószentelés adódott, ünneprontásnak tartották a muzsikaszót, ami polgári egyesületeknél ilyenkor nem marad el.

Lehetséges, hogy a társulat működése, vállalt feladatköre valamikor gazdagabb, színesebb volt. A ma élő, jórészt már elaggott tagok és a magunk emlékezete szerint Szent Antal, illetőleg Szent József napján az élő és elhalt tagokért misét mondatnak, ahova a tagság a társulat zászlaja alatt régebben az elnök hajlékából, később a zászlót őrző alsóvárosi népkörből, a legújabb évtizedekben csak a sekrestyéből vonulnak be. Mise után a pap vezetésével Szent Antal, illetőleg Szent József oltárához mennek és itt közösen imádkoznak, könyörögnek. Utána egy kis áldomás és meghitt elbeszélgetés valamelyik közeli kocsmában, mostanában a sekrestyében. Azelőtt valamelyik vendéglőben vendégség, közös ebéd is volt, továbbá koldusok, szegények megajándékozása. Szent Antal napján van még *Szent Antal kenyérérl* való gondoskodás is. Valamikor a tagok feleségei sütötték és templomban hordták össze a szegények, koldusok számára. Most péknél rendelik és leginkább a kolostorban elhelyezett szeretet-ház gondozottjainak juttatják. Jegyezzük itt meg, hogy a háborúk alatt a társulati vendégség mindig elmaradt, de a mise, alamizna nem.

A társulat zászló alatt vonult föl a feltámadási, búzaszentelői, úrnapi, búcsúnapi (Havi Boldogasszony, aug. 5.) körmeneteken, nagyszombaton és úrnapiján az Oltáriszentséget a társulat fáklyásai is kísérték. Búzaszentelő legtöbbször köznapra esvén, addig nem fogtak mezei munkába, amíg a szertartás végbe nem ment.

A körmenetek zászlós felvonulási sorrendje a második világháborúig: alsóvárosi népkör, iparosok, vasutasok, mezei társulat, Szent Antal Társulat, fehérlányok (márialányok), olvasóistársulat, papság, majd egyházközségi tagok, esetleg értelmiségiek, hivatalviselők, végül a hívek, férfiak és nők vegyesen. Egyes rendszertető gvardiánok ezeket szerették volna elkülöníteni, de nem sikerült. Megemlítjük itt is, hogy alsóvárosi szertartási különlegességként, egyúttal azonban a középkori határjárás maradványaként, a feltámadási körmenetben a hívek a világtájakra adott négy szentségi áldás alkalmával egyszerre fölkiáltottak: *Jézus, Jézus, Jézus, Mária, Mária, Mária!*

Voltak régebben, még az árvíz előtt olyan felvonulások is, amelyeken a városrészek együtt reprezentáltak. Így nagypéntek éjszaka és húsvét hajnalán a „körösz-tők”, vagyis a hívek összetartozó csoportjai egymást felváltva mentek a Kálváriára. Úrnapiján a palánki (belvárosi) zenés, mozsárgyús körmenetre. Hasonlóképpen Sárlos Boldogasszony napján fodormentaszentelésre a palánki Rozália-kápolnához, Vasas Szent Péter (aug. 1.) napján a rókusi templomba, augusztus 5-én pedig az alsóvárosi havibúcsúra.

Sajátos helyi szokás volt, hogy a „víz” előtt Mindenszentek délután évenként váltakozva, a városrészek hívei zászló alatt felvonulva, más-más városrész temetőjében végeztek a halottakért együttes könyörgést.

Az első világháború előtt az egyes városrészek Radnára igyekező búcsújai papjaik vezetésével ünnepélyesen indultak a palánki templom elé, majd innen most már együtt Radnára.

Visszatérve a Szent Antal Társulat működésére; a szentek egységének, vagyis élők és holtak vallás-hirdette közösségének kifejezése a társulat halottjainak való középkorias tiszteletadás. Lényegében az efféle társulatokat éppen ez a belső szükségérzés hozta létre: a léleknek legyenek szószólói: részben a társulat szent, annyszor megisztelt patrónusa, részben még élő társai álljanak helyt érte.

Az alsóvárosi gazdáknak másik hasonló tömörülése a múlt század negyvenes éveiben alakult Szeged—Alsóvárosi római katolikus mezőgazdák egyesülete, népi nevén *mezeitársulat*. Hasonlók más városrészekben, Palánkban, Rókuson is működtek. Ezekről nem tudunk. Nyilvánvalóan a reformkor szülöttjei és eredetileg főleg Alsóvároson az okszerű gazdálkodás érdekében kezdetben hatósági támogatást is élveztek. Kibontakozásukat a szabadságharc, majd az abszolutizmus akadályozta meg.

A mezeitársulat 1945-ig fennállott és számos kisebb gazdavédelmi ügyben (szérű, legelő, útjavítás) a hatóságoknál eredményesen járt el, de nagyobb, átfogóbb, állandósult egyesületi programja nem volt. A folyton kísérletező, munkával szüntelenül elfoglalt alsóvárosi gazdaembernek céltudatos társaséletre nem maradt ideje, így a társulati együttlét télen, ünnepeken inkább egy kis kötetlen beszélgetés, találkozás alkalmául szolgált. Helyiségük a két világháború között a Pálffy utcai Vőneki-ven-déglő volt.

Jellemző a város hagyományainak erejére, hogy a Szent Antal Társulathoz jóval fiatalabb mezeitársulatot is szinte csak fogadalmi ünnepe: áldozócsüdtörtők forrasztotta igazi közösséggé. E napon zászlajuk alatt az öreggazda, vagyis elnök Földmives utcai házából, később a vendéglőből az alsóvárosi templomba vonultak, a jó termésért ünnepi misét mondtak, utána a népkörben társadalmi eseményszámba menő vendégségben vettek részt, amelyen a *toronyalji urak*, azaz a város vezetői is megjelentek. Külön védőszentjük nem volt. Hagyományrendjük lényegében egyezett a Szent Antal Társulatával, kivéve ennek halottkultuszát.

Föltűnő a fogadalmi ünnep megválasztása. Gyökerei föltétlenül még a középkorba nyúlnak vissza, amikor Szeged városa a kalocsai érsekséghez tartozott. Ennek hajdani rituáléja szerint emlékeztül, hogy Krisztus kivezette tanítványait az Olajfák hegyére, áldozócsüdtörtőkön a mezőkön liturgikus körmenetet tartottak.¹⁰⁴ Minden körmenet eredeti indítéka a mágikus, illetőleg a szakrális jellegű körülmény, a gonosz ártalmának távoltartására. Ez esetben a fejlődő vetés felajánlása, a Jézus előtt e napon megnyílt ég oltalmába. Ennek az intenciónak számos paraszti megnyilatkozása él manapság is az ország több vidékén. Alsóvároson tehát egy középkor után lappangó, illetőleg összeg zsurorodott liturgikus hagyományról lehet szó.

Az asszonynépet Alsóvároson is — mint szerte az országban, falun és városban egyaránt — a máig virágzó *olvasós társulat* szervezte szinte autonóm vallási közösséggé, amely minden hónap harmadik vasárnapjának első, kora reggeli miséjét az élő és elhalt tagokért ajánlja föl. Utána a templom előtt történik a *titokváltás*. Ezt a *koszorúfej* néven emlegetett vezetőasszony végzi. Ugyanis a társulat *koszorú* néven emlegetett kisebb egységekbe csoportosulva azelőtt élőszóval, újabban szentképeken ábrázolva minden tag az olvasónak egy-egy titkát (hittitkát) kapja a következő váltásig naponkénti elimádkozásra.

¹⁰⁴ Karácsony, húsvét, pünkösd 331.

Régebben — századunk elején — össze is gyülekeztek az idősebb, egy koszorúba tartozó szomszédasszonyok, akiknek már estefelé a ház körül nem volt dolguk, ama társuk hajlékában, ahol nyugodtan imádkozhattak, énekelhettek. Valaki fölolvastott, főleg a „Makula nélkül való Tükör”-ből. Ez leginkább Mária-ünnepek vigiliáján, továbbá szombati napon történt. Ilyenkor fehér kötényt kötöttek maguk elé és fehér kendőt a fejükre. Meggyújtották a Boldogasszony tiszteletére a *szombat mécsőt* is. A dolgozó, elfoglalt család örült, szinte áldásnak tartotta, ha volt egy állandóan templombajáró, imádkozgató öreg tagja, aki mondogatta is: én mán csak így tudok segíteni.

BÚCSÚJÁRÁS

A búcsújárás, zarándoklat a hitbeli bűnbánatnak, vezeklésnek és elégtételnek, az emberi megnyugvás keresésének archaikus megnyilatkozása. Kivonulás az otthoni környezetből, ahol minden a munkára, mindennapi feladatokra és kötelességekre emlékeztet, lelkierő gyűjtése a további helytállásra. Mint ismeretes, a zarándoklat nemcsak a kereszténységben, hanem minden nagy vallási rendszerben megtalálható.

A búcsújárás legtöbbször közösségi megnyilatkozás. Egy-egy falunak, városnak hívősege régi fogadalom, esetleg évszázados hagyományok nyomán évről-évre elzarándokol egy vagy több kegyhelyre, ahol a maga, de az otthonmaradottak számára is égi segítségért és kegyelemért, emberi boldogulásért könyörög.

A betegség hagyományvilágánál már megemlékeztünk a szegedi népnek 1460 táján Kapisztrán Szent János újlaki sírjához való tömeges zarándoklatáról,¹⁰⁶ továbbá egy szegedi vargának Remete Szent Pál budaszentlőrinci ereklyéihez való magányos vezeklő útjáról (1490).¹⁰⁶

Bizonyos, ha nincs is rá forrásbeli tanúságunk, a mi népünk is biztosan megfordult a középkor végén Váradon Szent László, Csanádon Gellért püspök sírjánál, továbbá Bátán, ahol a híres Szentvér ereklyét őrizték. Idehaza a Városban hasonló ereklyét tiszteltek, amelyről más helyen emlékezünk meg.

Számosan jártak búcsút Rómában, és léptek be az ottani Szentlélek-társulatba.¹⁰⁷ Tudunk Szegedi Miklós aacheni zarándokútjáról (1499) is.¹⁰⁸

Tudjuk, hogy a búcsújárás a barokk időkben valósággal újjászületett, és most már nemcsak messze földre, híres ereklyékhez, hanem csodatevőként emlegetett hazai Mária-képekhez, szobrokhoz is zarándokoltak. Ezek olykor híres külföldi kegyképek másolatai, utánköltésai. A följük emelt templomoknak, kápolnáknak sokszor volt tájképző hatásuk is. Néprajzi, népéleti sajátosságaikkal a kutatás csak újabban kezd komolyabban foglalkozni.

A szegedi nagytájnak szakrális népéleti központja hosszú időközön át az alsóvárosi templom, de beletartozott majd két évszázadon át Máriaradna vonzási körébe is. Vékonyabb barokk szálak fűzték még Máriacell,¹⁰⁹ Mátraverebély,¹¹⁰ Makkosmária¹¹¹ kultuszhelyekhez.

¹⁰⁶ Szeged reneszánsz kori műveltsége 111-124. Vö. még: *I. Mazuran*, Čudesa Ivana Kapistrana-Miracula Ioannis de Capistrano. Ilok. A. D. 1460. Historijski Arhivu Osijeku. Fontes Historiam Esse. kini et Slavoniae spectantes. 4. Osijek 1972.

¹⁰⁶ *Pásztor L.*, A magyarság vallási élete a Jagellók korában. Budapest 1940, 104.

¹⁰⁷ Szeged reneszánsz kori műveltsége 44.

¹⁰⁸ *Iványi B.*, A szegedi dominikánus rendház története (1318—1929). „Credo” 1935, 81.

¹⁰⁹ *Bálint S.*, Egy ismeretlen szegedi városkép. MFMÉ. 1958/9, 191. Uő: Zu einem Mariazerler Motivbild. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 1965, 45.

¹¹⁰ *König K.*, Hatszázéves ferences élet Szécsényben. Vác 1931., 224.

¹¹¹ Kegyeképek barokk mását az alsóvárosi templom múzeuma őrzi.

A havibúcsú

Az alsóvárosi Havi Boldogasszony-templom búcsúnapja augusztus 5. A *havibúcsú* rangja a törzsökös szegedi nép nyelvi és vallási tudatában mindjárt az esztendő három fő ünnepe után következik.

„Nagy ünnep — írja¹¹² Tömörkény — a *Havi*. Ez valóságos időpont, egy darab sarokkő az idők folyásában, melynek napját mindenki tudja és ismeri. Miként egyes, régebbi események idejét úgy szokás meghatározni, hogy a *nagyvíz* előtt, vagy a nagyvíz után történt-e, akként a Havi napja is útjelző karó az élet nagy homokjain, s a dolgok, miket az emlékezet megőriz, körébe csoportosulnak, Ez meg ez az eset például Havi napján történt, emez két héttel előtte, míg emez ismét négy nappal utána. Ez az emlékezés onnan támad, hogy Havi napján mindenki megmozdul, aki él, hogy járuljon a Fekete Mária elé. Augusztus ötödikén van ez az eset, a dinnyeérésnek is ez a napja. Ha tőlem kérdik, mikor érik a szabad földben termett dinnye, röviden mondom rá: Havikor, mert ezt úgy tudom egészen apró gyerekkorom óta, mert minket éppúgy levittek akkoron oda, mint ahogy mi most levisszük a mi apróságainkat. Majd ők az övéket ismét le fogják vinni idővel...”

A búcsújárás a török időkben, a XVII. század folyamán bontakozott ki. Úgy érezzük, hogy a templomot nem csupán a hozzáfűződő csodák, legendák avatták zarándokhellyé, hanem különleges történelmi sorsa és földrajzi helyzete is: a táj megpróbált népét oltalmazta meg a szétszóródástól. Megőrizte a hitet, de a magyar nyelv édesanyjai erejével is. A Délvidékre, főleg a Temesközbe, szokottabb nevén Bánátba, majd a homokra települt népünkben tartotta ébren a szegedi származásának tudatát. Ez az összetartozás elsősorban a népi hagyományban élt.¹¹³ Alig tudunk róla, hogy a kapcsolatot az egyházmegyei lelkipásztorkodás különösebben erősítette, tudatosította volna. Ezzel Kálmány és Tömörkény sem volt egészen tisztában.

Sajátságos, hogy a havibúcsú néprajzával, szülőföldi sajátosságaival a régebbi kutatók közül sem Dugonics és Vedres, sem Kálmány és Kovács János nem foglalkozott tüzetesen: mondanivalójuk csak néhány odavetett mozzanat megörökítéséből áll. Ezekre azért természetesen mindig hivatkozunk. Íróinkat, költőinket, művészeinket azonban annál inkább megragadta a havibúcsú világa.

*

A havibúcsúra való készülődés a földrajzi távolság szerint néhány nappal előtte megkezdődött. Idehaza frissen meszelték a házvégeket, kitakarítottak és minden szállás- és ellátásbeli előkészületet megtettek az érkező rokonok, vagy akár ismeretlenek fogadására is.

A búcsújárás régebben legtöbbször gyalogszerrel történt, de kocsin, újabb időkben természetesen vonaton, bérelt autóbuzson is. A századfordulón *búcsúhajók* is jártak: kitűzött kereszttel, zöld ággal földíszített, lóvontatta fahajók, régies nevükön *luntrák*, amelyeken az alsó Tiszavidék, a *Léntség*¹¹⁴ népe jött az ünnepre.

A halasi véreink a búcsúra igyekezve a század elején így énekeltek:

Óh Te ékes Havi Szűz! Szép Szűz Mária!
Hozzád repül a mennybe szívünk imája.

¹¹² Munkák és napok 249.

¹¹³ Ilyen értelemben, az alsóvárosi templom és havibúcsú révén Szeged egy kiterjedt szakrális tájnak is szíve, amelybe beletartozik a Város messzebbre rajzott, máshol már faluként is felsorolt és jellemzett népe, de természetesen a vele szomszédos más jellegű magyar helységek (Dorozsma, Félegyháza, Majsza, Csongrád, Királyhegyes, Apátfalva, Horgos, Zenta, Csantavér, Magyarkanizsa (de Szabadka, Bajmok bunyevácái, Óbessenyő bolgárjai, Újszentiván, Kübekháza németjei is. Minderől a templomról készül a nagyobb munkánkban bővebben is szólunk.

¹¹⁴ Ezt a földrajzi elnevezést *Tömörkény* örökítette meg.

Havibúcsú (*Századforduló, MFM*)

Áve, áve Szűz Mária,
Szegec csillaga!
Téged megyünk köszönteni
Havi Szűzanya,
Szép Szűz Mária.

Óh szegedi virágszál tekints mireánk!
Anyai szent áldásod óh add mireánk!

Áve, áve Szűz Mária,
Szegec csillaga!
Téged megyünk köszönteni
Havi Szűzanya,
Szép Szűz Mária.¹¹⁵

Rövid ájtatosságra országos szokás szerint minden útjukba eső templomba, kápolnába, temetőbe betértek, útszéli keresztelnél, szobroknál tiszteletet tettek.

A közeledő ásonthalmi, tanyai búcsúok, amikor először tűnik szemükbe a templom tornya, térdreborulva szokták köszönteni Máriát. A század elején a toronyban gyerekek őrködtek és a templomhoz érkező keresztet harangszóval fogadták. Barát is kiment eléjük és pár szóval köszöntötte őket.

Tudjuk, hogy az archaikus vallási gyakorlatban minden hitrendszer szinte előírta a kultikus célzatú mosakodást, tisztálkodást. A legtöbb kultushely mellett találkozzunk szentkutakkal, csodatevő hírben álló forrásokkal, amelyek a töredelmes embert hite szerint tisztára mossák és most már méltóvá teszik az újjászületésre, a szentélybe lépésre, a szentségek vételére is.

Az alsóvárosi templom közelében a vízelőtti Pútyi utca környékén, a Délibáb (ma: Tisza Lajos) és Szent Antal utca keresztezése táján terült el a *Csőpörkető*, vagy röviden *Csőpörke*, amelyben a még elmondandó legenda szerint a török időkben mintegy nyolcvan esztendeig, 1630 tájáig rejtőzködött Mária képe. Innen került volna vissza a főoltárra.

Ezzel a tó vize a népi áhitat lélektana szerint mindörökre megszentelődött. Amíg a víz után a tó medrét föl nem töltötték, az érkező búcsúok először a vízben megmosakodtak, ünneplőjükbe öltöztek, és a legtöbben égő gyertyával a kezükben mentek a templomba Mária megtisztelésére. Régebben sok asszony fehér fejkendőben járta meg a búcsút, még öregek is.

A tó elenyészésével, feltöltésével egyes búcsú hívek a Tisza Lajos (régebben Délibáb) utca 50. számú ház kútját mint a Csőpörke utolsó maradványát, szokták még a két világháború között is fölkeresni. Itt szoktak volt néha egész *körösztök*, vagyis egy-egy helyről érkező búcsúok, a búcsú előestéjén egészen elalvásig imádkozgatni, énekelni a kút körül, hajnalban pedig mosakodni, majd a vízből orvosságul magukkal vinni. Régebben a gazda teknőket, nagy tálakat készített ki a számukra, amelyeket vízzel telimerítettek. A hívek pénzt is vetettek a kútba, vagy a kút mellé. Ezt a ház gazdája koldusoknak adta oda. Mosakodás közben az Úrangyalát vagy az Üdvözlőgyet imádkozták. A búcsúok, leginkább a szabadkai bunyevácok tele üvegjeiket bemutatták a Kegykép, különösen a könnyebben hozzáférhető *Szerecsőny Mária* előtt is, miközben gyertyát égettek mellette. Szegediek Felsővárosról, Rókusról, a környékbeliek pedig a szomszédos falukból és természetesen Szabadkáról is megjelentek évközben is kútnál, hogy szemfájások, lázbetegség számára merítsenek belőle egy-egy korsóval.

A Csőpörke eltűnével megszűnt a *búcsúkörösztég* szertartása is, amelyet más kegyhelyek (Radna, Vodica, Pálósszentkút, Mátraverebély) analógiájára bizonyára nálunk is gyakoroltak.

Hogy a havibúcsún a *templomalvás* is virágzott, arról nagyidejű alsóvárosi öregek tájékoztattak fiatal korunkban bennünket. Ez abban állott, hogy a vigiliáról a búcsú napjára virradó éjszakát hangos imádkozással, énekszóval bent töltötték el, miközben a fáradtak ott dőltek el a templom kövére. Akik nem fértek be, a kolostor

¹¹⁵ *Vorák József* lejegyzése után.

udvarába, valamikor legalábbis a cinterem kerítésén belül, tehát Mária közelében iparkodtak rövid pihenőre térni. Jámbor hitük szerint álmukban méginkább kitérültek a malaszt befogadására, égi sugallatok megszívülésére. A tisztaságot emlegető papi ridegség azonban később kizárta őket a templomból.

Már emberemlékezet óta szállás helyett sokan a templomot övező gyöpre szoktak telepedni. Gyertyafénynél imádkoztak, énekelgettek, majd késő éjszaka ott a fűvön merültek rövid álomba. Virrasztásukat, pihenőjüket Juhász Gyula is megleste:

Az öreg templom fűvellő tövében
a nyári éjben ott hevernek ők,
parasztkok barnák, csöndes és komoly nép,
mint hajdan őseik, a bessenyők.

A vén zsolozsmát egykedvűen morogják,
az anda hold hint rájuk terítőt,
a közel temető mellett a kősza
komondorok jelentik az időt...

Éjjél után már imbolyog a gyertya.
Szekérvárában szundít a sereg,
Fekete Mária palástja rajtuk
és ajkuk bűvös ígéket remeg.

Már alszanak, már messze, messze mentek
és míg a Göncöl szekere görög,
ők ázsiai rónákon robognak.
Emese álma ez: mély és örök.

Hajnali ébredéskor — mint mondtunk — ismét a Csöpörke vizében mosdottak meg, illetőleg ettől frissültek fel. De már kissé előre is mentünk.

Amint tehát már szó volt róla, az érkező keresztiek a *nagyvíz* (1879) előtt a Csöpörkében feltisztálkodva mentek a kegykép köszöntésére. Azóta egészen századunk közepéig kialakult az új hagyomány.

Az egyes keresztieket, amelyek érkezésük sorrendjében ünnepélyesen, énekszóval vonultak Mária színe elé, harangzúgás fogadta és kísérte. Itt vezetőjük érzékeny, megindultságtól akadozó hangon köszöntötte, miközben sokan el is sírták magukat. Utána énekszóval a sekrestye folyosóján át távoztak és másik keresztieknek adták a helyüket.

Egy-egy falu *körösztalja*, csoportja olykor évtizedek óta mindig ugyanannál a közeli parasztháznál szállott meg. A gazda *Isten nevében*, vagyis ellenszolgáltatás nélkül fogadta be őket, sőt olykor meg is vendégelte valamennyit. Csak annyit kért tőlük, hogy imádságaikban, könyörgéseikben róla és családjáról is megemlékezzenek. Ez természetesen így is történt. Régi tanyai hiedelem, hogy Mária arra a házra néz szívesen, amely búcsúsnak, zárandoknak szállást adott.

Voltak, akik egy-egy idősebb, ismeretlen búcsúst szólítottak meg a templom előtt azzal, hogy szívesen befogadják szállásra, vendégségbe. Ezért is imádság járt viszonzásul. Ebből olykor több nemzedékre szóló, meghítt kapcsolat is támadt. Az ilyen, keresztjüktől elszakadt búcsúsok is azonban szigorúan tartották magukat a közösségük rendjéhez: együtt virrasztottak, a maguk miséjén vettek részt, és együtt áldoztak. Így követelte ezt meg a penitencia, illetőleg a közösségi hagyomány.

Szokásos volt a havibúcsúra vállalt egyéni töredelem, önmegtágadás is.

Századunk első felében egy lelei (maroslelei) cselédlány szolgált a Belvárosban. Gazdait kérte, hogy engedjék el a havibúcsúra, kereszt alatt szeretne rajta résztvenni. Ezek gyanútlan jóindulattal bele is egyeztek. Gondolták, hogy csak pár-órás távollétról lesz szó: majd csatlakozik szülőfaluja keresztjéhez, amikor a közbeeső templomokban megpihenve, ájtatoskodva átvonul a Városon. A lány váratlanul eltűnt, és csak három nap múlva jött vissza. Az történt ugyanis, hogy hazagyalogolt Lelére (mintegy 19 km), ott csatlakozott a kereszthez, amellyel csakugyan elzarándokolt Alsóvárosra. A bú-

csú után a kereszttel visszament a falujába, átadta a csókot hozzátartozóinak, majd gyorsan sietet vissza szolgálni. Így érezte búcsújárását érvényesnek, igaznak. Gazdái megbékéltek e magyarázatra.

Még manapság is akadnak tápai asszonyok, akik *éhnnyálon* járják a havibúcsút. Ez annyit jelent, hogy mindaddig nem vesznek magukhoz ételt, italt, amíg a búcsút meg nem járva, el nem nyerve, hájukba haza nem érkeznek.

A szabadon álló, körüljárható főoltár kegyképét a múlt században a jámborabb hívek térdencsúszva kerültek meg. A gyógyulásért sóvárgó betegeket hozzátartozójuk, illetőleg keresztbeliek a kegykép elé vitték, és ott imádkoztak érettük, majd az oltár körül hordozták. Ismeretes volt az *offer, buba, viaszbuba* néven emlegetett viaszformák felajánlása, oltárra helyezése is. Ezekből oltárgyertyát öntöttek.

A buba a búcsús baja, bánata, vágyakozása szerint formázott emberi testrészeket: kezet, lábat, szemét, fület, szívet (ezt nemcsak szívbetegségről, hanem emésztő bánatról is felajánlották), jószágot, házat, gyereket, békát, amely a szenvedő asszonyi méhet jelképezte.

A kegyképet a hívő nép régebben valósággal élő jogi személynek tekintette, amelyre a barokk időkben végrendeleteiben is gondolt. 1729. *Az kék kamuka kötömet hagyom az boldogságos Szűz Képi-re. 1740. Szöld válomat 36 ezüst karikákkal és Fekete Selyem Ketényemet Boldoghságos Szűz Mária Képeinek PP. Franciscanus Templomában lévőnek hagyom.*¹¹⁶

*

A templom múzeumában XVIII. századbéli rézkarclapot őriztek, amelyet még láttunk. Kétféle fölrírása volt: Az egyik: +I+N+R+I+VERBUM CARO FAC-TUM EST ET HABITAVIT IN NOBIS. Magyarul: *Názáreti Jézus, zsidók királya. Az Ige testté lőn, és miköztünk lakozék.* Illetőleg a másik: S. MARIA IN CONCEPTIONE TUA VIRGO IMMACULATA FUISTI. Vagyis: *Mária fogantatásodban szűz maradtál.* Az apróbetűs szöveglap alig tett ki egy négyzetcentimétert.

E papírlapocskák nyelése már emberemlékezet óta kiveszett a jámbor gyakorlatból. Külföldi, főleg osztrák és bajor párhuzamokból¹¹⁷ azonban kétségtelen, hogy a havibúcsún is szentelményként vették a hívek magukhoz. Itteni kiosztásuknak körülményei már nem ismeretesek. Német források szerint enni, inni, aludni nem tudó gyerekek, továbbá mennyasszonyoknak, vőlegényeknek, házasoknak javasolták.

*

Az egyes keresztek vagyis egy-egy falu búcsúsai misét mondattak a főoltárnál. Költségeihez az otthonmaradt hívek is hozzájárultak, sőt olykor azoknak a faluknak népe is, amelyeken jöttükben áthaladtak. A maguk miséjén vettek részt és ezen áldoztak meg. Rendesen az ő kántoruk énekelt a mise alatt. 1904-ből való följegyzés szerint misét mondatott, hajnali 3 órától kezdve: Martonos, Zenta, Csantavér, Félegyháza, Pálmonostora, Majsa, Tömörkény, Szaján, Ludas, Földeák, Lele, Szőreg, Horgos, Makó, Magyarkanizsa, Szabadka népe. 1957-ben a következő helységeknek volt miséjük: Szank, Domaszék, Majsa, Kübekháza, Kistelek, Lele, Cegléd, Isaszeg, Zákányszék, Tápé, Királyhegyes, Csólyospálos, Forráskút, Mórahalom.

A búcsúnap hajnalán a múlt század utolsó évtizedeiben zenekar járta be az egész Város, így ébresztvén ünnepre a lakosságot. Mozarak is dörögtek. Reggel nyolc órakor Szeged minden harangja megszólalt és egy egész óra hosszáig zúgott. Ez később elmaradt. A körmenet útját régebben zöld ágakkal, levelekkel díszítették. Ezeket a hívek nyilván hazavitték magukkal, bár erre adataink, följegyzéseink nincsenek.

¹¹⁶ Régi végrendeletekből.

¹¹⁷ Lexikon für Theologie und Kirche. III. Freiburg i. Breisgau. 1931, 804. *Esszettel* címszó.

Az ünnepi nagymisé lehetőség szerint mindig infulás főpap celebrálta. Amióta Szeged egyházmegyei székhely, azóta legtöbbször a főpásztoros, maga a püspök. Nagymise után a század közepéig megindult a körmenet, népiesen *kerülés*,¹¹⁸ amelyen fölvonult minden kereszt, továbbá a helybeli papság, egyházi és társadalmi egyesületek, a múlt század végén a díszruhás polgárrökök, negyvennyolcas honvédek is. Ott volt élén a polgármesterrel a Város magisztrátusa, végül a csoportokba nem tartozó hívek.

Legtöbbször nyomban déli harangszó után kezdetét vette egymás után az egyes kereszteknek a kegyképtől való ünnepélyes búcsúzkodása, *elköszönése*: az egész búcsúnak talán legmegkapóbb, a szívek legmélyéről fölszárnyaló megnyilatkozása. Távozó és helybeliek, ismerősök és idegenek összeölkezve könnyeztek, sirtak, átkarolták és csókolgatták a búcsúkeresztet.

A búcsúsok útjukat hazafelé rövidebb idő alatt szokták megtenni, hogy a hitük szerint elnyert lelki ajándékokat, kegyelmeket sérelem nélkül, csorbítatlanul adhassák át övéiknek, akik már a falu határában várakoznak rájuk. Miután ebben az időtájban nagy a forróság, szárazság, boldogok, ha megázza érkeznek haza. Ezt a Szűzanya szeretetének, gondoskodásának tulajdonítják. Sajátos kizombori hagyomány, hogy az asszony a havibúcsúról hazaérkezve az út porát régebben az ölben lerázta, hogy a hívőkat a vész elkerülje.

*

A búcsú természetesen nemcsak lelki vigassággal, hanem ünnepi vendégeskedéssel járt együtt. Az alsóvárosi családok ugyancsak kitétek magukért: vendégül látván a búcsúebéden tanyai, falusi, más városrészbeli rokonaikat, barátait, de akárhányszor megszólított ismeretlen búcsúsokat is. A koldusokat is bőségesen ellátták, olykor még asztalhoz is ültették. Szomorú volt az a család, amelyikre ezen a szent napon nem nyitott ajtót senki. Egy ilyen ebéden ismerkedett meg Móricz Zsigmond Rúza Sándor-regényének egyik forrásával, Ágnes néniével is.

Akinek nem volt senkije, nem akadt meghívója, az a *duttyán* névvel illetett alkalmi vendéglőben evett, tehetségéhez képest meletet. A szó még török eredetű.

A Szentháromság utca szárazbejáratos polgárházainak udvarát — főleg a Szivárvány és Rákóczi utca közötti szakaszon — konyhahelyiséget is belealkudva — vendéglősök bérelték ki a búcsú két napjára. Az udvarban sátrat emeltek, és asztalt padot raktak bele. Itt a polgári izlésnek megfelelően cigánybanda muzsikált. Ezekben inkább a belvárosi úri népség szórakozott, amely a búcsút már inkább látványosságnak tekintette. Megfordult bennük tudomásunk szerint Tömörkény, Cserzy Mihály Juhász Gyula, Aba-Novák Vilmos, Móricz Zsigmond is.

Egyszerűbb igényeket elégítettek ki a *lacikonyhák*, amelyek a kolostor déli részénél, a Barát utca közelében helyezkedtek el. Általában nem voltak sátor alatt, asztal, pad is csak hírmondóként akadt. Itt szabadtűznél készült néhány étel, mint húsleves, paprikás, szárma (töltöttkáposzta), főttkukorica, amelyet a búcsúsok vagy talpon állva, vagy fűbe heveredve fogyasztottak el. Itt halmozták föl eladásra a tanyai termelők is hatalmas dinnyehegyeiket. A lacikonyhánál nem volt muzsikaszó, régebben azonban mindig akadt egy-egy bőrdudás, így a híres *Bukusza Ignác*, akiről máshol bővebben is szönlünk.

A búcsú délutánján, Vecsernye után kezdődtek el a *havibálak*, alkalmul szolgálván a sokfelől összesereglett környékbeli lányok, legények ismerkedésére. Itt mindig parasztbanda muzsikált.

A KEGYKÉP LEGENDÁI. A legjellegzetesebben ezekben érezzük a helyi környezet és hagyomány erejét. Tudomásunk szerint a nemzetközi legendairódalomban, a mondai vezérmotívumok között nincs mása, ami föltétlenül a helyi tradíció ihletése mellett szól. A legendát különben Ordinánsz Konstantin népkönyvhöz illő épületes hangon¹¹⁹ így adja elő:

Az 1552. esztendőben néhány alsóvárosi ember „a szent képet összegöngyölgetve, a mi kertünk mellett lévő tótsába, vagy motsárba a melly mind a mai napig ki nem száradván tsöpörkének nevezetik — egészen bemártotta és a víznek fenekére elmerítette. Remélvén, hogy kedvező alkalmatossággal azt onnét majd ismét fölemelheti, és megtisztogatván az előbbeni díszes helyére ismét visszahelyez-

¹¹⁸ Személyes élmények alapján leírja *Móricz Zs.*, Róza Sándor a lovát ugratja. I, 352. Vö. *Bálint S.*, Móricz Zsigmond a Róza Sándor írása közben. Kortárs 1967 IX, 1398—1401.

¹¹⁹ *Ordinánsz* 28-31.

Olcsó kifőzés a havibúcsún (1900 körül, MFM)

heti." Ez nem következett be, a kép elveszett. „Majd szintén 80 esztendő elmúltak, hogy ama drágó mennyei gyöngy az iszapos mocsárnak fenekén eltemetve feküdt, midőn mintegy 1630-dik esztenda táján egy némely Török vitéz lovának úsztatása, a vagy itatása kedvéért, azt a többszer említett tsöpörke tavához vezetné. Alig hogy a szélibe ért, midőn a barom megrezzennév, hirtelen vissza ugrott és semmi ösztönzésre eleinten a vízbe bémenni nem akart. Végteére mégis megarkantyúztatván, a vízbe beugrott. De mihelyst azon helyre ért a ló, ahol a szentséges kép elrejtve feküdt, legottan két első lábával térdre esett... egyik körmének patkójával a szentséges képet sérelem nélkül kirántotta. Ezt meglátván a Török, legottan az iszappól hamarjában megmosta és elálmélkodván annak gyönyörű és mint egy mennyei szépségén, tüstént a Conventbéli Patereknek átaladta ezen szavakkal: *Íme a keresztények anyja és asszonya, melyet a vízben találtam. Vegyétek ezt magatokhoz vissza.*

A legenda magyarázza a kegyképnek ritka régi, *Rejtött Mária* nevét is, amelyen régen elhalt alsóvárosi öregek ajkáról még hallottunk.

Mint látjuk, a legenda már azokat a barátságosabb körülményeket is tükrözi, amelyek a török és a szegedi nép között a hódoltság későbbi idején kialakultak.

Az eredetmonda egyéb, jól-rosszul ismételt változatai mellett nyomatékosan kell utalnunk az épületes ponyvairódalom számos, leginkább Ordinánsz Konstantin alapszövege nyomán készült, *ad notam* énekelhető verses földolgozásaira is, amelyeket az egyes keresztiek népe még századunk elején is a búcsú éjszakáján való virrasztása közben énekelt. A szövegezésből, újraköltésből a századforduló két nagyhírű szentembere, a jászladányi Orosz István¹²⁰ és a jászárokszállási Varga Lajos¹²¹ is kiveszi a maga derekas részét, amikor ezt az epikai hagyományt is versbe foglalta. A nyomtatvány így szöveggönyvül szolgált a búcsúvezetőnek, aki egy-egy sort előénekel, a hívek közössége pedig megismételte, mintegy nyomatékozta.¹²²

¹²⁰ Legszebb és legújabb énekfűzet a szegedi csudálatos Szűz Mária képe előtt. Kiadta *Orosz István* Jász-Ladányban. Budán 1887. Nyomatott Bagó Márton és Fiainál. Új kiadása 1888, 1889. Orosz a múlt század nyolcvanas éveiben többször is elzarándokolt a havibúcsúra. Vö. *Bálint S.*, Egy magyar szentember. Budapest, 1942, 87, 169.

¹²¹ Égi Gyöngyök. Új ima- és énekfűzet. Írta *Varga Lajos* Jász-Árokszálláson. É.n. Egri nyomda.

¹²² Egyéb, havibúcsúra készült ponyvakiadványok a teljes felsorolás igénye nélkül:

Buzgó Énekek a Havi Boldog Asszonyhoz és a Kis Jézusról. Pest 1862. Bucsánszky Alajos „Javított” kiadása: Budapest, 1898. Rózsa Kálmán **Énekek A boldogságos Szent Szűz tiszteletére.** Összeállította Kránicz János. Nyomatott Czapik Jenőnél Szegeden. É. n.

Három buzgó ima és egy szent ének a Havi Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Ájtatos keresztény hívek számára. Nyomatott és kapható Fürtös Testvéreknél Szegeden. É. n.

Legszebb és legújabb énekek a Havi Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Kiadta Pap Imre Majsa. Engel Adolf (azelőtt Burger) műintézete Szegeden. É. n.

Legújabb énekek a Szegedi Szűz Máriához. Összeírta és kiadta *Kapcsó István*. Szegeden 1884. Nyomatott Burger Zsigmond és Társánál. Későbbi szabadkai (Schlesinger Sándor) impresszuma is van.

Legújabb énekek minden szent helyre. Szeged, 1904. Traub B. és Társa.

Legújabb öt szent énekek Havi Boldog Szűz Mária tiszteletére. Összeszedte *Pap Imre* Kun Majsán. Nyomatott és kapható Fürtös Testvérek nyomdájában Szegeden. Báro Jósika utca 8. sz. É. n.

Legújabb szent énekek a Szegedi Szűz Máriához. 2. Óh Szűz Anyám özvegy, árva lettem. 3. Mária ékes rózsá, látván szerelmes Fiát. 4. Jöttünk e szent helyre buzgó szeretettel. Összeszedte és kiadta *Kapcsó István* Bács-földvári lakos. Arad, 1881. Nyomt. Réthy L. és Fia. Újabb lenyomat Arad 1879.

Legújabb szent énekfűzet Havi Boldogasszony napjára szegedi templomban. És a rablók által szívetől megfosztott leány búcsújárása Nagy Mária-Céllben. Összeírta és kiadta Oláh István Nagy-Kikindán. Traub és Tsa. Szeged. É. n.

Öt igen szép ének a Havi Boldogasszony tiszteletére és más ájtatos énekek Isten Igéihez. Kiadja *Szeles Orsola* Isten hív szolgálénya, Szőregyi lakos. Szeged 1876.

Szent Anna virágoskertje. Havi Boldogasszony emléke. Legújabb énekkoszorú. Szeged, Engel (Burger) nyomda. É. n.

Szent Ferenc és Havi Boldogasszony Mária legszebb éneke.

Kiadja *Lócskai* Ferenc H. és é. n. Újabb lenyomatát kiadta Rigó Gábor félegyházi búcsúvezető.

A többi legenda már inkább mondai közhelyek alkalmazása, adaptációja. Így a zentai csaában. (1697) a *Szegedi Segítő* vízi győzelemre Savoyai Jenő herceget, Egy török vitéz később Szegedre vetődvén, betért a templomba is, majd „mély fohászokkal elbeszéllette, — írja¹²³ Ordinánsz —, sőt esküvéssel bizonyította, hogy ugyan ezen itt leábrázoltatott Asszonynak megjelent képét szintén ilyen formában az említett Zentai veszedelem előtt, valamint ő úgy más több Török vitéz bajtársai a levegőben fölemelkedve látták, ki is az ő egész Táborokat iszonyú rémüléssel betölteni látszatott, ellenben a keresztényeket... bajnok megtámadására gerjesztette.”

Mária megoltalmazza a hagyomány szerint a templomot a leégéstől, a Várost pedig a tűzvészektől.

Ismeretes, hogy a búcsújáróhelyek kegyképeitől sokszor készülnek másolatok, átköltések, amelyeket régebben az eredetihez is hozzáérintettek, hogy annak szakrális telítettsége mintegy átjárja ezeket is. Ez áll a *szentkép* néven emlegetett apró, imádságoskönyvbe tehető másolatokra is.

A mi alsóvárosi kegyképünkről ismereteink szerint kevés nagyméretű másolat készült; vagy már elpusztult, vagy az utódok értetlensége miatt elkallódott. Két szép barokk másolat, illetőleg változat mindenesetre a sekrestyében még látható.

Szentkép a havibúcsúról (*Százaforduló, gyűjteményünkben*)

¹²³ Ordinánsz 41.

A tápai templom 1940 táján történt bővítésénél és felújításánál kegyetlenül tűnt el az ottani másolat, amelyre még jól emlékezünk. Mint az idősebb falubeliek emlegetik, egy Börcsök Örszébet nevű tápai asszony a századforduló táján egy éjszaka kiment az udvarra, ahol levelet sodort eléje a szél. Írás is volt benne: a Havi Boldogasszonynak az a vágyása, hogy festesse le és a tápai templomban helyezze el az ő képét. Így is történt.

Mint mondtuk, a kegyképről készült apró, leginkább búcsúfiának szánt szentképeket a hívek eredetileg hozzáértették (contactus sacralis), vagy legalábbis ott a helyszínen a szintén ajándéknak való olvasóval, éremmel, mézeskaláccsal együtt megáldatták. Így tehát a jámbor néphit ezeknek is kegyelmi erőt tulajdonít, illetőleg tulajdonított, amely alkalmoszerű megcsókolásukban is kifejezésre jutott.

Ismereteink szerint legrégebb az a szentkép, amelyet Hogger János szegedi „képiró” legendás körülmények között készített. György nevű fiacskáját „nehéznyavalya” törte, az orvosok nem tudtak rajta segíteni. Kétségbeesett szülei a félholt gyermeket elhozták ide a templomba, és érette misét mondtak a kegykép előtt. A beteg a följegyzések szerint még abban az órában meggyógyult (1752).

A hálás apa elhatározta, hogy a kegyképet lemásolja, majd rézbe metszve közrebocsátja. „Azonban — mondja¹²⁴ a csodatörténet — valahányszor szemét az említett szentképre élesebben függesztette... mintegy fényes tükör ütközött szemeibe. Ekkor egyik oldaláról, egyik szegletéről a másikra fordulván, végre leült. Elővévén festékeit s rajzoló szerszámaikat, azt ismét másodszor, harmadszor is megpróbálta lerajzolni. Mind haszontalanul... A szentséges képet hó fejrésű fényesség elfogván, a képirónak szemét egészen elnyomta, sőt könnyeinek özönével elborította.”

Hogger mélyen elszomorodott, hiszen Mária, akit annyira tisztelt, „most méltatlannak találta ötet arra, hogy angyali szépségű drága ortzáját lemásolhassa, és ezáltal az ő tiszteletét öregbítse.” Másnap ismét eljött a templomba, és most az evangéliumi vak koldussal fölkiáltott: Uram, engedd meg, hogy lássak! Szemei megnyíltak, és mostmár csakugyan sikerült munkáját bevégeznie. Sajnos, egyetlen lapja sem maradt ránk.

A híres Budai rézmetsző Binder-családnak több művészi értékű szentképet köszönhetünk. A *Tizenkét Tsillagú Korona* Binder Fülöptől metszett kezdőlapja szintén a mi kegyképünket örökíti meg, Mária életének legfőbb eseményeivel koszorúzva.¹²⁵

Az utolsó évszázadban megjelent szentképekre kár szót vesztegetnünk, mert legtöbbször közönséges silány tömegportékák. Kiemelten kell azonban szólnunk Buday György *Boldogasszony búcsúja* c. fametszetes könyvéről,¹²⁶ képsorozatáról (1931), amely a havibúcsú paraszti világát, eleven középkorát balladai ihletettséggel, belső együttérzéssel állítja elénk.

A templom tövében nevelkedett Bordás Ferenc szintén fametszetekkel illusztrálta a palánki Berczeli Anzelm Károly *Fekete Mária* c. misztériumjátékát (1938): legendák és népmesék alsóvárosi öröksége, a búcsújárás elégtétele rezdül meg bennük.¹²⁷

Sajnos, sem Budainak, sem Bordásnak könnyen önállósítható illusztrációiból nem készültek külön lapok, imádságoskönyvekben és otthonok falán élő, eszméltető szimbólumok. Voltaképpen mindkettőjük öntudatlanul, de ösztönös érzéssel a régi-módi ponyvairatok címlapjának fametszet-hagyományait támasztják új életre. E metszetek — mint ismeretes — fölkeltek az érdeklődést és summázzák a mű tartalmát még az írástudatlan emberek számára is.

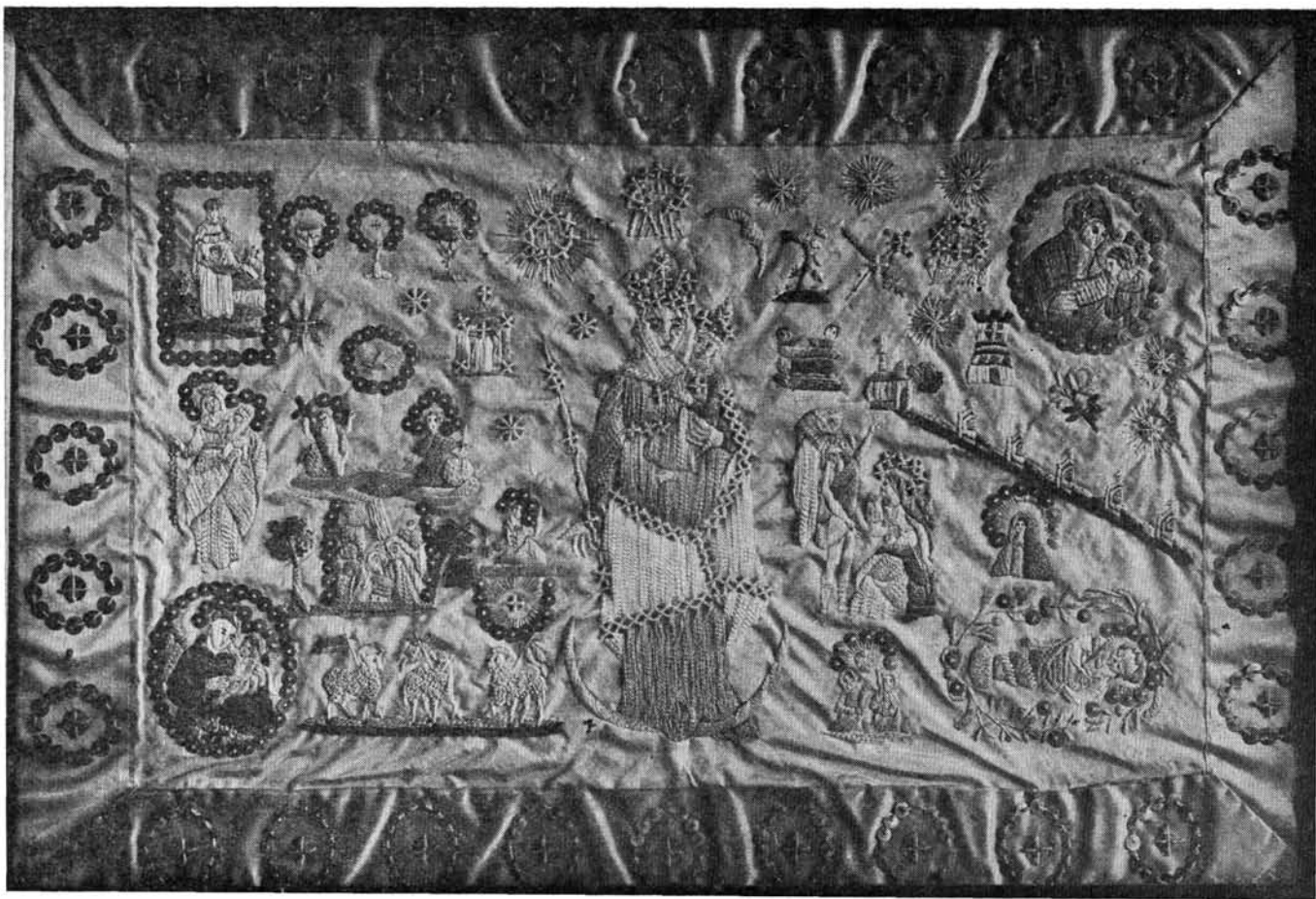
Más nagy búcsújáróhelyeken is előfordul, hogy a személyes áhítat a kegykép mellett kiválaszt magának templombeli más ábrázolásokat is. Ilyen a mi templo-

¹²⁴ *Ordinansz* 51.

¹²⁵ *Pataky D.*, A magyar rézmetszés története. Budapest 1951, 85.

¹²⁶ *Buday Gy.*, Boldogasszony búcsúja. A Szeged-alsóvárosi Haviboldogasszony-napi búcsú emlékezete. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Szeged 1931.

¹²⁷ *Berczeli A. K.*, Fekete Mária. Misztérium 7 képen, *Bordás Ferenc* fametszeteivel. Budapest 1937.

Menyasszonyruhára hímzett alsóvárosi kegykép vallási szimbólumokkal (XIX. század eleje, szerző tulajdonában)

munkban a *Fekete Mária*, népiesen *Szerecsön Mária* kórus alatti képe, amely Juhász Gyula márványtáblára vésett költeménye (ex voto 1974) révén már hazánknek művelt, humanista köztudatába is belekerült:

Ősi templom árnyas szögletében
Századoknak füstje és pora
Lassan lepte be s ő mély sötétben
Néz jövőbe hét törrel szívében:
Magyarok Asszonya.

Háború és béke váltakoztak.
És jött és ment nemzetek sora,
Nyarak búzát, telek havat hoztak,
Ő csak nézett, a Fiát karolva:
Magyarok Asszonya.

Hű zarándok messze, messze tájról,
A lábain országút pora,
Vigaszt várva hozzájött s a távol
Múltakból gyászt és jóreményt világol
Magyarok Asszonya.

A Fekete Mária

S jöttem én is, e szomorú költő
Bús magyarja, hú zarándoka,
Mít adhatnék, csüggedt, árva költő:
E dalt hozom, mint könnyét a felhő,
Te feketén is vigaszt derengő
Magyarok Asszonya!

Mindjárt a bejárattól jobbra tisztelt, gyönyörű barokk keretbe foglalt kép a częstochowai híres bizánci Mária-kép másolata, szabad átköltése, Morvay András szegedi festő alkotása (1740),¹²⁸ amely hangulatával még a török idöket idézi. Nem csoda tehát, hogy a Csöpörke legendáját sokan — írók is — erre az oltárképre ruházzák.

A Fekete Mária képe napjainkban is inkább magánajtatosságra hívogat. Tömörkény szerint az ő idejében az egész Városból idejártak a lányok vőlegényért könyörögni. Még századunk első évtizedeiben is a jámborabb hívek kéréseiket névtelenül írták föl melléje a falra: Ó Mária, könyörülj a szomorúságomon! Boldogságos Szűzanya, hagyasd abba az urammal az ivást! Máriácskám, ne feleljek ma az iskolában!¹²⁹

A templom előtt állott és tiszteletnek örvendett egy Szeplőtelen Fogantatás szoborcsoport is, amelyet — nyilván régebbinek helyén — a szegedi nép fogadalmából és Tóth József szenátor áldozatkészségéből 1752-ben emeltek. 1948-ban lelkipásztori nemtörődömségből ment tönkre. Fölrásának magyar fordítása: „Dicséret legyen az Atyaistennek, tisztelet a Szűzanyának, az Örök Bölcsesség leányának, a Szentlélek jegyesének és Magyarország oltalmazó Asszonyának. Június 21. Szűzanya, a szegedi nép állította Neked e köveket. Kér, hogy vedd jószívvel fogadalmát. Mindezek 40 évi búcsúval járnak együtt. 1752.

Telek József följegyzése szerint egy másvallású katona e szavakkal fogta rá 1780 táján a fegyverét: Meglátom, hogy a katolikusok istenasszonya (dea Catholicorum) meg tudja-e védelmezni magát. Megsebezte. Letörte ugyan a Szűzanya karját, a visszapattanó golyó azonban megölte. A legenda más változata úgy tudja, hogy a katona éhes volt, és ezért e szavakkal fordult hozzá: Asszony adj kenyeret! Miután kérése nem teljesült, rálőtt a szoborra. A golyó Mária áldástosztó jobbát ugyan letörte, azonban visszapattanván a katonát megölte. A vakmerőség emlékezetére e kezét nem illesztették vissza, hanem csak a csonka karra függesztették. Dugonics hajdani elnevezését is megörököltette: *Csonka Szűz oszlopa*.¹³⁰

Radna

RADNA, más nevén *Máriaradna* a hajdani Délvidék, Bánát kimagasló jelentőségű búcsújáró helye, amely távolabb még a tiszántúl, a szegedi nagytáj, továbbá Bácska sok nyelven beszélő jámbor népét is két évszázadon keresztül igézete alatt tartotta.¹³¹

¹²⁸ *Lugosi D.*, A Fekete Mária festője. Szegedi Új Nemzedék 1935, 250.

¹²⁹ *Tömörkény*nél olvassuk a híres dohánycsempész Netu Márton feleségének fohászzkodását az üldöző fináncok megszegyenítésére: „A kocsiülésből az alsóvárosi ősi templom felé tekintvén Netuné, fölfohászkokdik: Óh Fekete Mária, segíts a pogányok ellen!”

¹³⁰ Jeles történetek I, 128.

¹³¹ A radnai búcsújóránhelyről írott, leginkább hitbuzgalmi jellegű művek szinte áttekinthetetlen sokaságából csak néhányat emelünk ki, amelyek a ponyvairodalomnak is forrásul szolgáltak:

Nemorosa Opacitas relicens seu Genuina Historica sacratissimae imaginis Beatissimae Virginis Matris Gratorum. In Sacra Radnensi Aedicula Fratrum Minorum Observantium S. P. Francisci Provinciae Bosniae Argentinae... Budae 1765; *Világos Berkes-hegy* avagy Máriának az Isteni Malaszt anyjának Kegyelmes Képe, melly Nemes Magyar Országban a Radnai Hegyeken naprul napra Isteni Malasztokkal világosodik. Temesvár 1773; Számos későbbi kiadás, így Vác 1796. — A szegedi nép radnai búcsújárásáról szól fölünyeskedő hangon, de néhány hasznos megfigyeléssel *Varga*

Mi itt nem vállakozhatunk a radnai kultusz hiánytalan ábrázolására, csak azokat a mozzanatokat, sajátosságokat emeljük ki, amelyek a szegedi népnek régebben *radnászkodás* néven is emlegetett búcsújárását jellemezték.

Radna története a török időkbe nyúlik vissza. Franciskánusok építettek itt kis kápolnát. Híveik a megfogyatkozott magyarság mellett főleg balkáni katolikus bevándorlókkal gyarapodtak.

A hagyományok szerint 1668-ban történt, hogy egy jámbor aggastyán, aki életét szüzességben töltötte, bizonyos Virchnossa György a radnai kápolna számára egy Mária-képet ajándékozott. Ezt az olcsó metszetet, amely a Kármelhegyi Boldogasszonyt ábrázolja, eredetileg egy olasz vándorkereskedőtől vette magánajátosság céljaira. A Kép hamarosan csodatevő hírbe került és nem sokára a latinság jelképe lesz iszlám és az orthodoxia között.

A kegyhely híre a török felszabadulás után különösen az 1708. évi pestisjárvány idején nőtt nagyot. Ez Aradon igen sok áldozatot követelt. A hagyomány szerint¹³² egy asszony is belebetegedett. Már három napja halálán volt amikor egyszerre csak magához tért. A körülállók azt mondták, hogy a járvány, vagyis Isten büntetése nem fog addig elmúlni, amíg az aradi hívek a radnai Képet nagy búcsújárással meg nem tisztelik. Ez meg is történt és a följegyzések szerint a járvány megszűnt. Radna ezután híveivé avatta az Alföld és Bánát magyar, német, bunyevác, bolgár, román, szlovák népét.

Radna népszerűségét tehát a XVIII. század elejének pestisjárványai alapozták meg. Nem véletlen, hogy a szegedi nép radnai búcsújárása Rozáliának, a pestisjárványok barokk patrónájának (szept. 4.) nyolcadába, Kisasszony napjára esett.

Első szegedi nyomát a legutolsó boszorkánypör (1744) vallomásai között találjuk meg. Amikor Fóris Gergelyné, Dóka Ágneszt bűbájossággal vádolták, Vecsörnyés Márton 38 éves tanú ezt vallja: *midőn ezen most folyó esztendőben Kisasszony napján Radnára az búcsú kedviért igyekeztek vala menni, akkoron Dóka Ágnes hívta az fatenst égett bort innya Csorba Dórihoz, mondván: fiam az keresztanyádnak útravaló pénzt adnál, értvén az keresztanya néven magát Dóka Ágneszt.*¹³³

Szegedi céhközösségek is megfordultak a XVIII. században Radnán. Ekkor még zenekar kísérté ki a búcsúsokat a Városból, és a hazatérőket is így fogadták.¹³⁴

*

A kutatás még nem méltatta figyelemre, hogy Dugonics András műveinek földrajzi hátterében miért foglal el Radna, továbbá a szomszédos Világos, Solymos akkora helyet. A magyarázat egyszerű: szülővárosának Radna-élményében ő is osztozott. Már gyermekkorában megjárta Radnát.¹³⁵

Így érthető, hogy amikor Etelkájához, illetőleg Jólánkájához anyagot gyűjtött, 1787-ben érett fővel is széttekintett a szegediektől annyiszor emlegetett, mondáikban, legendáikban is élő tájon. A *Radnai történetek*¹³⁶ erről így számol be: „Midőn én Urunknak 1787dik esztendejében Etelka neve-

J., Búcsújárások és magyar népiünk. VU. 1871, 31, 355, 367; Igen jól tájékoztat kritikai igénnyel *Magyary P.*, Máriaradna és a Boldogságos Szent Szűz kegyelmes képének története. Temesvár 1902.

¹³² Ünnepi kalendárium I, 400.

¹³³ *Reizner* IV, 532.

¹³⁴ *Reizner* III, 132.

¹³⁵ *Dugonics A.*, Radnai történetek. Szeged 1810. Grün Orbán. Dugonics munkája igazi népkönyvvé vált, eljutott a társadalom legszélesebb rétegeihez, amelyek valósággal szétolvasták. Unikumnak tekinthető példányát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, még a piaristák központi könyvtárának sincs meg. Klasszikusnak tekinthető népszerűségére misem jellemzőbb, hogy Szegeden 1843-ban Grün Jánosnál szintén Szegeden új kiadásban, de már *névtelenül*, a Világos Berkeshegy elbűvölően együgyű fametszeteinek felhasználásával jelent meg. E sorok írójának birtokában lévő, alighanem szintén egyetlen példánya egy paraszthajlék mestergerendájáról került elő.

¹³⁶ *Bálint S.*, Az Etelka és Máriaradna. Dugonics András írói műhelyéből. Vigilia, 1968, 812.

zetű könyvemnek írássához fogni akartam, szükségesnek tartottam, hogy Világos Vára és annak egész környékét meglátogassam, mivel ezen könyvemnek nagy darabja ezekre a tájakra szabódott. Elmentem tehát édes Öcsémmel, Ádámmal, és ennek leányával Terézszel, és minek utánna Világos várul lejöttünk, Radnát is meg akartuk látni.” Éppen ekkor épült a radnai új templom a régi helyen.

Ismeretes, hogy a radnai kegyhely szomszédságában emelkednek Világos és Solymos várának romjai. A hozzájuk fűződő régi szegedi mondák, népi legendák elmondására nemsokára sor kerül. Most még maradjunk Dugonicsnál, aki a radnai tájnak szakrális barokk atmoszféráját a néphagyomány ihletésére regényesen vetítette vissza a magyar előidőkbe.

Már *Etelka* megfordul Világos várában, sőt a regény egyik rokonszenves asszonyhősének is *Világos* a neve. Különösen gazdag azonban a *Jólánka* Radna-dokumentációja.

„Az egész Országból össze-szokott Világosra gyűlni a Tartományak Eleje. Minden esztendőben szinte oly szer-tartással ment végbe a Bárány-áldozat, mint mikor azt *Etelka* áldozta fel, és egy-szeris-mind a Magyarok-Istenének nevét megörökösítette.”¹³⁷ Az élményforrás nyilvánvalóan korának radnai búcsújárása.

A szomszédos várban az eltévedt Gyulafi egy remetét talál, aki nem más, mint „Árpád fia, Jelek. Második neve Iván. Ezt akkor kapta, amikor megkeresztelték.”¹³⁸ A harmadik nevet ez a vár ragasztotta rá, mely ide építettett, holott ennek előtte a Solymok szállottak és fészkeket raktak.” Innen a vár neve: *Solymos*.

Gyulafi a remete várából széttekint: „Azt a gyönyörű Környéket, melyet Maros vízének csavargása mosogat, azokat a sűrű, homályos, és valami szent hallgatással tele-tellett Erdőket, melyeket az kedvezni kívánó gondos természet (a vízen túl) szeméibe tüntetett; elegendő-képpen nem csudálhatta.”¹³⁹

Úgy meg-teccett pedig néki ennek a tájnak hejheztetesse: hogy már akkor eleve elgondolhatná: minő neheze fogná kerülni; ha ettől a vidéktől meg-kellene válnia.”

Most menjünk az íróval Szegedre. Uszubu vezér érdemeinek jutalmául kapja Szeged városát. Leánya *Radna*, akit *Etelka* mindig nagyon szeretett. Gyula vezér fia, Gyulafi számára feleségül kéri: hat ménlovat és kétannyi méneskancát küld nászajándékba. A lakodalmat Világoson akarják megülni.

Iván, azaz Solymos Szegeden Radnát megtéríti és a Mária nevet adja neki. Mária-Radna, bár kedves neki Gyulafi, mégis a menyország jegyesének érzi magát. Solymos tanácsára *Lippa* nevezetű nénéhez megy, aki már keresztény „és abban a városban lakott (a Maros vize mellett), melyet (eme Kis-asszonnak ékes nevéül) máig-is Lippának hívnak a régiséget-meg-böcsülő Magyarok.”¹⁴⁰

Radnát nénéhez utaztában egy vadkan halálra sebzí.¹⁴¹ „Szánták őtet az Erdők, szánták a Madarak-is. Ezek az-ótáulfogva igen szomorúan énekelnek ezen a vidéken. Az erdők pedig (minden szürkületkor) különös fekete gyászba öltözni láccattatnak.”

Uszubu bosszút forral Iván ellen. Zoltán pedig márványoszlopot emeltet Radna emlékezetére. A helynek ezután *Radnai-högy* lett a neve.

A hercegisasszonyok megfogadták,¹⁴² hogy „mivel Radnának oly kedves lakása vala Szegeden, ők-is (Radnának el-vesztette napján) minden esztendőben le-fognának menni Szegedre, azután osztán, a Szegediekkel (a történt dolognak emlékezetére) csoportosan Radna högyére gyülekezni, és ott (annak koporsója mellett) siránkozni-is.”

„Radnának meg-dücsöfítesse, hamar el-terjedt az egész Országon...”¹⁴³

Minden esztendőben (nem csak ekkor, hanem az esztendőnek minden részeiben) nem csak a körül-belől-lévő Magyarok; hanem a távul-lakó Erdélyi Székelyek-is Radna högyére gyülekezni; itt énekelni, ide-tova szomorúan járni és kelni, és annak a hasonlíthatatlan Szűznek siralmas esetét magok között (bánkódva) el-beszélni szokták.

Völt, a többi között, a Napnak egy esete, melyre a Szegediek (ugyan-azon Radnának meg-dücsöfítesse végett) csoportosan a Radnai högyhöz gyülekeztenek. Ennek a fel-szentelt helynek minden részszel erősen meg-valának-világosítva. Fákat daraboltak némelyek. Mások rakásba hordották és rakták a hasábokat. Némelyek gyalog-fenyőnek száraz veszszeibül csóvát güzsolván, azt a rakások alá szúrták, és így: az ágakkal egygyütt, a hasábokat-is lángra kénszerítették.”

„Ezek-után a Maros vízének e szélén, nagy csoporttal sétáltak; és szerte-szélyel énekeltek-is. A sok énekeknek egyikikét szorgalmatosan meg-tartotta, és hozzánk bocsátotta a gondos Régiség. Ennek foglalványza ez vala:

¹³⁷ Jólánka I, 29.

¹³⁸ Jólánka I, 84.

¹³⁹ Jólánka I, 106.

¹⁴⁰ Jólánka I, 132.

¹⁴¹ Jólánka I, 135.

¹⁴² Jólánka I, 138.

¹⁴³ Jólánka I, 139.

Magyarok Istene! Tégödet kérünk:
A mirigy-járvántul ódd magyar vérünk.

Vitéz Bajnokinkat tarcsd erősségben.
Gyöngé Aprainkat neveld épségben.

Magyarok hibáit nézd-el kegyesen.
Azok szűk határit vidd-ki csendesen.

Élelmünk szükségét válcsd-föl bőséggel.
Homokink sivánnját termékenséggel.

Népes Vitézinket tölcsd-bé kenyérrel.
Miáttok a zsellért tarcsd róna-térrel.

Piros vért ne lássunk Honnyunk keblében.
Vessen az Ellenség maga hejében.

Ódd tüzes meny-kötül sátorainkat.
Vizek áradttátul gabonáinkat.

Adgy hosszas Életöt Fejedelminknek,
Velük egygyet-értést Bölcs Röndgyeinknek.

Gyámolícsd a Kádárt ítéletében,
Hogy igazat mondgyon Magyar ügyében.

Támaszsz bátor szívet Vitézeinkben,
Röttögő félelmet Ellenségeinkben.

Ezt az egész estj üdöt illetén éneklésekben és idetova-járkálásokban töltötték az ide-érkezett Magyarok, főképpen pedig a Szegediek, kik büszkélkedtenek-is abban: hogy azt a Radnai Szűze ennekelőtte Szeged-városában tisztelték.¹⁴⁴ Ugyan-azért: Radnának esetét leginkább a Szegediek siratták.”

*

Radna azonban Dugonics számára nemcsak költői élményforrás, visszamerengés volt. Ennek bizonyosága egyetlen épületes szándékú műve, az említett *Radnai történetek*, amely a barokk *Mirakelbuch* gazdag európai műfajának¹⁴⁵ is jellegzetes hazai megnyilatkozása.

Előszavában *a szegedi búcsú-járókhöz* fordul, hiszen az ő kedvükért írta meg könyvét. „Valahányszor — írja — Pestrül Szegedre (Szünnapjaimban) le megyek, oh minő szívörömmel látlak benne teket: midőn össze-csoportosodva harangoknak szózatyaik alatt Öcsémnek ablakja előtt ezrenként mentek Radnára, vagy onnét itt-hon-hagyott cselédeiteknek (= családoknak) nagy örömökre vissza lépdeltek.

Én akkor gyakran gondolkodtam imígy magamban: óh! ha ezen jó ájtatos Polgár-társaink úgy tudnák a Radnai Történeteket, amint én tudom; úgy tudnák azokat a Radnai kegyelmeket is, melyeket Mária mindennek ugyan, de fő-képpen a Szegedieknek osztogatott: bizonynyára nagyobb örömmel és talán kevesebb fáradsággal járnák azokat a tizen-öt mértföldeket, melyek Szeged és Radna között elterjedve vannak.”

„Tik voltatok tehát azon ösztöneim arra, melyekkel e könyvemnek elkészítésére iparkodgyam. Előtökbe fogom adni I.-szer: a Radnai Kápolnának eredetét. II.-szor: a Radnai szent Képnek elejét (!). III.-szor: Azokat a számtalan kegyelmeket, melyeket a Szegedi lakosok (más emberekkel egyetemben) a Boldogságos Szűztül (érdömök szerint) valósággal vettek. Vegyétek jó szívvel irántatok való szorgalmatosságomat. Tapasztalni-is fogjátok: hogy, ha azon szívvel olvassátok könyvemet, amellyel én szerzettem: bizonynyosan a Boldogságos Szűznek tiszteletére töreködni fogtok, és tőle na-

¹⁴⁴ Jólánka I, 141.

¹⁴⁵ A barokk *Mirakelbuch* műfajáról *Schreiber G.*, *Deutsche Mirakelbücher. Forschungen zur Volkskunde* 31/32. Düsseldorf, 1938. A gazdag hazai emlékanagy még a számbavételjig sem jutott el.

gyobb kegyelmeket nyertek. Nem is ögyébb az én kívánságom. Éllyetek ajtatos Búcsú-járók, és (néha-néha) a Radnai Boldogságos Szűznek szent képe előtt, érettem egy fohászzkodást tegyetek...”

1809-ben öccse családjával Dugonics még harmadszor is elzarándokolt Radnára. Bizonyára azért, hogy régi jámbor élményeit fölfrissítse, egyúttal anyaggyűjtését a helyszínen kiegészítse és szem besítse...

A Radnai történetek igazi népkönyvvé vált, eljutott a társadalom legszélesebb rétegeihez, amelyek valósággal „szétolvasták.”

*

Mint láttuk, népünk radnai búcsújárása a XVIII. század első felében kezdődött el, és azóta egészen az első világháború kitöréséig, Kisasszony napjára minden évben megismétlődött.

A szegedi búcsúok száma a múlt század derekán még elérte a négy-ötezret, de még kedvezetlenül az első világháború előtt is ezer körül járt. Íratlan, már Kálmánytól megörökített törvény volt, hogy legények, lányok addig nem léphettek házasságra, amíg nem voltak a radnai búcsún. Nem is remélhették, hogy addig házastársat kapnak. Ismertünk még öregeket, akik egész élő életükben máshol nem jártak, csak Radnán. Egyesek el is dicsekedtek vele. Az olyan embert, akire nem tudtak más jót mondani, így jellemezték: *szeregi a meggyet, vót Radnán, jól táncol, szépen fordul.*

A szegedi nép radnai búcsújárását hosszú időközön át a palánki Szent Dömötör plébánia irányította. Itt választották meg érdemes, rátermett férfiak köréből a búcsúelőjárókat. Erről a polgármestert is értesítették.¹⁴⁶ 1864-ben „igazgató előjáró” az alsóvárosi Vér András lett, a „rendező előjáró Benák János (*Felsőváros*), Lehotay Imre (*Paldnk*), Csordás János (*Rókus*), Dékány Antal (*Alsóváros*), Engi József (*Alsóváros*), Nacsa János (*Alsóváros*). Mórítz György (*Rókus*) „a gyámoltalanok és betegek gondnoka” lett. 1884-ből is van híradásunk. Ekkor az elhunyt Engi József helyére a századcleji öregektől is emlegetett alsóvárosi Rúzsa Imre került, helyetteseül pedig Csamangó Gáspárt és Rác Józsefet választották meg. „A szertartás végzésénél szükséges bizalmi férfiaknak pedig megválasztottak: Oltványi Ferenc, Berta Ferenc, Hajdú Balázs, Dobó Imre.” Sokáig szokásban volt, hogy a búcsúsokat egy fiatal pap is elkísérte, aki „a valláserkölciség fölött örködik, és időnként szentbeszédek által¹⁴⁷ a búcsúsokban az áhitat és töredelmesség szellemét ébreszti, fölújítja és éleszti.”

*

A radnai búcsúok távollétének ideje alatt idehaza, Úrangyala-harangszó után minden este összejötték gyertyás menetben, zászlókkal, kereszt alatt az egyes városrészek jámborabb hívei, főleg asszonyok a Dömötör-templom előtt álló Mária-szoborhoz, 1896 óta pedig a helyére állított új Szentháromság-szoborhoz. (Ennek viszontagságos, de népünk lelkivilágára annyira jellemző sorsát a jeles napoknál, Szentháromság vasárnapjának hagyományvilágánál adtuk elő. A régi Mária-szobor különben a felsővárosi Szent György térre került, most a gyevi temetőben áll.)

Eredetileg a Rozália-kápolnában ajtatoskodtak, de a hívek sokasága miatt kikerültek a csillagos ég alá, a Dömötör-templom elé. Kedvezőtlen időben természetesen visszaszorultak a kápolnába. Legutolsó vezetőjük Bozóki Mihályné rókusai énekesasszony volt.

Itt énekeltek, imádkoztak az olvasót, búcsúzóul pedig a Rozália-kápolnában énekeltek a lorettói litániát.

Utalunk még arra is, amit Szent Rozália ünnepénél (szept. 4) és szegedi kultuszánál elmondottunk.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az első világháború, továbbá a Rozália-kápolna lebontása után ez az összejövétel valósággal lelki zarándoklattá vált, és a felsővárosi Szent György téren álló, előbb említett Mária-szobornál tartották meg a hagyományos időpontban, nyolcadban. Később, de a két világháború között ez lassanként elenyészett. Az alsóvárosi templomban ugyanebben az időszakban Kisasszony napján *radnai búcsú* is volt, amely a húszas években a radnajor szegedi és környékbeli nemzedékeket egyideig idevonozta, de a havibúcsúval természetesen nem versenyezhetett. Az új kezdemény már nem tudott gyökeret verni és a harmincas években szintén elsorvadt.

*

¹⁴⁶ Mária Radnai Búcsú Emlék. Szegeden 1864, 4.

¹⁴⁷ Nyomatásban is megjelent *Jakobovits Gy.*, Mária a tengeren utazók csillaga. Egyházi beszéd mellyet az Isten dicsőségére, a Szent Szűz tiszteletére, a radnai búcsúok lelki épülésére elmondott Radnán. Arad 1853. A szerző felsővárosi minorita volt.

MÁRIA RADNAI
BÚCSU EMLÉK.

Szegeden, 1864. Kapható Bába Imrénél.

Ponyvanyomtatvány (Szerző birtokában)

Aki Radnára készült, ünnepélyesen megkövette hozzátartozóit, fölkereste nyílt haragosait, mert könnyű lélekkel akart útnak indulni. Egyesek olyan fogadalmat tettek, hogy egész búcsújárásuk alatt nem vesznek főtt ételt magukhoz. Akadtak tápai öregasszonyok, akik menőben mezei virágot szedtek, a radnai templomban elrejtették. Majd hazahozták és szentelménynek tekintették: megsímogatták vele a fájó testrészt, teát főztek belőle. Bizonyos Kutyka Panna nevezetű tápai öregasszony mindig közvetlenül a Maros vize mentén zárandokolt Radnára.

Az egyes városrészek és szegedi tanyák búcsúnépe szeptember 2-án a palánkⁱ Dömötör-templom előtt gyülekezett, misén vett részt, majd útnak indult. Mint már említettük, régebben akadt fiatal pap, aki résztvett e gyalogos zárandoklaton. Általában azonban csak a Város határáig, vagyis a tápai kompig, majd a Víz után az újszegedi kamaratöltésig kísért el. Itt a híveket megáldotta és útnak bocsátotta őket. Ha velük tartott, akkor „bevett szokás szerint” még szentbeszédet mondott: 1. A Maros partján, 2. Csanádpalotán, 3. Pécskán túl, 4. a glogováci kálváriánál, 5. Radna alatt „a keresztnél,” 6. szeptember 7-én Radna és Lippa között a Maros partján; visszajövet 7. Makó alatt, „a püspöki tanyánál,” 8. végre mielőtt Szegedre érnének.

A búcsún elől mentek a férfiak a búcsúkeresztrel, utánuk az asszonyok, lányok. A lányok a hajukat kibontották, ám a tápaiaknak helyi hagyományként a fejüket asszony módra be kellett kötniök. Ha a kendőt a szél lesodorta, penitenciára ítélte őket a búcsúvezető. A szegedi városrészek egyesültek, a Városból kirajzott tanyák és faluk népe is csatlakozott hozzájuk. Útrainduló imádságuk voltaképpen a középkori *benedictio peregrinorum* magyar átköltése. Csak néhány mondatot idézünk belőle:

A békességnek és vigasztalásnak útjára vezéreljen bennünket a mindenható és irgalmas Isten és Ráfael angyal kísérijen minket útunkban, hogy békességben, üdvösségben és örömmel térjünk vissza hazánkba...

Úristen, ki Izrael fiait száraz lábbal vezetted és ki a három mágusoknak a csillag által tehozzád mutatált utat, alázatosan kérünk, nekünk is adj szerencsés utat és csöndes időt, hogy a te szent angyalod vezérlése által azon helyre, melyre igyekezünk, az örökélet partjára eljuthassunk.

Úristen, ki Abrahámot, a Te szolgádat a kaldeus Úr földjéből kihozván minden zárandokságában és útjaiban megőriztetted, kérünk, hogy szolgálódat és szolgálóidat megőrizni méltóztassál. Légy nekünk előkészületeinkben tanácsadóink, útjainkban vigasztalásunk, hévségben árnyékunk, esőben és hidegben takargatónk, fáradságunkban nyugodalomunk, ellenségeink ellen pajzsunk...

Öregek, betegek sátoros kocsin követték őket. Ide rakták fel a gyalogosok ünnepelő ruháját, elemózsiáját is. Gyakran előfordult, hogy három-négy idősebb asszony a kocsiderékban elhelyezkedve, kis közösségben imádkozott, énekelt. Kocsisuk rendszeren családbeli volt. A tanyaiak vittek magukkal tarhonyát, egy nagy rozskenyeret, jó nagyra kanyarított disznólabát. Máig élő, böllért biztató szólás disznótorban: *akkora sonkát vágjon, hogy Radnát is mögjárhassuk vele*. Vagyis jó nagyot. Bográcsot is raktak a kocsira. Radnán vetek birkát és szállásukon birkahúsos tarhonyát főztek belőle. Ezt öregek máig *radnai paprikás* néven emlegetik, de hozzáfűződő sajátos hagyományról már nem tudnak.

Búcsúsaink betértek minden útbaeső templomba, és a paptól áldást kértek. Megháltak Makón, Csanádpalotán, Pécskán és Aradon, ahol harangszó fogadta őket, és már megvoltak a rendes szállásaik, másként *hálláshelyeik*. Olykor meg is vendégelte őket az említett helységek népe. Már várták őket. Nagy fazekakból merítették szét nekik a meleg ételt. Száraz eledel természetesen volt a tarisznyában, a kocsin kendőbe kötve is. A helybeliek szívességük fejében csak annyit kértek, hogy a búcsúsok ajtosságukban emlékezzenek meg róluk. A délelőtt inkább az imádságé volt, a délután pedig az éneké.

Útközben a *köröszt, körösztalja*, vagyis a búcsús közösség énekelt, imádkozott.

A délelőtt az imádságé, könyörgésé, a délután pedig inkább az éneké volt. Útszéli keresztelnél és temetőknél megfelelő imádságokat és énekeket végzett.

Déli harangszóra elmondották az Űrangyalát, majd ezt énekeltek:

Óh Szűzanyánk, tekints reánk,
Hisz Te vagy a mi pátronánk.
Nézd kegyesen seregedet,
Mely most, délben áld Tégedet.

Mint ragyog a nap az égen,
Teljes teli fényességben,
Te úgy ragyogsz mennyországban,
Királyi szép trónusodban.

Ne hagyj néped, sőt oltalmazd,
S a gonoszt tőlünk távoztasd.
Védelmezz a bűntől minket,
Juttasd egékbe lelkünket.

Ebéd, illetőleg déli pihenő előtt a búcsúkeresztet földbe szúrták, a zászlókat küllőszerűen köréje fektették, majd a búcsúnép térdencsúszva megkerülte. Közben ezt énekelte:

Könyörülj Istenöm én bűnös lelkömön,
Szánakodjál immár szomorú szívemön.
Haragodnak mennykövét, élő, högyös törét,
Vödd vissza vétkeim büntető eszközét.

Rendesen ilyenkor szokott a búcsúvezető egy abroszt is kiteríteni. Erre dobták a búcsúsok, de sokszor az idegen járókelők, nézők is filléereiket misepéznék.

Az énekősembőr kemény rendet tartott. Szorgosan ügyelt arra, hogy a férfiak és nők külön térjenek álmra. Ő szabta meg a pihenés idejét, többször elrendelte a szigorú hallgatást.

Az *Alsóvároson, Tápén, Újkigyóson* de másfelé is máig élő mondai hagyomány szerint egyszer hirtelen nagy égiháború érte utól a búcsúsokat. Nagyon megrettentek. Erre az énekősembőr felszólította őket, hogy álljon ki a seregből az, akin pénteken mosott ruha van. Egy csakugyan ki is állott, mire a vihar elcsöndesedett.

Őreg radnai búcsújárók mesélték, hogy egy asszonyt megszállott az ördög és nem akarta elhagyni. Úgy esett, hogy kalácsot sütött. Valamiért felbosszankodott és a kalácsra ezt mondta: ördög bújék bele. Meg is történt. Evett a kalácsból és ezzel az ördög őbeléje bújtt. Radnán alig tudták kiimádkozni belőle.

*

Ha a nép elfáradt, akkor *kisszéköt csinált*, vagyis lepihent a földre. Ilyenkor a búcsúvezető rendszerint valami épületes történetet olvasott nekik a könyvből.

A radnai búcsúvezető alakját a palánki születésű Czapik Gyula, későbbi egri érsek diákkori személyes élmények nyomán¹⁴⁸ ilyennek jellemzi:

„Szeged vallásos népeletének minden évben visszatérő jelentős mozzanata volt a szegediek máriaradnai búcsújárása. Ennek élén több, mint negyven esztendeig egy vallásos, egyszerű szegedi polgárember, a Benák bácsi állott. A búcsúk megszervezését a szegedi plébániák tudtával és felügyeletével ő végezte. Az úton mint egy parancsnok dirigált. A résztvevőknek egészségéről, ellátásáról gondoskodott, de főképp legendássá vált ősrégi vastag imádságoskönyvből a lelki foglalkoztatást is ő irányította. Valósággal elpasztorálta a búcsúsokat. Programszerűen állította be az énekeket, jámbor törté-

¹⁴⁸ Czapik Gy., Zarándoklatok és búcsújárások ügyét rendezte... — Congregatio Concilii, Egyházi Lapok 1936, 293.

neteket olvasott fel nekik a pihenők alatt, az út hagyományos helyein: keresztelnél, néhány útbaeső templomban rendszeres ajtatósságot rendezett számukra. A búcsújárásra a templomból indultak, pap vezette ki őket az újszegedi határig. Radnán is pap várta őket a határnál és visszajövet egyházi pompával fogadták a búcsúsokat, akik elé a fél város ünnepélyesen kivonult. Sőt az otthonmaradtak számára is pasztorális eseménnyé avatták a búcsújárást. Távollétük nyolc napja alatt minden este összejöttek a hívek a régi Rozália-kápolnában és ott olvasót imádkozva könyörögtek az útonlevők lelkileg és testileg szerencsés zarándoklatáért. Annyi igaz, hogy bizony egy ilyen Szegedről Máriaradnára tett gyalogos zarándokút nem volt fáradság nélkül és tagadhatatlanul alapos önmegtagadást jelentett, akár bűnbánati jellege, akár hálaadó jellege, vagy kérő jellege volt az egésznek.”

A tápaiak búcsúvezetője sok éven át Tápai Pista volt.¹⁴⁹

Se szeri, se száma azoknak a szegedi nyomdákban és másutt készült, *istoria* néven emlegetett félnépi radnai énekeknek és könyörgéseknek, versbe foglalt és szintén énekelte legendáknak, amelyek a kegyhely eredetéről szólnak, és a *Radnai Szűzanya* dicséretét zengik. Sorukat — mint láttuk — Dugonics András nyitotta meg. Nézzünk egyet szemelvényesen belőlük:

Arad vármegyének legkisebb helyén,
Hol őserdő díszlett a Berkesnek hegyén
Állt a kis kápolna éppen Radna felett,
Melyben Máriának századokra fénylett
Csodatevő képe. Bizonyoságot tevő,
Hogy az Istenanya igazi jóltevő.

Történt, hogy egy ádáz spáhi
Dühösen lovával neki kezd rohanni
S újra fel akarta a kápolnát gyújtani.
Lovastól a kőbe, mely mint a viasz lágy lett,
Mint a légy a mézbe rögtön belelépedt.
E kő a lópatkó ilyen nyomatában
Látható máig is a templom falában.

Végre a pogányok midőn kiűzettek
A mi országunkból, a buzgó jó népek
Mindent elkövettek, hogy a kis kápolna
Mind nagyságban s hírben bőven gyarapodna,
Azért hozzá fogtak s a Berkeshegy felett,
Csakhamar szép templom fényben emelkedett...

Ezerhétszázkilenc amidőn íratott
És dögmirigyhalál pusztítá Aradot,
S a népség szörnyen megrémülve vala,
Mert naponta száz meg száz ember meghala.
Brumer Anna asszony szinte három napig
Amint gyötrődött és buzgón imádkozik,
Halálforma álom lepte meg szemeit.
S már azt gondolták, hogy végzé küzdelmeit,
Midőn felébredt és a körülállóknak
Azt mondja, hogy addig öl a döghalálnak
Pusztító ereje, míg a város népe
Szent processióban nem járul a képhe!
S amint ezt kimondá, meghalt csendességben,
El szenderedvén mint gyermek olyan szépen.
Betölt ezen hírrel rögtön egész város.
Összegyűlt a népség, és im az ajtatos
Processió, indult a kegyelmes képhez,

¹⁴⁹ Utolsó kívánsága szerint Radnán temették. Ezt egy ponyvairat is megörökítette:
Legújabb szent énekek a Radnai Szűz Máriához. Szeged é. n. Ebben: *Búcsúzó versek Mtklós István Antal Szent Ferenc III. rend elnöke temetése alkalmára.*

S folyamodtak buzgón a Szűz védelméhez.
Mire visszajöttek megszűnt a döghalál,
Dühe áldozatot többé már nem talál...¹⁵⁰

*

Gál András és Anna hű hites társaknak,
Kik Szegeden laktak, s kedves lányoknak
Története pedig így volt: hogy a kislány,
Ki két éves nem volt, egyik május napján
Elyelt egy gombostűt, sokáig kínlódott,
Bár sok doktor által mindjárt orvoslódott.

De könnyebbülést az ártatlan nem ére,
S már kimondották a doktorok fejére
A halált, midőn a kesergő hű szülők,
Kik különben voltak katolikus hívők,
Elmentek az égi biztos orvoslódhoz:
A radnai Szűznek dicső oltárához.
És ím a kis leány három hetek múlva,
Rettentő bajból meg lőn szabadulva.

*

Sok búcsús nép járta azóta e helyet,
Hol számtalan ember nyert égi kegyelmet,
S hogy némi fogalmunk nekünk is lehessen
Mindazon csodákról, melyekkel kegyesen
Megáldott e helyen az ég több társunkat,
Elmondjuk kutatván sok oly írásokat,
Melyek pecsét alatt bizonytságot tettek,
Hogy itt hajdan és most, milyen csudák estek.
Először számtalan látták ott fényleni,
A templomot, s mint egy égi tűzben lenni.
S hallának éjjente dicsérő éneket,
Pedig a templomban senki sem lehetett.
Bizonyára égi hangok voltak azok,
Máriát dicsérték ottan az angyalok.
Tanúbizonytságot tettek erről többen,
És le is van írva több jó szent könyvekben.¹⁵¹

*

A bánáti Torda¹⁵² plébániatemplomának Historia Domus-ában olvastuk, hogy 1847 pünkösdjén a falu búcsúsaival a *mi Jánosunk* néven ismert fiatal néma orgonafűjtató — aki gyermekkoldusként vetődött Tordára —, szintén elzarándokolt Radnára. Megérkezve térdencsúszva iparkodott a Szűzanya kegyképéhez. A lépcsőkön hozzálépett nyitott imádságoskönyvével egy Csongrád megyei, nyilván szegedi asszony és Jánost e szavakra készítette: *Boldogságos Szűz Mária, hallgass mög engöm!* Nem sikerült neki. De az asszony csak ösztökölte tovább. A fiú könnyekben tört ki, amikor a könyörgést minden erejét megfeszítve ki tudta mondani.

Búcsútársai, de az embersokaság is csodálkozva halmozták el csókkal, ajándékokkal. Most már szépen meg tudott a gvárdiánnak gyönni, és áldozáskor tisztán mondotta: Uram, nem vagyok méltó... A csodát a barátok eskü alatt írásba is foglalták.

A híre megelőzte Jánost. Falujában egész sereg ember várta. Szépen köszönt nekik: *dicsértessék a Jézus Krisztus!* Miután senki sem tudta a vezetéknevét, a plébános *Szóló János* néven vezette anyakönyvbe.

Tápai Pista gyógyításaira emlékezve, öreg falubeliek máig mesélik, hogy egy alkalommal, amikor a tápaiakkal búcsún volt Radnán, egy néma kislányt hoztak eléje, hogy imádkozzék rá. Pista

¹⁵⁰ Egy alsóvárosi, múlt században írt kéziratok énekeskönyv nyomán.

¹⁵¹ A számos megverselt ponyvaszövegből: *A radnai csodatevő képnek eredetéről való történet.* Írta: *Dékány Julcsa* Szegeden. Szeged é. n. Traub.

¹⁵² Szegediekből települt, vö. Szögedi Nemzet I, 241.

A radnai csodatevő képnek eredetéről való történet.

Irta: Dékány Julesa Szegeden.

Rakt. sz. 4. Kapható: Traub B. és Társánál Szegeden. 1871.

Ponyvanyomtatvány (Szerző birtokában)

bácsi először is felszólította azokat a bűcsúsokat, akik örültek volna, ha a kislány megszólal, hogy térdencsúszva menjenek le vele a Maros partjára. Ez meg is történt, bár egyesek már alig tudták vonzolni magukat. Itt Pista bácsi elővette a *matika* néven emlegetett titokzatos könyvét — talán az *Arany Korona* volt — kezét pedig a kislány fejére tette. Sokáig imádkozott, majd rászólt: *a Názáreti Jézus nevében kérlek, szólalj mög!* A kislány hangosan így szólalt meg: üdvözlégy Mária, imádkozzál

érettünk. Pista bácsi a gyermek szüleivel ismét térdencsúszva ment vissza a templomba, hogy Mária képe előtt hálát adjanak.

A dolognak a búcsúszok között villámgyorsan híre ment. Számptalan beteg kérte, hogy imádkozzék fölöttük is. Ez két éjszaka folyt, szinte megszakítás nélkül.¹⁵³

A tápaiak betegekért többször végeztek búcsújárás alatt, de betegágy mellett manapság is a *betegök olvasóját*:

Hiszekegy. 1 Miatyánk. 3 Üdvözlégy. Közben: *Mária betegök gyógyítója könyörögj érettünk.* Mindegyik Üdvözlégy végén: Dicsőség. Miatyánk.

Utána litániaszerűen:

*Üdvözlégy Mária, süketök hallása
Üdvözlégy Mária, némáknak szóllása
Üdvözlégy Mária, vakoknak látása
Üdvözlégy Mária, sántáknak járása
Üdvözlégy Mária, betegök gyógyítója
Üdvözlégy Mária, bélpoklosok mögtisztítója
Üdvözlégy Mária, hihetetlenök fölvilágosítója
Üdvözlégy Mária, bűnösök mögtérítője
Üdvözlégy Mária, gonosz lélok légyőzője
Üdvözlégy Mária, mindön nyomorultak, betegöknek, szívbajosoknak mögorvoslója.*

Mária malasztal vagy teljes...

Mária segíts, ó segíts mi rajtunk, kik hozzád sóhajtunk,

Mária segíts rajtunk: mögtérhessünk, möggyógyulhassunk testben és lélekben, a mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.

Az egész imádságot hétszer ismétlik.

Mint említettük, pihenő alatt, majd odahaza az épületes történetek mellett előkerültek magáról a radnai templomról, továbbá a táj sejtelmességéről szóló, nemzedékről-nemzedékre hagyományozódó mondák is.

Népünknek Kálmánytól följegyzett hagyományai¹⁵⁴ szerint egy öreg bűnös koldus, kit bűneiből nem oldoztak föl, száraz ágat szűrt le Radnán a hegyen és a Marosból térden csúszva hordott vízzel öntözte mindaddig, míg ki nem zöldült a száraz fa. Ez bűneinek bocsánatát jelentette.

Azt is mondogatták a hajdani szegediek, hogy Radnán még 1849 után is abban a hitben szűrtak le száraz ágat, hogy amikor az kizöldül, akkor újra lesz Magyarországnak királya. Mint mondták, a fa a koronázás évében csakugyan ki is sarjadt. A monda azonban még tovább is ment: Kossuth számára is szűrtak le egyet. Ez a fa is ugyanakkor kihajtott, Kossuth azonban nem jött haza.

Radnán valamikor egy ember vetett, zsákja azonban büntetésből kővé vált. A három zsák minden évben kisebb lesz, egyszer majd el is sülyyed.¹⁵⁵ A monda a szegedi tanyákon máig él.

A közeli solymosi várba olykor a fiatalabb szegedi búcsúszok ki is rándultak. Az öregek ezt nem vették jónéven. Aki ugyanis szerintük odament, az nem üdvözül, szőregiek szerint pedig haszontalan a búcsújárása. Régi tápai búcsúvezetők is tiltották keresztjük népét a *tündérok vára* megtekintésétől.¹⁵⁶

Valaki a vár belsejéből egy csomó vadpaprikavirágot hozott magával. Itthon nem ismerték, tetsettek nekik és így mindenki szeretett volna belőle. Amikor azonban megtudták, hogy honnan való, elhajították, mert az üdvözülésről nem akartak lemondani.

Világos váráról pedig az volt a Debreczeni Jánóstól megörökített szegedi hiedelem, hogy ott egyszer szemérmetlen mulatozás történt, és Isten a vigadozókat kővé változtatta. Aki oda elmegy, nem jön többé vissza.¹⁵⁷

E fajtalan népek a tündérek voltak, akik férfit ölni is szoktak. A *szőregiek* szerint valamikor ott éltek a régi temetőben (a középkori bencés apátság romjai között), majd amikor az itteni lakosság megsokasodott, Radnára távoztak. Itt nem messze volt a váruk, még a madár sem járt arra. Aki odament, annak semmit sem ért a *radnászkodása*. Volt ott egy kút is, abban úszkált a *magyarszentmártoni* hagyomány szerint egy aranykácsa. Ez is tündér volt. A tündérek fajtalanul éltek. Ha valami szép

¹⁵³ Néhány jellegzetes, bár nem népünkön esett radnai miráklum: Egy magyar szentember 89.

¹⁵⁴ *Kálmány II*, 172.

¹⁵⁵ *Ipolyi-hagyaték*.

¹⁵⁶ In: Tápé 675. *Katona Imre* gyűjtése.

¹⁵⁷ *Ipolyi-hagyaték*.

legényt elkaphattak, addig el nem eresztették, amíg meg nem halt. Elcsigázott áldozataikat a kútba vetették, ahonnan a Marosba jutottak. Ezért aztán Isten kőnek változtatta őket; éppen tizenketten ültek az asztalnál. Ma is így vannak, mintha ennének.¹⁵⁸

Amikor búcsúaink megpillantották Radna tornyait, térdre estek, majd énekelve köszöntötték. Beérkezve megcsókolták a templom földjét. Sokan sírtak örömlükben. Kezükből égő gyertyával vonultak Mária köszöntésére, a *Radnai Kép* elé. Utána mindjárt emlemlendő kápolnájuk tövében pihentek meg. Majd elszállásolták magukat, meggyóntak, *keresztútát jártak*. Sokan külön penitenciát is vállaltak magukra. Jámborabb *tápai* búcsúsok a templomból térdencsúszva mentek le a Maros vizében megmosakodni. Kultikus célzatát már Dugonics fölismeri: „Láttam ötöt Radnán, midőn oda érkezett, hogy a Maros vizében cudarságát lemossa. Bár fulladott volna bele a gonosz.”

A radnai kegytemplom környéke tele van fogadalmi keresztekkel, szobrokkal, kis kápolnákkal, amelyeket az egyes radnájáró faluközösségek emeltettek. A szegedieknek a milleniumi esztendőben följajánlott Szent István-kápolnája különösen szép volt.¹⁵⁹ 1944 őszén a háborús események során elpusztult. A mi népünk különleges ájtatosságait itt végezte. *Viaszbuba* néven emlegetett offereikkel, vagyis kérésüket jelképező és a kegyképnél elhelyezett viasztárgyaikkal magányosan is visszatértek a templomba.

Tömörkény, aki mindenben annyira egy volt népével, szintén megjárta¹⁶⁰ a század legelején Radnát:

„Jó pár hete Radnán gyűszmékelve, a búcsúsokkal följutottam az őz hegyekre, ahol viaszbábokból való egyszerű adományait az elérhetetlen magasba áldozat gyanánt nyújtja a nép. Volt ott közönség sok mindenféle fajta, egész néprajzi kiállítás. Fekete bihariak, papucos svábok, kövér, bácskai bunyevácok, fehér posztóba öltözött bessenyői bolgárok, akiknek asszonyai máig is a hegyes orru sárgacsizmát viselik piros bőrrrel fejelve. Nagy tömeg nép, mégis rend mindenütt, a világi bajlódások itten eltűntek... A nép húzódott fölfelé, por volt és énekek sokasága. Zengtek belé az ívek és a lépcsők. S a számtalan sok ódon lépcsőkön négykézláb, meg térden másztak föl a hit vérezői, mert véresek valának a térdek és ronggyá szakadoztak az ünneplő asszonyszoknyák ezen áldozattétel és vezeklés alkalmával.

Lihegve, fejüket lehajtvá és tenyerükről könyökökre ereszkedve pihentek meg olykor a lépcsőkön és pergett róluk a víz az izzadságos, füledt helyen. A bizalomnak és a hitt helyre való fölsóhajtnak csudálatos képe ez.”

Öregektől mi is hallottuk, hogy a sárga fejkendős bolgár asszonyok égő gyertyával rakták körül magukat és térdepelve úgy imádkoztak.

Kisasszony napján minden *köröszt* a maga miséjén vett részt. A szegedieké déli harangszókor kezdődött. Utána nyomban elköszöntek a Kegyképtől és indultak haza. Ha azonban Kisasszony szombati napra esett, akkor régebben mindjárt a vasárnapot is Mária nevenapjaként Radnán ünnepelték meg búcsúaink.

Az ünnepi szentbeszéd a hívek sokasága miatt több nyelven — külön-külön: magyarul, németül, szlovákul, bolgáru, bunyevácul, románul — kint a szabadban, magaslaton hangzott el. A dombiratosiak között az a hiedelem járta, hogy aki víz magával egy kódarabot a prédikációra és itt hagyja, teljes búcsút nyer.

Sajátos, bár az ország más tájain sem ismeretlen szokás, hogy azok, akik először zarándokoltak ide, nemük szerint megkérték valamelyik idősebb, Radnán már megfordult búcsújárójukat a *búcsúkörosztás, radnai körosztás* kiszolgáltatására. Ez azután a templom szenteltvíztartójából, vagy a kolostor kútjából *mögkörosztólte* őket, vagyis vizet hintett rájuk ilyenféle szavakkal: *én tégöd mögkörosztóllek, az Isten áldjon mög, szentöljön mög, hogy lögyél a Krisztus dücsőségre, Szűz Mária tüsszötletire.* Hyen-

¹⁵⁸ Valamennyi hagyomány EA. 2811. *Kálmány*.

¹⁵⁹ Szegedi kápolna felavatása Radnán. SzN. 1896, 207. sz. sz.

¹⁶⁰ Förgeteg János 260.

kor új nevet is kaptak, rendszeren a „keresztelő” személynek keresztnevét. Ez volt a *radnai név*. E hagyományban nyilván archaikus névmágiás képzetek is szóhoz jutottak: a fiatal búcsús megszabadult bűneitől, a gonoszlélek hatalmából, amely csak régi nevén ismerte.

A keresztszülőtől ez alkalommal ajándékozott *radnai korozsma* megáldott szentkép, érem, olvasó, imádságos könyv volt. Ezután a *búcsúköröszta*, *radnai köröszta* és a *búcsúkörösztfij*, *radnai körösztfij*, illetőleg *búcsúkörösztonya*, *radnai körösztonya* és *búcsúkörösztlány*, *radnai körösztlány* között meghitt kapcsolat keletkezett, és ennek megfelelően szólították is egymást. A későbbi esküvőre, lakodalomba, a radnai keresztszülék is hivatalosak voltak és tanúságot tehetek arról, hogy búcsújárásukkal a fiatalok méltóvá lettek a házasság szentségére.

A búcsúsok közben megvették a *búcsúfia* néven emlegetett ajándékaikat otthonmaradt családtagjaiknak, rokonaiknak, szomszédjaiknak, keresztgyermeküknek. Ezeket a barátok megáldották.

Legáltalánosabb volt az imádságoskönyvbe való *szentkép*, amely a radnai kegyképet és templomot ábrázolta. Ezt a pap ott megáldotta. Egyesek hozzá is érintették az oltárhoz, amelyen a kegykép trónolt. A nagyobb méretű kép falra, suglót tetejére került. Ez a *radnai kép*. Valamikor imádkoztak, fohászkodtak előtte. Sok családban máig kegyelettel őrzik. Volt közöttük fametszet, *tükörkép*, azaz üvegfestmény (Hinterglas), gyöngyházberakás, olajnyomat, majd olcsó üvegaru is. Erről a tisztaszoba jellemzésénél már szóltunk.

Hoztak megáldott imádságoskönyvet, olvasót, érmet, mézeskalácsot is. Különös szakrális erőt tulajdonítottak a Radnán vásárolt és Szegeden, a szegedi határban emelt útszéli keresztnek, amelyeket régebben marosi lápokon, hajókon hoztak a városba. Ilyen keresztet állítottak föl 1840-ben a zákányi pusztán. Melléje került a mostani Lengyelkápolna.

*

A kolostor kútjából merített *radnai víz* befogadására szolgált a *radnai korsó*, tápaiak ajkán *radvai röstás*, mert a szája rostalyukak módjára volt áttörve. A hazahozott víz népies szentelménynek számított, amelynek ereje öreg tápaiak tudatában és mágiikus gyakorlatában a korsóra is áthatolt. Amikor pl. a gyerekeket kurácás, vagyis ellés után fejt tejjel vendégelik meg, akkor — ha még akad belőle — máig ebből a csöcsös radnai korsóból vizet is locsolnak rájuk, hogy majd a tehén teje is olyan bőven ömöljön, mint most a víz.

A *máriapéz*, vagyis a tápai olvasótársulat misére, gyertyára, más jámbor célokra őrizgetett pénzecskéje régebben olyan bögrébe került, amelyet a *koszorúfej* Radnáról hozott. A búcsúfiába hozott *radnai pohár*, *radnai bögre* ott díszelgett a suglót tetején. Rá volt festve a templom és kegykép. Az orvosságot ebből itatták a beteggel.

A gyerekek számára hozott *radnai füttyürü* (cserépfüttyülő) eredeti célzata szerint bizonyára gonoszűzésre szolgált. Ilyenkor olykor a korsók fogóján is volt.

Búcsúaink hazainduláskor ágat törtek a templomot övező fákról, bokrokról. Ez volt a *radnai ág*. Lányoknak még nem dukált ilyen ágtörés. Felzöldágták a tarisznyás kocsikat is. Elejükre radnai keresztet tűztek. Az ajándéknak szánt és zsinigre fűzött korsókat, füttyürüket, a sátor tetejére kötözték. Tápai asszonyok megszenteltett kakukkfűvet is hoztak, amelyet a Boldogasszony ágyába tettek.

Az utat hazafelé hamarabb tették meg, hogy a nyert kegyelmet, búcsút lehetőleg sértetlenül, bűn nélkül osszák meg várakozó hozzátartozóikkal.

A Mária nevenapjára¹⁶¹ hazaérkező búcsúsokat a Város határában, az újszegedi kamaratöltésnél várta a család, továbbá a rokonok, szomszédok, legények, ismerősök sokasága. Egyesek hozzátartozóik elé Kiszomborig is elmentek.¹⁶² A búcsúsok e szavakkal csókolták meg őket: *imádságunkba, búcsújárásunkba részesüljön az is, aki oda nem vót.* Másként: *imádságomba részeltesz az Isten.* Az illendő válasz: *úgy engedje az Isten.*

Itt a lányokat menyasszonynak öltöztették föl, mirtuszkoszorút tettek a fejükre, és kezükbe virágcsokrot, Tápén rozmaringszálat adtak. A ruhájukat is teletűzdelték virággal, apró koszorúval. Mondogatták nekik: *té mán férjhön möhetsz, vótá Radnán.*

Elhalt öregektől még hallottuk, hogy valamikor sok lány elvitte magával minden ruháját, néha négy-öt rendet is, de csak az újakat. Ez a hagyomány talán a radnai *leányvásár* hajdani, föltételezett virágzását is megengedi. Lehetséges azonban, hogy csak a ruhák megáldásáról, rontás ellen való megszenteléséről volt szó, amelynek itt a kegyhelyen különös erőt tulajdonítottak.

A legények mellükre *vőlegényvirágot* kaptak, de olykor őket is fölvirágozták. Emlegettek egy alsóvárosi legényt, akinek valahogyan nem jutott virág. Szégyenében lemaradt a többiektől és a Boszorkányszigetnél ladikon átkelve, egymagában tért haza a szülői házhoz.

Radnajoró lány (*Századforduló*)

¹⁶¹ Szept. 12. Vö. Jeles Napok...

¹⁶² Kovács 324.

Radnajoró legény (Századforduló; a Néprajzi Múzeum szíveségéből, ltsz. F 46 365. Keglovich Emilné főlvétele)

A magasra tartott radnai ágakat is teleaggatták koszorúval. Akinek véletlenül nem volt ága, annak a karjára akasztották a virágkoszorúkat.

Talpai Mihályné jeles szegedi művirágkészítő szakmai visszaemlékezése szerint a díszítések között volt a színes virágokból, rózsából, nefelejcsből, szekfűből, gyöngyvirágból kötött *radnai bokréta*, szakmai nyelven biedermeier-csokor. Tetején picinyke galamb, csőrében apró nefelejcskoszorú. Arasznyi széles lecsüngő szalagján *Isten hozott* felírás. A lány öltözkééhez tartozott a blúzra tűzött, mirtusz- és gyöngyvirágból álló számos „gésacsokor”, amely olykor az egész ruhát beborította, néha még a cipőre, papucsra is jutott belőle.

A lány fejére került a hátul nyitott, mitruszból készített tornyos *radnai koszorú*, amelynek két oldalsó, mirtusszal megrakott csüngőjét a hajba is belefonták.

Az asszonyokat mind e dísz már nem illette, őket élővirággal várták.

Az öltöztetés és felvirágkozás után harangzúgás közben megindult az ünnepélyes menet a hídon, majd az Oskola utcán. A polgári nép ugyancsak megbámulta őket.

Érdemes itt idéznünk¹⁶⁸ egy nem mindenütt szabatos, de színes hírlapi beszámolót is:

...ünnepelőbe öltözött hozzátartozóik a búcsúsok elé vittek minden szükségeset, hogy mire a Városba érkeznek, ne lássék rajtuk a hosszú út pora. A hídra már valamennyien szépen felöltözködve

¹⁶⁸ Megjöttek a búcsúsok SzN. 1905, 223. sz.

érkeztek. Az öregebbek, asszonyok és legények feketében, a leányok legtöbbször fehérben és rózsaszínekben. Hanem ez utóbbiak ruhájából alig látszott ki valami. A kezükben élő- és művirágokból készített szebbnél-szebb virágcsokrok, szélesen lelógó szalagokkal, a szalagokon *Isten hozott* és hasonló fölírások. Egyiknek az édesanyja, testvére, vagy nénikéje, másiknak meg a kedvese vitte a virágos üdvözlőt. A módosabbaké csak úgy tündöklött szép pompájában, sőt akárhányé fátyollal is be volt vonva a por ellen. Még a legszegényebbe sincs virág nélkül. Ha egyebet nem, hát mezei virágokból font koszorúkat hoz magával a búcsúhelyről. Azonban a legények sincsenek minden dísz nélkül.

A hídon biztonság okáért nem egészen egy csoportban, hanem rajosan érkeznek. Így nem csoda, hogy mire a menetnek vége és a bagázsias szekerek következnek, jó félóra is belételek. Hat óra elmúlt és még mindig hallatszik az üdvözlés, a *dicsértesség a Jézus*.

A Dömötör-templomban megtartott rövid hálaadás után a búcsúsok városrészenként is szétoszlottak. Még a maguk templomába is betértek, ezután jutottak hajlékukba, ahol meghitt vendégség várta őket.

A búcsúsok a radnai ágat nagy tiszteletben tartották, a ráakasztott virágokkal együtt. A tisztaszoba ablakába tették. Szentelménynek tekintették, főleg a betegnek készített fürdővízbe raktak belőle.

A századforduló táján nagylány le is szokta magát fényképeztetni. A mirtuszkoszorúval övezett képet bekeretezték, és a szoba falára akasztották.

Tápai öregek a kenyeret máig Radna felé fordulva szegik meg.

Más búcsújáróhelyek

Az első világháború után megszűnt a nagyemlékeztető radnai búcsújárás. Radna Romániához került. Az alsóvárosi barátok a rendtartományuk gondozása alatt álló *Verebély* és *Gyúd* kegyhelyekre irányították a szegedi föld jámbor híveinek figyelmét. Ezek egészen más, távoli szakrális tájakat fogtak össze, megközelítésük azonban egyházi szervezéssel, *búcsúsvonatok* indításával nem jelentett nagyobb gondot és fáradtságot. Közvetlenségükből, emberi melegségükből mindenesetre sokat vesztek. A papok, értelmiségi vezetők nem mindig szolgáltak épületes példával, a penitencia készségével. Amíg a „parasztk” a vonaton is énekeltek és imádkoztak az olvasót, addig ők a másik kocsiiban az utazás „unalmát” sokszor kártyázással, anekdotázással, tehát jelen esetben megbotránkoztató szórakozással töltötték el.

A hagyományból már csak töredékek maradtak meg: fölvirágozták, zöldággal díszítették a vonatot, de legalábbis a mozdonyt. A kegyhely állomásán elővették a búcsúkeresztet, zászlókat. Sok asszony fehérkendőt kötött ilyenkor a fejére.

A hagyomány szellemében folyt le továbbra is a szentkúti, és vodicsai, a szegedi tanyavilág legnyugatibb peremeiről olykor még a hajósi búcsújárás.

SZENTKÚT. Alsóvárosi, tápai, szőregi, tanyai népünk gyalogszerrel, kocsin, vonaton szórványosan ma is fölkeresi pünkösdi ünnepére és Kisasszony napjára a röviden *Szentkút* néven emlegetett ferenccsállási szent kutat, Kiskunfélegyháza közelében, amely *Pálösszentkút*, újabb nevén *Petőfiszállás* tanyaközséghez tartozik. A kultusz régebben természetesen sokkal mozgalmasabb volt.¹⁶⁴

A legenda szerint a hódoltsági időkben még templom állott a kút közelében. A népnek azonban a török elől menekülnie kellett. A templom elpusztult. Hogy a török a Szentséget meg ne gyalázza, a hívek menekülés közben egy közeli kútba rejtették. Ennek emlékezete később is fennmaradt. A szétszóródott, pap és templom nélkül maradt hívek, egyszerű pásztorok hosszú időközön át ehhez a kúthoz jártak ajtatoskodni, amelyet az ostyában rejtőzködő Isten hitük szerint egykor megszentelt. Egy gaz-

¹⁶⁴ Főleg a *futóhomok*: Szeged, Félegyháza, Majsa, Halas, Kecskemét színmagyar tanyai népe keresi föl Pünkösdi és Kisasszony ünnepén. A híres jászladányi szentember, *Orosz István* is megfordult itt különös belső élmények, és külső körülmények között. Hosszadalmassága miatt sajnos itt nem lehetett idézni; Egy magyar szentember 119.

Szentkútról szóló ponyvanyomtatvány (Szerző gyűjteményéből)

dag ember azonban oktalan gögjében betömte a kutat, amely azonban minden reggelre kitisztult, ki-
lökte magából a behordott földet.

A másik, inkább emlegetett legenda szerint 1791-ben történt, hogy itt a pusztán az egyik pásztor
éjféli tájban erre terelte a nyáját. Egyszer csak ismeretlen forrásra akadt, amelyből fényesség sugárzott
ki. A fényességben a pásztor Máriát pillantotta meg, és az angyalok énekét hallotta. Látomásának
hírére mindenfelől jöttek zarándokok az erceskéhez, amely a jelenés után is megmaradt. A hatóságok
a forrást be akarták tömetni¹⁶⁵, de csak egy káromkodó természetéről hírhedt ember vállalkozott a
munkára. A forrás azonban kihányta magából a földet, sőt nagy kúttá szélesedett.

Más legendákat is emlegetnek. A szentkút úgy keletkezett — mesélte Goróf Julis *tápai* asszony
— hogy egyszer a földjének gazdája, aki ott lakott, észrevette, hogy víz serkedt föl rajta. Csodálkozott,
hiszen a héten nem is volt eső, a kút is messze esett hozzá. Ellapátolta. Másnap azonban még több
víz fakadt a helyen. Hát, ha az Isten hagyta, én is hagyom. Én szét nem hanyom — mondta az ember.

Egyszer látja ám, hogy egy mankós koldus megy az úton, aki észrevette a forrást és odament,
a botot szépen a földbe szúrta és mosakodni kezdett. A gazda alamizsnát küldött neki, hozzá is fogott
az evéshez. Majd tovább akart menni, de a mankót nem tudta kihúzni; gyökeret vert, kiszöldelt, maga
pedig meggyógyult. A forrás mind lejjebb haladt, oldalát pedig kikövezték. A mankóból hatalmas
kétágú fa lett. Még most is látszik. Ennek lenyesett szálkait a *csólyósi* búcsúsok fogfájásról használ-
ják: a fájós fogat bökdösik vele.

A *Tömörkényiek* viszont úgy tudják, hogy egy gazdag földesúrnak volt egy nyomorék lánya, aki
csak mankóval tudott járni. Egyszer a mai szentkút helyén vezetett el az útja. A mankója hirtelen le-
szaladt a földbe, amelyet ki akartak ásni, de forrás fakadt körülötte. Amikor a földesúr meghallotta
hogy a kútat szentnek nevezgetik, trágyával betömte. Reggelre azonban kihányta a trágyát és újra
tisztá víz fakadt benne. Ez többször megismétlődött, sőt a víz tükrében Mária képe is megjelent. Ez a
földesurat, de az ellenkező papokat is megrettentette, és most már ők sem akadékoskodtak.

¹⁶⁵ 1791. A Ferencz Szállási nyilasok között lévő kútnak ell semmisítése, mely a köznép között
Szent Kút nevezetik s bálványoztatik, Ttetes Feő kapitány Úr meghagyásából determináltatott. A fél-
egyházi tanács jegyzőkönyvéből. Tálasi István baráti közlése.

Az a hiedelem, hogy a tisztalelkűek pünkösdi éjszakán meglátják a Szentlelket a Szentkút vizében.

VODICA. Az újabban *Máriakönnye* néven emlegetett, Baja melletti *Vodica* kegyhelyre elsősorban Alsótanya Bácskával szomszédos népe szórványosan zarándokolt el kocsin, a pünkösdi ünnepekre. Sajnos, olyan jellegzetesebb hagyományt, hiedelmet, szokást nem ismerünk, amely a mi népünk körében született volna és élne a vodicai kultuszról.

HAJÓS. Egy kisebb tájnak: Kalocsa, Kiskőrös, Halas vidékének katolikus magyarjai, bunyevácai, szlovákjai, közöttük Tázlár, Harkakötöny, Csólyospálos, Kéleshalom¹⁶⁶ szegedi sarjadékai is Nepomuki Szent János ünnepére *Hajós* faluba szoktak zarándokolni. A templom Máriát ábrázoló kegyzobrát még az első német telepesek hozták ide.

TOPOLYA. A temesközi katolikus népnek: németeknek, de főleg a mi szegedi véreinknek Szeged és Radna mellett a múlt század derekán fölbukkanó kegyhelye *Török-topolya*, röviden *Topolya* Nagyikinda közelében. A kultusznak nincs nagy földrajzi kiterjedése, de a környék jámborabb népe máig számontartja.

A földhözragadt magyar és német zsellérekből települt, uradalmi dohánykertész falu 1850 táján iskolát épített, amely egyúttal imaházul is szolgált. Ebben néhány iskolás gyermek 1854 decemberében több alkalommal Máriát vélte megjelenni.¹⁶⁷ Tanítójuk, Lengyel Antal is megerősítette látomásukat. A jelenések a vallomások szerint 1855-ben többször megisméltődnek. A sok közül itt csak egyet idézünk.

Horváth József törökbecsei szabómester „hit alatt” ezt mondotta: láttam a Boldogsági Szűz Máriát féltestyi nagyságban, fején koronával és ennek hegyén egy kereszttel. Mintegy három ujjnyira Mária mellett tündöklött egy kehely, és benne a szent ostya félkerekségben. A kereszt mellett egy virágszál volt, de minő, azt nem tudom megmondani.”

Az eseménynek természetesen híre futamodott. A hirtelen összefutott népsokaság száma a följegyzések szerint elérte a tízezret. Csodás gyógyulásokat is emlegettek. A máig virágzó kultusz tudomásunk szerint nem jutott el a hivatalos egyházi elismerésig.

Egy Szegeden megjelent ponyvafüzet¹⁶⁸ így énekel a topolyai Szűz Máriához:

Íme hozzád jöttünk Istennek anyja!
Tégedet köszöntünk Topolya csillaga!
Óh Istennek szent Szülője!
Légy lelkünk mennybevivője.
Topolya fényes csillaga árváknak vagy édes anyja.

¹⁶⁶ Kéleshalom kis részben szegedi eredetű búcsúsait századunk derekán sok éven át a szegedi származású, magát a boszorkányként elégetett Rúza Dániel főbíró sarjadékának valló *Rúza Balázs* (1940—1974) énekesember vezette. Unokája, az *etnográfus* Bárh János személyes élmények alapján értékes dolgozatában örökölte meg búcsújárásukat.

¹⁶⁷ A jelenés leírása *Berecz Imre*, A topolyai lelkészség és búcsújárásának története. 1854. Bölcs papi ember írta, a művecskét elkobozták a hatóságok. Könyvritkaság, nem kerülhetett a kezünkbe. Részletesen idéz belőle *Balogh, Augustus Florianus*, Beatissima Virgo Maria. Agriae 1872, 580.

¹⁶⁸ *Legújabb Ájtatos Énekek a mostani kinyilatkoztatott Topolyai Szűz Mária tiszteletére.* Nyomatott Ungar Ferenc költségen. Szeged 1855. Grün János. Német nyelven, a jelenés verses földolgozásával: Wunderbare Sachen, welche in neuester Zeit in Topolya geschahen. Pesth 1856. Alois Bucsanszky.

Mindezekről *Berecz S.*, Banatska Topola kegyhelyének története. Boldogságos Szűzanyánk jelenései, csodás gyógyulások. Stara Kanjiza 1934. Hitbuzgalmi érdekű, de némi forráskutatásra épülő munka.

Messziről utaztunk ezen szent helyre,
Sokan ide jöttünk tiszteletedre;
Áldj meg minket óh Mária!
Úr Jézusnak szülő anyja!
Topolya fényes csillaga árváknak vagy édes anyja.

Nem sajnáltuk érted fáradtságunkat,
Örömmel áldozzuk utazásunkat;
Óh csodálatos drága kép!
A kit szemlél a búcsús nép.
Topolyai szűz Mária, légy mindnyájunk gyámola.

A füzetünkben közölt befejező imádság: *Óh anyánk Boldogságos Szűz! ki mi érettünk bűnös fiadért (leányidért) a mennyekből mintegy árnyék Topolya helységében kinyilatkoztál, térdet fejet hajtvá imádunk (!), hogy bűnös gyermekeid vétkeket megbocsátva, holtunk után a Mennyekben veled együtt lehessünk, az Atyának, Fiúnak, és Szent-Lélek Istennek nevében. Amen.*

A szegedi nagytáznak két távolabbi helységében, a békési *Újkígyós* és a csanádi *Tornya* (Turnu) falukban a millenium táján két Mária-látást is rebesgettek. Előljáróban utalunk arra, hogy a vidék ekkoriban agrárszocialista mozgalmaktól, aratósztrájkoktól volt hangos. A nép lázadás és belenyugvás végletei között keresett megoldást.

ÚJKÍGYÓS.

Egy „fölvilágosításra” szánt ponyvafüzet elmondja,¹⁶⁹ hogy Tóth Erzsébet újkígyósi lány egy szombat este, vagyis Szűz Mária napján összeesett. Az orvos vérszegénységet és hisztériát állapított meg. Ezzel környezete nem elégedett meg, ráimádkoztak. Őrszike lázasan Máriát és Gábor arkangyalt emlegette. A körülállók azt hitték, hogy látja is őket.

Felgyógyulása után a lány környezetének áldozata lett. Ő is hinni kezdte, hogy látomásai voltak. Feszületeket, olvasókat osztogatott, ő áldotta meg őket. Szentelt vizért is hozzája fordultak. Bűnbánatot hirdetett. Kijelentette, hogy egyik szombati napon Mária újra megjelenik. Nagy sokaság jött össze, de hiába. A füzet ezután kenetes, oktató hangon szól az álcódók ellen.

A látomást a környék idősebb népe máig emlegeti, de bővebbet már nem tud róla mondani.

TORNYÁNAK nagyobb híre támadt. Emlékezetét több ponyvanyomtatvány,¹⁷⁰ egy üvegkép¹⁷¹ és egy könyv is őrzi.¹⁷² Egy fölényeskedő újságcikk így számol be¹⁷³ róla:

„Tornyán történt meg néhány nappal ezelőtt, hogy egy tíz éves libapásztor lány, *Dusik Őrszike* a mezőn egy fűzfa alatt elaludt s mikor fölébredt, azzal a hírrel rontott haza szüleihez, hogy álmában megjelent előtte Szűz Mária és csodálatosabbnál csodálatosabb dolgokat súgott a fülébe.

Egyszerre híre járt a faluban, majd meg az egész vidéken a bámulatos esetnek s azóta búcsújáróhely lett ez a fűzfa, melynek árnyékában Őrszike égiekről álmodozott.”

¹⁶⁹ Az új-kígyósi csuda, vagy miképen jelent meg Szűz Mária Tóth Erzsikének. Írta: Egy öreg lantos. Nyomtatott Lepage L. könyvnyomdájában B-Csabán. é. n. (1897).

¹⁷⁰ Legújabb szent énekfüzet és egy történet a tornyai 8 éves kis lány előtt megjelent égi jelenetről. Összeszedte: *Pethő Mihály*. Ára 4 krajcár. É. n. Szeged. Traub.

¹⁷¹ A Néprajzi Múzeumban.

¹⁷² Gyűjteményünkben. Szövege: Boldogságos Szűz Mária megjelenése Tornyán 1896. évi június 19-én Dusik Őrszike előtt. Erscheinung der heiligen Jungfrau Maria in Tornya am 19. Juni. 1896 inaintea fetitiei pazitoare de gasta Ersike Dusik. Czudar Mihály tulajdonjoga. Lengyel Lipót lithographia műintézete Arad. A fölírásból kitűnik, hogy Tornyának a magyarokon kívül német, sőt orthodox román búcsúsai is voltak. A képet — mint Pálínkásérdónél mindjárt megtudjuk — Tömörkény is látta.

¹⁷³ Búcsújárás egy fűzfához. A nép babonája. SzN. 1896, 187. sz.; Továbbá: A tornyai Szent-szűz kápolnája. SzN. 1897, 31 sz. Említi Iratos, Mácsa, Szentmárton, Újpanát, Glogovac (Óthalom), Újkígyós búcsúsait. A téli nagy hidegben sem maradnak el.

Szerbek, németek, románok sőt nagyszámmal magyarok is családotul zarándokolnak el a „szent” fűzfához. Volt olyan, mikor százakra ment a búcsúsok száma. A cikk végül a szolgabíró közbelépését sürgeti és határozatlansággal vádolja a plébánost.

A jelenésnek Kopcsó István „bács-földvári lakos” személyében nyomban verse-lője is akadt:

Messze, messze jár már híre a Tornyanak,
Búcsúképp a népek messziről bejárnak,
Megjelennek ottan fiatalok s vének,
Sok százak ajkiról hangzik el az ének.

Kívül Torna szélén, árok partja mellett,
Dusik Örzse kislány libái legelnek.
Az árokpart mellett Dusik Örzse játszik,
Hol egy csipkefa van, még később virággik.

Ott, ahogy időzött egy pénteki napon,
Hol a csipkefa van az árokoldalon,
Megjelent előtte, mellette a fának,
Szentséges alakja a Szűz Máriának.

Hogy pedig előtte megjelent a minap,
Megjelent előtte már húsz pénteki nap.
Búcsúképpen járják e helyet a népek,
Sok százak ajkiról hangzik el az ének.

Én is megjelentem, mutatták a helyet,
Hol megjelentődött az égi jelenet,
Koszorút tettek rá, fölötte zöld ággal,
Kunyhónak volt szöve, kirakva virággal.

A hely körül hívek, akik jelen voltak,
Énekeltek és ott szépen imádkoztak.
A kislány a helynek éppen szembenézett,
Hol állva, hol pedig meghajtva a térdet.

Fél tizenegy óratájt volt pénteki nap,
Közélállók mondták, hogy megrezzent a lak.
A kislány a jelenlevőket felkérte,
Hajoljon meg minden jelenlevő térde.

A kislány azt mondta, Szűz Máriát látta,
Kék volt a ruhája, fényes koronája.
Ellenkezőt tőle hiába is kértek,
Próbálták, hiába volt, amit ígértek.

Mondják, azóta már egy pénteki napon,
Tudja Isten hányan, sokan voltak nagyon,
Mikor szólt a kislány, hogy itt a jelenet,
Tömjénként felettük halvány köd lebegett.

Több ember vallja, hogy idején az ének,
Volt eset, hallatszott kunyhótól az ének.
És hogy azon helyen többször lángot láttak,
Mikor odamentek semmit sem találtak.

Elég jól már ez is, kedves keresztények,
Hogyha megtekintjük odafenn a képet,
A kis kápolnában, ott az oltár felett,
Csuda. Isten csudája az mindenek felett.

Mert reggeltől estig jégcsap mutatkozik,
De esttől reggelig nem látszik, elmúlik.
Reggel napkeletkor női és nagyobbodok,
De naplementekor elmúlik, nem látszik.

Kérlek bűnös lélek, tiszteld Szűz Máriát,
Adja mindnyájunknak az ő szent áldását,
Utolsó óráinkban senkitől sem féljünk,
Jézus és Mária akkor légyen velünk,
Mert a Szent-Háromság adjon és engedjen,
Tőlünk dicsértessék mindörökké. Amen.

Bizonyos, hogy Tornyai a századfordulón rövid időre vallási népmozgalmat idézett föl a tájon, ami kezdetleges kápolna építésében is megnyilatkozott. A mi tanyai, tápai népünk is fölkereste.

1978 tavaszán egy jó óráig időztünk Tornyán és kerestük az események emlékezetét. Hallottuk, hogy Lukács plébános könyörtelen eréllyel, megszegyenítés szándékával hajtotta végre a világi és egyházi hatóság utasítását. Mint mondják a fakápolna deszkáiból disznóolat ácsoltatott, azonban a mondába hajló hagyomány szerint a sertések mind elhullottak belőle.

A falu délkeleti részén a kút máig megvan. Gondozzák: iható, szenteltvízül máig sokan hordanak haza belőle. Mellette kis nyílt, bódészerű primitív fafülke. Benne egy helybeli parasztasszonynak lelkéből lelkezett naív képe, amint a Szűzanya megjelenik Őrsikének. Előtte oltárszerű álvány állandóan frissen szedett virágokkal. Az egyik asszony azt mondta, hogy aki nagyon lelke szerint, csöndességben akar imádkozni, idekiváncsozik. Olykor egy-egy vidéki is fölkeresi. A mellette lévő gépállomásnak nincs útjában.

Őrsikéről már nem tudtak semmi biztosat. A zaklatások elől a család a faluból ismeretlen helyre költözött.

PÁLINKÁSERDŐ az átokházi erdőség egyik külön megnevezett része. 1897-ben egyik fa hegyében libapásztor lányok többször is látni vélték Szűz Máriát.

Tömörkény úgy is hallotta,¹⁷⁴ hogy a „fa hegyében a gonosz látszana lenni. Ismét mások vélik a pusztai asszonyok közül, hogy ott mindketten jelen vannak és Boldogasszonyunk csatákat vív a gonosz ellen népek jobbulására. Vannak, valóságosan vannak akik látták. Komoly, megállapodott korú tisztas gazdaemberek, akik meghaladták Isten kegyelméből a hatvan évet, persze anélkül, hogy valaha hazugságon kapattak volna. Asszony is van, aki látta. lány pedig tömérdek. Ezek által a földi népeknek üzeneteket küld. Más részről pedig a gonosz van ott, kaszás csonthalál képében, másrészt pedig a kukoricás útján az asszonyok előtt rettenetes ember emelkedik ki a földből és pajzánkodik, hogy az asszonyok eltelnek rémülettel és arra nem mernek menni.”

Tömörkény — előtte a csépai halottlátót is meglátogatva — rászánta magát, hogy a helyet fölkeresi. „Az erdő sarkának legszélső három fája közül a közből való magas jegenyenyár. Az oldala tele pusztavirágból font koszorúkkal. Előtte néhányan térdelnek. A hangulat hirtelen megcsap valamennyiünket: im, a pusztában egy koszorús fa... Odább fordulunk s leszállunk egy bányafórman ásott kút mellett, amelyen látszik, hogy nem régen ásták. Lépcsők vezetnek le a vízhez...”

Ameddig a szem ellát, a máskor néptelen térségeken alakok mozognak. Némely része távozóban, más része most jön ide a fához. A tanyaházak előtt elhaladóban látni lehet ilyent ezret is. De ennek az oldalát nem látni, hogy milyen színű. Végig van koszorúval rakva. Közben kendők, továbbá szenteltvíztartó, azután szentképek. A pécskai (tornyai) Mária-látás színnyomatos képe is oda van akasztva: fehér tanya előtt zöld mező, áll középütt árok, két liba kutat benne. Az árok innesső oldalán térdel egy kislány, a túlsó oldalán áll a Mária, mindketten fehérben. Nyomatta színben valaki Aradon, a nevét elfeledtem. A tulajdonjoga Czudar Mihályé.

A nyárfa előtt szabadkai bunyevácok térdeltek, akik a közeli szállásokról jöttek át... Akármit beszéljünk, itt, ha más nincs is, de templomi hangulat van. Senki a csöndet zavarni nem meri... Közben egy halovány, ragyavert arcú, kekesbe játszó szürke szemű leány jött oda.

¹⁷⁴ *Munkák és napok* 60, 66.

Ilyenkor — mondja — úgysem látják, akárhogy akarják. Csak éjszaka látszik mikor a sokaság itt van.

Ez, aki szólt, libapásztor leány. Egyike azon elsőknek, akiknek a Mária mutatkozott. Téveteg nézésű, az arca egészen fehér... A leány hozzám jön. A jelenlevő népek közt egyetlen vagyok aki pantalonot hord.

Nézze az úr — s nyújt egy füzetdarabot — ebből az egész történelmet kiolvashati.

A nyújtott füzetből látom,¹⁷⁵ hogy a Pálinkáserdő Máriáját nem én fődöztem föl. Meg van már írva. Őt pénz az ára. Ilyenformán kezdődik: „Ezen Szentséget legelsőbb látta Dobó Örzse leányka, továbbá egy Dudora nevű leány, hogy több nevet nem említek, annak oka, hogy ezt az írást azonnal éjszaka nyomdába adtam, de azért név nélkül is tökéletesen igaz mindez.” Beszél aztán sok mindent. Nézem, hogy ugyan ki szerkesztette ezt a történelmet. Hát bizony ismét a Czudar Mihály nevét talá-lom rajta...”

A kiadványt igen megviselt állapotban a tanyán még sikerült megszerezniünk. A történetet Czudar csakugyan nyilvánvaló üzleti céllal, szenzációhajhászással, zagyván, de mégis a középkori legendákra emlékeztetve üttötte össze.

Mintha a Boldogságos Szűz lett volna a fán, karján a kis Jézussal, csillagoktól környezve. A Szűzanya tiszta fehér ágyban feküdt, két kezét a mellén összekulcsolva.

Egy Ilovai Franciska nevű leánynak jelenéskor két csillag szállt a két vállára. Sokan látták, hogy megnyílt az ég és egy zöld meg egy piros csillag leszállt rá. Még a ruhája is zöld és piros lett. Kint az erdőben pedig látott gyönyörű ékességet.

Sok nép verődött össze. Minden nap új jeleket láttak a fán. A történetek előadását egy *szegedi ének* zárja le:

Szűz Mária jelenését hogy megérhettük,
Drága nevét megengedte, hogy köszönthessük
Őt aranyos betűből áll Mária neve,
Már szegedi határban zeng drága kegyelme.
Oh egeknek lilioma, szép Szűz Mária,
Szegedi föld határának ékes csillaga...

¹⁷⁵ Legújabb megjelenése Boldogságos Szűz Máriának Szeged-alsóvégi Átokháza tanyán, az iskola közelében lévő Pálinkás erdőben, a szeged szabadkai határszélén. Írta: Czudar Mihály.